

RASISMIN VASTAINEN POLITIIKKA SUOMESSA
- Perusteluja ja käytäntöjä

Annika Posti
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2001

RASISMIN VASTAINEN POLITIIKKA SUOMESSA

Annika Posti

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntapolitiikka, Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Anita Kangas

Syksy 2001

Sivuja: 83 + liite

Tutkielmassa tarkastellaan Suomen rasismiin vastaista politiikkaa ja kysytään muun muassa, millaisena vastustajana rasismi nähdään, ja millä keinoin uskotaan mahdollisuuksiin vaikuttaa. Tarkoituksena on pohtia, mitkä ovat maahanmuuttopolitiikan lähtökohdat ja toteutuvatko politiikan periaatteet todellisuudessa. Lisäksi tarkastellaan yhden suvaitsevaisuuskasvatuksellisen esimerkkiprojektin motiivia, rakennetta ja toteutusta, sekä arvioidaan sen vaikuttavuutta. Projektiin liittyen mietitään, miten se reflektoi virallisen politiikan periaatteita?

Tutkielma suoritettiin tutustumalla erityisesti suomalaiseen rasismista ja maahanmuutosta tehtyyn tutkimuskirjallisuuteen sekä virallisen maahanmuuttopolitiikan erilaisiin toimintaohjelmiin. Lisäksi aineistona oli Opetushallituksen rahoittaman suvaitsevaisuuden kasvatustutkimuksen kerätty dokumenttiaineisto sekä projektin vastuunopettajan haastattelu. Haastattelu tehtiin strukturoituna teemahaastatteluna keväällä 1999. Projektista hankittua aineistoa on analysoitu vertailemalla sitä viralliseen maahanmuuttopolitiikkaan.

Tutkielma alkaa määrittelyllä rasismien käsitteestä, joka on muuntautunut alkuperäisestä biologisiin 'rotueroihin' perustuvasta uuteen moninaiseen ja kulttuurieroista puhuvaan rasismien ideologiaan. Antirasistisella politiikalla on haasteellinen tehtävä yrittää luoda vaihtoehtoinen tapa tuoda esille kulttuurierot toistamatta ja samalla vahventamatta rasistisen argumentoinnin käyttämiä väitteitä.

Suomen vähemmistö- ja maahanmuuttopolitiikkaa määrittää monikulttuurisuus-aate, jonka periaatteita ovat tasa-arvo, oikeus vähemmistökulttuurin säilyttämiseen sekä pyrkimys syrjinnän ennaltaehkäisyyn suvaitsevaisuuskasvatuksen avulla. Tutkimuksissa on todettu, ettei maahanmuuttopolitiikan toteutus aivan vastaa periaatteitaan. Liberalistinen periaate kaikkien tasa-arvosta estää eriytetyt toimenpiteet, joten käytännössä maahanmuuttajilta vaaditaan tavoitellun integraation sijasta sulautumista yhteiskuntaan.

Opetushallituksen rahoittama suvaitsevaisuuskasvatuksellinen esimerkkiprojekti vuodelta 1997 käytti pitkälti virallisen vähemmistöpolitiikan käsitteitä sekä toimintaperiaatteita. Uskottiin, että tieto muista kulttuureista sekä kontaktit maahanmuuttajien ja syntyperäisten suomalaisten välillä vähentävän ennakkoluuloja. Havaittiin toteutukseen liittyneen asennekyselyn tulkinta sekä samalla koko projektin vaikuttavuuden arvioiminen vaikeaksi.

Avainsanat: antirasismi, rasismi, etninen syrjintä, maahanmuuttopolitiikka, monikulttuurisuus, suvaitsevaisuus.

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä

1. JOHDANTO.....	4
2. RASISMIN KÄSITE	9
2.1 Rasismin ideologian alkuperä.....	9
2.2 Nykypäivän rasismi-käsitteen moninaisuus	10
2.3 Etninen syrjintä.....	14
2.4 Ennakkoluuloihin perustuvia lähikäsitteitä	17
2.4.1 Etnosentrismi ja muukalaisviha.....	17
2.4.2 Suvaitsemattomuus.....	18
3. RASISMIN VASTAISET LÄHESTYMISTAVAT JA NIIDEN PERUSTELUT	20
3.1 Antirasismi - muutakin kuin rasismin vastustamisen politiikka.....	20
3.1.1 Monikulttuurisuus-aate vähemmistöpolitiikassa	22
3.1.2 Antirasistinen politiikka käytäntönä	24
4. ERI LAISUUDEN KOHTAAMINEN SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA ..	27
4.1 Maahanmuuttajat tilastoissa Suomessa	28
4.2 Suomalaisten asenteet maahanmuuttajiin.....	31
4.2.1 Asenteiden selityksiä	34
4.2.2 Asenteiden muuttaminen projektein.....	37
5. VALTION MAAHANMUUTTOPOLITIikka	39
5.1 Ideologiat ja omaksuttu integraatiopolitiikka	40
5.2 Ohjelmia ja periaatepäätöksiä suvaitsevaisuuden edistämiseksi	43
5.3 Arviointeja toteutetusta politiikasta.....	48

6. SUVAITSEVAISUUSKASVATUKSEN ESIMERKKIPROJEKTI	55
6.1 Projektin suunnitteluprosessi.....	57
6.2 Projektin rakenne.....	60
6.3 Motiivi ja tavoitteet	62
6.4 Toteutuksen käsitteet ja tavat	63
6.5 Jälkikäteisarviointia.....	68
7. LOPUKSI	72
LÄHDELUETTELO	79

1. JOHDANTO

Olen lähtenyt pro gradu -työssäni tutkimaan rasismien käsitteen määrittelyä sekä kansainvälisestä että suomalaisesta näkökulmasta. Vaikka rasismien ilmiöllä on yhtäläisyyksiä eri maiden kesken, niin paikallisuus ja maan historia vaikuttavat rasismien määrittelyn erityislaatuisuuteen kullakin alueella. Suomessa on vähiten ulkomaalaisia maahanmuuttajia koko läntisessä Euroopassa, mikä osaltaan vaikuttaa rasismien ilmenemisen laajuuteen ja luonteeseen. Meillä on ollut pitkään perinteiset etniset vähemmistömme, muun muassa saamelaiset ja romanit, joiden asemaan vähemmistöpolitiikalla on myös vaikutuksensa. Tutkimusten mukaan asenteet maahanmuuttajia kohtaan koventuivat 1990-luvulla, jona aikana heidän määränsä lisääntyi nopeassa tahdissa. Maahanmuuttajat ja rasismi ovat esillä tiedotusvälineissä, ja valtiovalta on ryhtynyt toimiin lainsäädäntöä ja maahanmuuttopolitiikkaa muotoilemalla tarkoituksenaan edistää suvaitsevaisuutta. Viime vuosina Euroopassa on herättänyt levottomuutta äärioikeistolaisten puolueiden suuri kannatus. Suomessa ei ole syntynyt samankaltaista varteenotettavaa puoluetta, joka näkyvästi ajaisi ulkomaalaisten maahanmuuttoa vastustavaa politiikkaa. Joka tapauksessa, vastaisuudessakin Suomeen tulee muuttamaan ihmisiä eri maista ja yhä useammin suomalaisten on reagoitava erilaisuuteen.

Kohtasin yhteiskunnan kulttuurisen moninaisuuden ensi kertaa asuessani Englannissa puoli vuotta 1990-luvun alussa. Suomessa en ollut siihen mennessä juurikaan tavannut maahanmuuttajia pienessä Satakuntalaisessa kotikaupungissani. Saman vuosikymmenen alussa Suomessa lama ja nopeasti lisääntyvä ulkomaalaisten määrä nostivat keskusteluun kulttuurien väliset ristiriidat ja rasismien. Vuosina 1996-1997 Englannissa vietetyn opiskelijavaihdon aikana innostuin etnisyydestä ja rasismista tutkimuskohteena. Kurssi etnisyydestä ja nationalismista sai ajattelemaan asiaa syvällisemmin. Tämän lisäksi sain myös henkilökohtaisia kontakteja rasismia kohdanneiden ihmisten kanssa. Nyt olen monen vuoden ajan seurannut maahanmuuton ja rasismien kehitystä lukemalla tutkimuksia ja

seuraamalla tiedotusvälineitä. Uutta henkilökohtaista katsantokantaa sain työskennellessäni Intiassa neljän kuukauden ajan. Tällä kertaa minä olin ulkopuolinen, joka herätti huomiota kaikkialla. On raskasta olla kaiken aikaa ihmisten katseiden, ja joskus kommenttienkin, kohteena. Kuitenkaan saamaani kohtelua en sanoisi rasismiksi, vaan ennakkoluuloiksi ja oletuksiksi minusta eurooppalaisena. Sain aiheen pohtia omia ennakkoluuloja, joita on kaikilla ihmisillä. Tiedostamalla ennakkoluulomme voimme itse päättää, miten tuomme ne esille, ja haluammeko niistä aktiivisesti eroon.

Mainitessani tutkimusaiheekseni rasismien vastaisuuden olen usein saanut kohdata selvästi tunnepitoisen reaktion. Joistakin reaktioista päätellen minun oletettiin kampanjoivan rasismia vastaan, mutta en ollut valmis ottamaan itselleni tällaista valistajan roolia. Tutkijana roolini muodostui tahtomattainkin tietynlaiseksi, vaikka tavoitteena on olla puolueeton. Kuitenkin aiheen valinta voi viestittää jotain tutkimuksen tekijästä ihmisestä. Jotkut ihmiset, joiden kanssa keskustelin aiheestani, kielsivät olevansa rasisteja. Sen sanottuaan he saattoivat esittää hyvinkin ennakkoluuloisia kommentteja maahanmuuttajista. Kaikilla ihmisillä on oma käsityksensä siitä, mitä rasismi tarkoittaa. Termiin sisältyy voimakas tunnelataus, minkä vuoksi sitä käytetään myös arkikielessä viittaamaan muihinkin kuin etnisiin ryhmiin. Käytetään esimerkiksi termiä ikärasismi puhuttaessa ihmisen ikään perustuvasta syrjinnästä.

Alussa pro graduni tutkimusaiheen valinnassa innosti lähinnä halu ymmärtää, mistä rasismi johtuu. Tarkempi aihe muovautui tekoprosessin aikana huomattessani, että antirasismista ei Suomessa ole tehty tutkimusta paljoakaan. Tästä syystä tutkimukseni tarkoituksiksi selkeytyi tarkastella rasismien vastustusta Suomessa. Pääongelmana on: mitä on rasismien vastainen politiikka Suomessa. Kuvaan politiikan taustalla vaikuttavia aatteita sekä yhteiskunnan käytäntöjä rasismien vastustamiseksi. Pyrkimyksenä ei ole mitata suomalaisen yhteiskunnan rasistisuutta, vaan sitä, millaisena vastustajana rasismi nähdään, ja millä keinoin uskotaan mahdollisuuksiin vaikuttaa. Tarkoituksena on pohtia, mitkä ovat politiikan lähtökohdat ja miten se onnistuu tehtävässään.

Pidän tutkimusaiheittani, antirasismia, tärkeänä nyky-Suomessa Euroopan yhdyntäessä ja luodessa yhteisiä poliittisia periaatteita lisääntyvälle maahanmuutolle ja jo maahan muuttaneiden yhteiskunnalliselle asemalle. Rasismin ja ennakkoluulojen tutkimisen lisäksi voitaisiin pohtia enemmän sitä, miten kulttuurien välisiä konflikteja voidaan todella vähentää. Antirasismi on kiinnostanut aina vähemmän tutkijoita kuin itse rasismi, mutta sen kehittäminen suorasta rasismin vastustamisen politiikasta vaihtoehtoiseksi tavaksi käsitellä kulttuurieroja on suuri haaste tulevaisuuden ajattelijaille ja poliittisille toimijoille. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoitus kehitellä uutta mallia antirasismille, vaikka sen nykyisiä muotoja tarkastellaan kriittisestikin.

Koska tutkimukseni keskittyy suomalaiseen yhteiskuntaan, olen käynyt läpi ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden - lähinnä ranskalaisen, brittiläisen ja yhdysvaltalaisen - lisäksi huomattavan määrän suomalaista alan tutkimusta. Sitä on tehty mm. suomalaisten maahanmuuttoasenteista, maahanmuuttajien sopeutumisesta ja sopeuttamisesta yhteiskuntaamme, etnisten vähemmistöjen syrjinnästä ja median vaikutuksesta asenteisiin. Koska tarkoituksena on tutkailla suomalaista virallista rasismin vastaista politiikkaa, olen käyttänyt lähdeteksteinä myös valtiohallinnon toimintaohjelmia ja työryhmien raportteja, joiden avulla olen voinut esitellä virallisen politiikan periaatteita. Olen myös seurannut Työministeriön Maahanmuutto-osaston julkaiseman MoniTori -lehden artikkeleita useamman vuoden, minkä avulla olen pysynyt selvillä virallisen ulkomaalais- ja vähemmistöpolitiikan vaiheista, uusien lakien ja komiteamietintöjen sisällöistä sekä saanut tietoa uusimmasta tutkimuksesta alueella. Lisäksi suomalaiset sanomalehdet ovat tarjonneet tietoa eri yhteiskuntien tapahtumista, jota olen halunnut liittää ajankohtaisen aihealueeni tarkasteluun.

Lähden luvussa kaksi määrittelemään rasismin käsitettä, sen moninaisuutta ja muutosta ajan mukana sekä siihen läheisesti liittyviä muita käsitteitä. Rasismi ideologiana ja käytäntönä on erotettava toisistaan, sillä etninen syrjintä ei aina perustu rasistiseen ideologiaan vaan sitä voi esiintyä myös tahattomasti. Lähikäsitteiden, etnosentrismin ja muukalaisvihan, erottaminen rasisminä on käytännössä vaikeaa. Luvussa kolme tuon esille

politiikan määrittymisen käytäntönä sekä tarkastelen monikulttuurisuutta rasismien vastaisena aatteena. Antirasismia tutkittaessa tärkeiksi nousevat kysymykset, miten ja miksi ihmiset sanovat työskentelevänsä rasismia vastaan. Entä miten antirasismi aatteena ja toimintana on pystynyt vastaamaan rasismien käsitteen muutokseen eli uuden rasismien syntyyn? Antirasismi on moninainen ilmiö, kuten rasismikin, ja sen erilaisia muotoja rasismien vastustamiseksi esiintyy globaalisti (Bonnett 2000, 2). Tässä tutkimuksessa on käytetty rasismiin ja antirasismiin liittyvää tutkimuskirjallisuutta Euroopasta ja Yhdysvalloista helpomman saatavuuden vuoksi. Tarkoitus ei ole kuitenkaan väittää, että rasismia ja antirasismia esiintyy vain Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa, vaikka sitä tarkastellaan ”läntisen maailman” ilmiönä. Vaikka yhteiskunnan sisäistä diversiteettiä ohjaamaan voidaan valita muitakin aatteita kuin monikulttuurisuus, niin se on kuitenkin tutkimuksessani esitetty laajimmin, koska se ohjaa monen muun valtion lisäksi myös Suomen antirasistista integraatiopolitiikkaa.

Luvussa neljä siirrytään käsitteiden kuvailusta suomalaisen todellisuuteen. Yhteiskunnan asenneilmastolla uskotaan olevan vaikutusta maahanmuuttajien integroitumiseen eli kotoutumiseen. Käsittelemme suomalaisten maahanmuuttoasenteista tehtyjä tutkimuksia sekä ennakkoluuloisten asenteiden selityksiä. Lisäksi tarkastelen asenteiden muuttamisen vaikeutta aikaisemmin toteutettujen projektien kautta. Luku viisi esittelee integraatiopolitiikan vaihtoehtoja ja Suomen valitseman linjan. Toteutuvatko virallisen politiikan periaatteet todellisuudessa? Entä onko virallisessa politiikassa huomioitu rasismien muutos perinteisestä uuteen rasismiin? Tilastot rasistisista rikoksista paljastavat vain avoimen rasismien olemassaolon, ja keskustelun ulkopuolelle jää ns. piilorasismi, joka syrjii tahallisesti tai tahattomasti vähemmistöjä yhteiskunnan eri alueilla. Virallisessa maahanmuuttopolitiikassa monikulttuurisuus-aatteen kautta halutaan ennaltaehkäistä syrjintää erityisesti työmarkkinoilla. Korkeat työttömyysluvut kertovat kuitenkin osaltaan sen, miten yhteiskuntarakenteen toimii maahanmuuttajien työllistymiseen liittyen.

Luvussa kuusi esittäytyy tutkimusaineistoksi valitsemani esimerkkiprojekti, Euroopan unionin rasisminvastaisena vuonna 1997 toteutettu Opetushallituksen rahoittama

monikulttuurisuuden kasvatushanke, johon peilaan muodostamaani rasismien käsitettä sekä virallista antirasistista politiikkaa. Tarkoituksena on analysoida rasismien vastustusta tämän projektin kautta kysyen erityisesti: kenen aloitteesta projekti käynnistettiin, millaisia tavoitteita sille asetettiin, millaisin käsittein ja sisällöin se toteutettiin, millainen oli vähemmistöjen rooli ja panos projektissa sekä mitä sillä saatiin aikaan. Entä mitä suvaitsevaisuus ja monikulttuurisuus tarkoittavat opistossa? Millä tavoin opiston opettajat uskovat voivansa vaikuttaa asenteisiin? Miksi opistolla tehdään suvaitsevaisuuskasvatusta? Miten projekti reflektoi virallisen politiikan periaatteita? Haastattelin keväällä 1999 projektin vastuuopettajaa Otavan opistossa Mikkelin maalaiskunnassa ja sain mukaani projektin toteutuksessa käytettyä materiaalia. Dokumenttiaineisto koostuu kahdesta sanomalehtiartikkelista, Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaiseman MoniTori-lehden artikkelista, Opetushallitukselle lähetetystä projektihakemuksesta sekä ”Rytmejä ja rajankäyntiä” -kirjasessa julkaistusta loppuraportista. Osa materiaalista, kuten opiskelijoiden tekemät radiolähetykset, ei ollut enää saatavilla. Opiskelijoiden haastattelu projektiin liittyen osoittautui mahdottomaksi, koska heidän lukuvuotensa oli jo päättynyt käyntini ajankohtana.

2. RASISMIN KÄSITE

2.1 Rasismin ideologian alkuperä

Rasismin käsitteen analyysissä on tarpeen kirjoittaa jonkun verran myös sen muodostumisen alkuperästä ja historiasta, jotta voidaan nähdä tämän päivän rasismiin vaikuttaneita tekijöitä. Mielikuvat ja uskomukset 'toisesta' verrattaessa 'itseensä' ovat aina muotoutuneet ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Ihmisiä on kategorisoitu 'toisiksi' jo hyvin kauan aikaa sitten, mutta 1700-luvun loppupuolella 'rodun' termi alkoi kuvata erilaisia fyysisiä piirteitä omaavia ihmisryhmiä. Termiä oli käytetty jo aikaisemminkin, mutta rodullisen ideologian kehitys kohtasi huippunsa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. (Solomos ja Back 1996, 34.) Tieteen merkityksen kasvaessa eurooppalaisessa ajattelussa alettiin selittää eroavaisuudet ihmisryhmien välillä biologisilla ja luonnollisilla 'rotujen' välisillä eroilla. 'Rotujen' eroavaisuuksia tutkittiin esimerkiksi kallomittauksilla. Tieteen tarkoituksena oli myös osoittaa biologisten ominaisuuksien määräävän ryhmän sosiaaliset ja psykologiset kyvyt. Tämän jälkeen ryhmät voitiin asettaa arvojärjestykseen määriteltujen ominaisuuksiensa mukaan. (Miles 1994, 51-52.)

Rotututkimus yhteiskuntatieteellisenä tutkimusalueena sai alkunsa 1920- ja 1930-luvuilla Amerikassa, missä muodostettujen sosiologisten käsitteidensä pohjalta myöhemmin kehitettiin muissa maissa rotusuhteiden sosiologista tutkimusta (Solomos & Back 1996, 3). Alkuperäinen rasismin käsite edellytti 'rodun' diskurssia, koska rasismi silloisen määritelmän mukaan liittyy uskoon hierarkkisista ihmisroduista. Rasismi-sanan ensimmäinen käyttö ajoittuu 1930-luvun tutkimuskirjallisuuteen. 1900-luvun alkupuolella alkoi esiintyä enenevässä määrin tieteellistä argumentointia rotuajattelua vastaan, ja toisaalta samanaikaisesti fasismi oli nousussa Saksassa ja natsipuolue käytti juutalaisista alempiarvoisen 'rodun' käsitettä vedoten sen tieteelliseen määrittelyyn. Näiden kahden suuntauksen yhteisvaikutuksesta biologisen 'rodun' tieteellisestä asemasta käytiin kiihkeää väittelyä. Rotuajattelu määriteltiin rasismiksi ja sen kannattajat rasisteiksi. (Miles 1994, 66-

71.) Vasta toisen maailmansodan jälkeen perinnöllisyystiede kumosi tehtyjen 'rotujen' aikaisemmat määritykset ja samalla osoitti vääräksi fyysisten ja kulttuuristen tunnusmerkkien välisen syysuhteen. Tieteellisestä kumoamisesta huolimatta 'rodun' käsite ei ole hävinnyt arki­diskurssista 'toisen' erottelun tapana. (Solomos & Back 1996, 60-61.) Tieteellisessä tekstissä se yleensä kuitenkin esiintyy puolilainausmerkeissä.

Rasismiin johtava rodullistamisen prosessi muistuttaa 'rodun' käsitteen kehitystä. Ensimmäisessä vaiheessa ulkoiset ominaisuudet määräävät ryhmien luokittelun ja toisessa niihin liitetään näkymättömiä ominaisuuksia kuten luonteenpiirteet. 'Roduista' on siten muokattu sosiaalisia ryhmiä, joiden määrittelyssä tieteellä ei ole osaa. Rodullistamisen jatkuessa ihmisiä arvotetaan, jolloin toiseen ryhmään liitetään negatiivisia ja omaan ryhmään positiivisia ominaisuuksia. Rodullistamisen prosessi saattaa edetä myös viimeiseen vaiheeseensa, jolloin ihmisarvo otetaan pois joltakin rodullistetulta ryhmältä. Tämä räikeä rasismi voi johtaa kansanmurhaan, jos joku 'rotu' nähdään todella uhkaavana. (Liebkind 1994, 42-43.)

2.2 Nykypäivän rasismi-käsitteen moninaisuus

1960-luvun loppupuolelta lähtien rotu- ja rasimitutkimusta on tehty paljon ja nykyisin se on vakiinnuttanut asemansa monen yhteiskuntatieteen tutkimusalueena. Tutkimuksessa on suurta teoreettista pirstoutumista ja jopa peruskäsitteet 'rotu', 'rasismi' ja 'etnisyys' määritellään lukuisilla eri tavoilla. Sosiologinen rotusuhteiden tutkimus on kehittynyt kahden viimeisen vuosikymmenen aikana vakiintuneesta alatieteestä (subdiscipline) marxistiseksi ja neo-marxistiseksi näkökulmaksi ja viimeisimpänä postmoderniksi rotu- ja rasimitutkimukseksi. (Solomos & Back 1996, 1-2.) Tällä hetkellä mikään teoreettinen näkökulma ei ole hallitseva tutkimuksessa. Suomessa ei voi sanoa, että etnisyys- ja rotututkimusta oltaisiin tehty maassamme erityisen paljon, eikä se ole vielä vakiinnuttanut

asemaansa. Tutkimusta tullaan varmasti tekemään lisää maahanmuuton ja sen tuomien yhteiskunnallisten muutosten innoittamana.

Banton on väittänyt rasismien käsitteen kuolleen, koska 1800-luvulla määriteltyjen 'rotujen' olemassaolo on kumottu tieteellisesti. Hänen teoriansa ei kuitenkaan saanut juurikaan kannatusta, vaan rasismien käsitettä on analysoitu uusista lähtökohdista, sen muuntuneessa muodossa. Rasismien määritelmän muutos huomioitiin jo vuonna 1967 UNESCO:n julkilausumassa. Siinä sanottiin, ettei ideologian taustalla ole enää välttämättä biologia, vaan rasismi saattaa verhota uskomuksensa ajatuksiin esimerkiksi kulttuurieroista tai koulutuksen normien yhteismitattomuudesta. (ks. Miles 1994, 73-76.) Rotusuhteiden tutkijan ei tarvitse itse uskoa rotujen olemassaoloon, koska tutkimusobjektina on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkityksellisyys siitä käsityksestä, että eri rotuja on olemassa (Eriksen 1993, 4-5). Muuntautunut rasistinen ideologia sanoo ihmisen arvon määräytyvän sillä, mihin etniseen, kansalliseen tai kielelliseen ryhmään hän kuuluu. Yleiskielessä rasismi-sanalla on vakiintunut paikkansa ja sitä käytetään kuvaamaan kaikkea vähemmistöihin kohdistuvaa suvaitsemattomuutta. Käsillä olevassa tutkimuksessa on käytössä rasismien käsite, koska sitä on käytetty yleisesti myös lähdekirjallisuudessa sekä tutkittavan projektin kuvauksessa ja toteutuksessa.

Tällä hetkellä ei ole yhteisesti hyväksyttyä käsitystä eri tutkijoiden kesken rasismien käsitteen määritelmästä. On olemassa lukuisia erilaisia rasismien määritelmiä ja nykyisin sanaa käytetään monissa alkuperäisestä poikkeavissa tarkoituksissa. Rasismien käsitteen epämääräisyyttä lisätään puhuttaessa vaikkapa institutionaalisesta, rakenteellisesta, poliittisesta, vanhanaikaisesta tai uudesta rasismista. (Liebkind 1994, 39-40.) Jotkut tutkijoista käyttävät käsitettä laajassa poliittisessä ja sosiaalisessa mielessä, sekä ajatusten että institutionaalisten toimintojen tasolla. Kaikki eivät ole pitäneet tavasta selittää rasismien ja institutionaalisen rasismien käsitteillä epätasa-arvoa ja yhteiskuntasuhteita. Osa tutkijoista haluaa rajoittaa rasismien pelkästään ideologian tasolle. Miles pitää vaarallisena rasismien käsitteen käyttöön liittyvää "käsiteinflaatiota" yhteiskuntatieteissä. Hän valottaa asiaa esimerkillä John Rexin rasismimääritelmästä, jonka mukaan "rasismien käsite viittaa

kaikkiin niihin argumentteihin, jotka perustelevat ihmisryhmien eriarvoisuutta väittämällä, että ihmislaji muodostuu erillisistä ryhmistä”. (ks. Miles 1994, 76.) Tällöin määritelmästä tulee niin laaja, että biologisesti tai kulttuurisesti erottuvana ihmisryhmänä voi pitää esimerkiksi naisia. Siispä jonkun ominaisuuden liittäminen naisiin eriarvoisuuden oikeuttamiseksi tekisi mahdottomaksi erotella rasismi seksismistä. (emt, 77.)

Tutkijat kiistelevät lisäksi siitä, onko pidettävä kiinni rasismista yksikkönä vai pitäisikö käsite jakaa kahteen tai moneen eri osaan. Kortteinen (1997, 120) haluaa puhua rasismeista monikossa, mikä tarkoittaa myös sitä, ettei ole mahdollistakaan löytää kattavaa selitystä moninaisille rasismien ilmenemismuodoille. Monet tutkijat eivät kannata itse tällaista jakoa, vaan argumentoivat ykseyden puolesta. Ranskalaiset Touraine ja Wieviorka ovat omaksuneet Guillaumin tekemän jaon kahdesta 'rodun' muodostumisen tavasta rasistisessa diskurssissa. Ensimmäisessä määräävänä tekijänä on erilaisuuden periaate, missä muut ryhmät suljetaan ulkopuolelle. Toisen tavan mukaan tarkoituksena on riistää muita ryhmiä epätasa-arvon periaatteen pohjalta. Touraine ja Wieviorka väittävät rasismien ykseyden pitävän, koska erilaisuuden tunnustamisesta tulee vaarallista vasta yhdistettäessä se epätasa-arvon periaatteeseen. (ks. Büchi 1996, 156-157.)

Kortteinen (1997) jakaa rasismien yksilölliseen, institutionaaliseen ja kulttuuriseen rasismiin. Yksilöllinen rasismi perustuu biologisiin eroihin ja tulee esille syrjivänä käyttäytymisenä. Institutionaalinen rasismi puolestaan voi olla myös tahatonta, jolloin ihminen ei havaitse suosivansa tiettyjen epäoikeudenmukaisten käytänteiden soveltamista eri instituutioissa, kuten koulussa. Kulttuurinen rasismi sisältää Kortteisen mielestä sekä yksilöllisen että institutionaalisen rasismien. Se tarkoittaa yhden kulttuurin ja sen arvojärjestelmän asettamista toisten kulttuurien yläpuolelle perustuen etniseen taustaan. Kortteinen kirjoittaa, että identiteetti ja kulttuuri perustuvat erojen tekemiselle oman itsen ja muiden välille ja että tämä kulttuuriin sisältyvä rasismi on yhteiskuntaamme yhdistävä tekijä. Erojen tekeminen ei sinällään ole rasistista, ellei se ole yhteiskunnasta poissulkevaa, marginalisoivaa. Etnosentrismissä puolestaan oman etnisen ryhmän paremmuutta

korostetaan ilman riiston tarkoitusta. (Kortteinen 1997, 119.) Etnosentrismiä käsitellään tarkemmin tämän luvun lopussa, jossa tarkastellaan lähikäsitteiden suhdetta rasismiin.

Ranskalainen Rolf Büchi (1996) kirjoittaa nk. uudesta rasismista, joka on tullut klassisen biologisiin erotteluihin perustuvan rasismien tilalle. Hän näkee uuden rasismien eurooppalaisena ilmiönä, joka on ollut nousussa samanaikaisesti demokraattisen yhteiskunnan ja kapitalismin murroksen sekä globalisoitumisen kanssa. Näillä tekijöillä sitä ei voi selittää suoraan, mutta maaperä on ollut otollinen uuden rasismien synnylle. Büchi luettelee muutoksiin liittyvinä oleellisina asioina: työsiirtolaisuuden vaihtumisen pysyväksi maahanmuutoksi, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen laajenemisen, kansallisvaltion muuttumisen sekä demokratian rappeutumisen. Yhteiskunnan murroksista on syntynyt erilaisia sosiaalisia ja identiteettiongelmia, jotka eivät kuitenkaan yksinään saa aikaiseksi rasismia, jonka levittämiseen tarvitaan aktiivisia toimijoita. Uuden rasismien kehitys on lähtenyt liikkeelle 1970-luvulla vahvistuen 1980-luvulla uuden oikeiston nousun johdosta Ranskassa. (Büchi 1996, 171-173.) Samankaltainen kehitys oli tapahtunut jo aikaisemmin Britanniassa. Barkerin (1981) mukaan Britanniassa uusi rasismi syntyi konservatiivipuolueen uudistaessa ideologiaansa vaalitappion jälkeen 1970-luvulla. Väitettiin, että maahanmuuttajat olivat väestöryhmänä vahingoittaneet kansakunnan yhtenäisyyttä. (ks. Miles 1994, 95.) Uusrasismina alettiin pitää diskurssia, joka väittää 'oman lajin' suosimisen olevan luontaista ja johon ei enää sisälly ajatusta 'rotujen' hierarkiasta. Miles (1994) pitää uusrasismien käsitettä ongelmallisena, koska se perustuu monitulkintaiselle rasismien määritelmälle.

Institutionaalisen rasismien käsitteen historiallinen lähtökohta Milesin (1994) mukaan liittyy amerikanafrikkalaisten poliittiseen kamppailuun syrjintää vastaan Yhdysvalloissa 1960-luvulla. Tutkijat jakoivat rasismien yksilölliseen peittelemättömään toimintaan sekä institutionaaliseen, mustien yhteiskunnallisen aseman määräävään rasismiin. Tulkintana oli se, että valkoisten mustiin kohdistamaa hallintaa määrää rasismi. Yhtymäkohtana amerikkalaisissa teorioissa rasismi tulkittiin, ei vain diskurssiksi, vaan toimiksi ja prosesseiksi, jotka aiheuttavat eriarvoisuutta joko tahallisesti tai tahattomasti. Samoihin

aikoihin myös englantilaisessa tutkimuksessa alettiin kiinnittää huomiota eriarvoisuutta ylläpitäviin institutionaalisiin tekijöihin. Milesin mielestä institutionaalisen rasismien tulkinta on ollut aiheuttamassa rasismien käsitteen inflaatiota. (Miles 1994, 78-84.)

Rasismi on aina nähtävä historiallisena ja paikallisena ilmiönä, vaikka samankaltaisuutta rasismien nousussa on nähtävissä Euroopassa. Euroopan maat ovat nyt unionin vaikutuksesta tiiviimmin sidoksissa sekä toisistaan riippuvaisia. Yhdysvalloissa tehtyjä tutkimuksia ja niissä käytettyjä rasismien määrittelyjä ja selityksiä ei voida ajatella käytettävän suoraan euroopalaisessa tai suomalaisessa tutkimuksessa, vaan käsitteet on otettava omasta yhteiskunnasta. Büchi (1996) väittää, että eurooppalainen rasismi on vaarassa institutionalisoitua yhdenmukaistumispolitiikan seurauksena. Euroopan unioni pyrkii luomaan yhteistä ulkomaalais-, pakolais- ja siirtolaispolitiikkaa ja haluaa muodostaa yhteisen identiteetin jäsenvaltioiden kesken. Luomalla me-identiteetti suljetaan raja ulkopuolisilta, toisilta, erotetaan ulkomaalaiset ja unionin kansalaiset toisistaan. Vaatimuksia on esitetty rajojen sulkemisesta, koska ei haluta lisää siirtolaisia Euroopan ulkopuolelta. Lisäksi äärioikeistolainen politiikka on lisännyt valtaansa, esimerkiksi Itävallassa, ja onnistunut ainakin jossakin määrin luomaan kuvaa ”puhtaasta” Euroopasta, jossa vieraiden kulttuurien läsnäoloa ei hyväksytä. (Büchi 1996, 173-174.)

2.3 Etninen syrjintä

Suomalaisessa keskustelussa ja tutkimuksessa käytetään mieluummin termiä 'etninen syrjintä' kuin 'rotusyrjintä'. 'Rodun' käsite on ongelmallinen, eikä sille ole olemassa tieteellistä pohjaa. 'Rodun' korvannut etnisyyttä voidaan monien muiden käsitteiden tapaan määrittellä monella tavalla. Objektiivinen etnisyyttä tarkoittaa sitä, että ryhmän jäsenet jakavat samoja piirteitä, kuten kieli, kulttuuripiirteet ja yhteinen alkuperä. Subjektiivinen etnisyyttä taas viittaa siihen ryhmään tai niihin ryhmiin, joihin ihminen tuntee kuuluvansa. Tähän liittyy etninen identiteetti, joka muodostuu eri etnisten ryhmien ollessa

vuorovaikutuksessa keskenään. Tietoisuus omasta etnisyydestä ja ryhmäidentiteetistä syntyy vasta, kun ollaan tekemisissä muiden ryhmien kanssa ja erilaisuus voidaan huomata. (Forsander ym. 1994, 13-14.) Suomessa väestön enemmistö kutsuu itseään kansallisen nimen mukaan suomalaisiksi, eikä pohdi etnisyyttään. Se otetaan itsestään selvyytenä, koska ollaan enemmistönä. Tästä poiketen esimerkiksi saamelaiset kutsuvat itseään etnisyytensä mukaan, sekä sen Skandinavian maan mukaan, jossa asuvat. (Banton 1988, 24.)

Suomalaisten asenteet on erotettava heidän käytännön toiminnastaan. Nämä kaksi eivät välttämättä ole yhdenmukaisia, joten asenteisiin keskittynyt rasismien ja muukalaisvihamielisyyden seuranta ei ole yksinään riittävä kertomaan todellisesta tilanteesta maassamme. (Rasismien ja etnisen syrjinnän seuranta 1998, 19.) Suomessa ei ole juurikaan tehty tutkimusta rasismien kohteeksi joutuneiden kokemuksista syrjinnän luonteesta tai laajuudesta. Suunniteltaessa tapoja vastustaa syrjintää tieto syrjinnän kokemusten laajuudesta on tärkeä määrittävä tekijä. Tietenkin on muistettava, että koettu syrjintä ei ole sama asia kuin itse syrjintä. Joskus esimerkiksi jokin teko voidaan tulkita rasistiseksi ja syrjiväksi, vaikka sitä ei olisi sellaiseksi tarkoitettukaan. (Koskimies 1999.)

Rasismiin liittyneenä syrjintä tarkoittaa ihmisten epätasa-arvoista kohtelua kansallisuuden, etnisen alkuperän tai rodun vuoksi (ks. Söderling 1997, 13). Etninen syrjintä on ennen muuta toiminto, jota voidaan perustella rasistisella, muukalaisvihamielisellä tai etnosentristisellä näkemyksellä (käsitteet esitetään luvussa 2.4.1). Kaikki kansainväliset ihmisoikeussopimukset sisältävät syrjintäkiellon, vaikkakaan aina ne eivät sisällä varsinaista syrjinnän määritelmää. (Scheinin 1996, 12.)

Rasismien ja etnisen syrjinnän keskinäinen suhde jakaa tutkijoiden mielipiteitä. Esimerkiksi Banton kritisoi tapaa pitää rasismia ja etnistä syrjintää samaatarkoittavina. Rasismista ei hänen mielestään saisi tulla liian yleistä termiä, jota käytetään yhteiskunnallisten, poliittisten ja taloudellisten toimintojen selittämisessä. (ks. Solomos & Back 1996, 62-63.) Miten etninen syrjintä sitten erotetaan muusta syrjinnästä, kuten sukupuoleen liittyvästä

syrynnästä? Miten rasismi ja muut ideologiat, kuten seksismi ja nationalismi, ja niistä johdetut syrjimiskäytännöt eroavat toisistaan? On todistettava, ettei muu ryhmä kärsi samasta syrjinnästä, ja pystyttävä osoittamaan erityiset seuraukset. (Miles 1994, 93.)

Yksilötasolla rasistinen asenne tulee julki syrjintänä lähinnä nimittelyä ja eri etnisiin ryhmiin kohdistuvana väkivaltana. Rasistinen käyttäytyminen kohdistetaan etnisen vähemmistön edustajaan ryhmän jäsenenä, ei yksilönä. Tästä syystä rasistiset hyökkäykset kohdistuvat ihmisten lisäksi myös heitä edustaviin rakennuksiin ja omaisuuteen, esimerkkinä kebab-ravintolan toistuva ikkunoiden rikkominen. (Liebkind 2000, 175.) Etninen syrjintä ei aina tapahdu julkisella paikalla, joten tällöin vain rasismin uhri tietää tapahtuneesta. Poliisi on alkanut kerätä tilastoja rasistisena pidetyistä rikoksista, mutta niissä eivät näy ilmoittamattomat rikokset tai liian vähäpätöisinä pidetyt syrjintätapahtumat. Yleensä syrjintä on todella vaikea todistaa, varsinkin kun kyseessä on muu kuin nimittely tai väkivalta. (Koskimies 1999.) Vaikuttaa kuitenkin siltä, että selvimmän etnistä syrjintää voidaan seurata rasistisiksi määriteltyjen rikosten tilastoja lukemalla. Sisäasiainministeriö on julkaissut vuosina 1997, 1998 ja 1999 selvitykset ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin kohdistuneista rikoksista, mutta ei ole tehnyt eri vuosien tiedoista keskenään vertailukelpoisia. Vuoden 1999 selvityksessä rasistisiksi on merkitty rikokset, jotka kohdistuvat ulkomaalaiseen tai maan ulkopuolella syntyneeseen. Tilastoista jäävät siis pois romaneihin tai ulkomaalaistaustaisten läheisiin kohdistuneet rikokset, jotka on jostain syystä erotettu omaksi luokaksi tutkimuksessa. Kun tämä otetaan huomioon, tilastojen mukaan rasististen rikosten kokonaismäärä on kasvanut vuosien 1998-1999 välillä 319:sta 325:een. (Hyötynen 2000.) Vuoden 1999 rasistisiksi kirjatuista rikoksista 42 % oli pahoinpitelyitä ja tavallisimmin rasistisen motiivin sisältävän rikoksen epäillyt olivat nuoria suomalaisia miehiä. Uhreiksi joutuivat useimmin somaliaaustaustaiset ihmiset, jopa joka neljännessä rikoksessa. Rikosten tilastointi on vaikeaa, koska poliiseilla on erilaisia tapoja kirjata herkemmin tai harvemmin niille rasistinen motiivi. Tästä syystä mitään tiettyä kaupunkia ei kannata suoralta kädeltä tuomita muita rasistisemmaksi, koska selityksenä voi olla herkemmästä kirjaamisesta johtuva tilastoharha. (Länsi-Suomi 19.10.2000.)

Syrjintä liittyy rasismia kokeneiden ryhmien kokemusten lisäksi heidän rakenteelliseen asemaansa. Solomos ja Back (1996, 29) painottavat, että olisi analysoitava tarkemmin rasismien vuorovaikutusta yhteiskunnallisten, poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen suhteiden kanssa. Tämän he perustelevat väitteellä, että rasismia ei voi rajoittaa taloudellisiin ja luokkasuhteisiin eikä pitää riippumattomana laajemmista yhteiskuntasuhteista, kuten sukupuoli ja seksuaalisuus.

2.4 Ennakkoluuloihin perustuvia lähikäsitteitä

2.4.1 Etnosentrismi ja muukalaisviha

Rasismien käsitettä käytetään joskus epämääräisesti ja se sekoitetaan lähikäsitteisiin, koska niiden merkitys saattaa olla hyvin samankaltainen. Käsitteet muukalaispelko ja etnosentrismi voidaankin erottaa rasismista vain käsitteellisellä tasolla. Muukalaispelon, kuten rasisminkin, perustalla ovat voimakkaan kielteiset ennakkoluulot eli ennakkoasenteet erilaisia ihmisiä kohtaan. (Liebkind 1994, 40.) On sinänsä luonnollista tuntea pelkoa erilaista ja vierasta kohtaan, mutta se voi muuttua torjuttuna vaarallisemmaksi muukalaisvihaksi, jota on ilmennyt varsinkin äärioikeistolaisissa liikkeissä (Söderling 1997, 13). Liebkind (1994) on käsitellyt Coxin (1970) määritelmää, jonka mukaan muukalaisvihamielinen ihminen haluaa karkottaa tai hävittää jonkun vähemmistöryhmän ja vastustaa erilaisten kulttuurien säilyttämistä. Kuitenkaan muukalaisviha ei välttämättä perustu käsitykseen ihmisten eriarvoisuudesta. Liebkind jatkaa rasismien puolestaan tähtäävän tietyn ryhmän riiston legitimointiin sekä vastustavan tasa-arvoa. (Liebkind 1994, 40-41.)

Etnosentrismissä omaa ryhmää (kulttuuri, kansa tai muu ryhmä) pidetään parhaana ja sen piirteitä normaaleina. Tästä keskeisestä lähtökohdasta tarkastellaan muita ryhmiä alentavasti ja pönkitetään itsetuntoa pitämällä heidän tapojaan vääränlaisina. (Liebkind

1994, 40-41.) Tästä erotuksena rasismi on ideologia ja uudempi käsite kuin pitkälle historiaan ulottuva etnosentrinen oman ryhmän suosiminen.

2.4.2 Suvaitsemattomuus

Termit suvaitsemattomuus ja suvaitsevaisuus ovat esillä syrjintään liittyvissä yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Työministeriön Maahanmuutto-osaston julkaiseman *MoniTorin*-lehden suvaitsevaisuus numerossa (1995, 11) suvaitsevaisuus määritellään muiden ihmisten mielipiteiden ja tapojen kunnioittamiseksi. Suvaitsematon ihminen ei ole valmis antamaan muiden toimia omasta tavastaan poiketen. Demokraattisissa eurooppalaisissa yhteiskunnissa, joiden sisällä on monia erilaisia kulttuureja, suvaitsevaisuutta pidetään yleensä tärkeänä. Suvaitsevaisuus on yksi arvoperusta myös Otavan opistossa, jonka rasismin vastainen projekti vuodelta 1997 on esimerkkinä tässä tutkielmassa.

Jotkut ajattelijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että pelkkä suvaitseminen ei riitä vaan tarvitaan hyväksymistä. Suvaitsevaisuuden voidaan myös nähdä perustuvan ”esioletukseen suvaitun moraalista alemmuudesta ja tarpeesta erilaisuuden sulauttamiseen tai integrointiin - tästä olisi päästävä erilaisuuden hyväksymiseen erillisenä ilman tarvetta sulauttaa tai integroida sitä” (Kortteinen 1997, 123). Eriksson (1997) esittää Suomen ja Ruotsin olevan kulttuurirelativistinen maa suhtautumisessaan erilaisiin vähemmistöihin. Hänen mielestään suomalaiset tarkkailevat kohtalaisen suvaitsevasti ikään kuin ulkoapäin vähemmistöjä ja katsovat heidän olevan oikeassa omalla tavallaan. Kuitenkin omasta perspektiivistä pidetään kiinni ja erotellaan maahanmuuttajat 'toisena' suhteessa suomalaisiin. (Eriksson 1997, 23.) Maahanmuuttajan käsittekin jo erottelee ihmisiä suomalaisista, vaikka se kuitenkin sisältää ihmisiä yli 150 kansallisuudesta. Maahanmuuttajat tuskin itse mieltävät itsensä ensisijaisesti maahanmuuttajien ryhmäksi vaan enemmänkin oman etnisen

ryhmänsä jäseniksi. Suomalainen enemmistö pystyy kuitenkin näin luokittelemalla pitämään heidät ulkopuolisina.

Loppujen lopuksi kaikkia maahanmuuttajien tapoja ei ole voitu suvaita tai hyväksyä omista suomalaisista kulttuurisista lähtökohdista katsoen. Lähivuosina käytiin kiivasta julkista keskustelua kulttuuriristiriidoista, joita on joskus hyvin vaikea ratkaista yhteiskunnassa, jossa tasa-arvo sekä oikeus maahanmuuttajan oman kulttuurin säilyttämiseen ovat vähemmistöpolitiikan ihanteita. Nämä ihanteet joutuvatkin joskus ristiriitaan käytännössä, kun esimerkiksi suomalaiset eivät voi hyväksyä joissakin kulttuureissa käytäntönä olevaa tyttöjen ympärileikkausta. Tällaisen keskustelun seuraus voi olla myös se, että maahanmuuttajien integroituminen yhteiskuntaan näyttää mahdottomalta joidenkin suomalaisten silmissä.

3. RASISMIN VASTAISET LÄHESTYMISTAVAT JA NIIDEN PERUSTELUT

3.1 Antirasismi - muutakin kuin rasismien vastustamisen politiikkaa

Antirasismi tuli terminä käyttöön 1960-luvulla lähinnä englannin- ja ranskankielisissä maissa. Suomessa sitä ei käytetä paljoakaan rasismien vastustamisen terminä, vaan puhutaan esimerkiksi rasismien vastaisista projekteista tai monikulttuurisista kasvatushankkeista. Suomalaista rasismien vastaisuutta ei ole määritelty, mikä innostaa tarkastelemaan tässä tutkielmassa antirasismien aatetta sekä viralliseen politiikkaankin liittyvän monikulttuurisuuden ideologiaa.

Antirasismien voi suppeasti määritellä ajatteluksi ja toiminnaksi, jolla käydään rasismia vastaan ja koetetaan vaikuttaa siihen. Alistair Bonnett (2000, 4) kirjoittaa rasismien määritelmien ja antirasismien muotojen vaihtelevan, minkä vuoksi tärkeiksi kysymyksiksi nousevat, miten ja miksi ihmiset väittävät työskentelevänsä rasismia vastaan. Bonnett (2000, 7-8) esittää, että antirasismien perustana ovat yleisimmät argumentit: rasismi on tieteellinen virhe, ihmiset ovat tasa-arvoisia, ja erilaisuutta on kunnioitettava. Ristiriita syntyy kuitenkin universalistisen eli tasa-arvokäsitykseen ja relativistisen erilaisuuden kunnioittamiseen perustuvan antirasismien selityksen välillä. Ensimmäisen mielestä ihmisten samanlaisuus ja toisen mielestä heidän erilaisuutensa on merkitsevä tekijä.

Rasismi politiikassa näkyy erityisesti uuden oikeiston nousussa Euroopassa. Antirasismien pitäisi sopeutua uuteen tilanteeseen, muuntautua kuten rasismi ajan ja paikan mukaan. Vanhat menetelmät vastustaa rasismia eivät enää aina pädekään, koska käsitteet ovat muuttuneet. Joidenkin tutkijoiden mukaan uusi rasismi vahvistui Euroopassa samanaikaisesti uuden oikeiston nousun kanssa. Äärioikeiston diskurssissa ei enää klassisen rasismien tapaan puhuta biologisten 'rotujen' eriarvoisuudesta. Ranskassa uusi oikeisto, ja erityisesti Le Penin johtama Front national -puolue, perustaa politiikkansa ihmisryhmien välisille kulttuurisille eroille, ei eriarvoisuudelle. Antirasismien argumenttien

itselle sopivaksi kääntäminen tietysti vaikeuttaa antirasististen liikkeiden toimintaa, koska sen perustana olevalta vaatimukselta tasa-arvoon on viety pohja. Itse asiassa uusi oikeisto on onnistunut laittamaan itsensä antirasismiin paikalle väittämällä ehkäisevänsä rasismia eri kulttuurien, ei rotujen, omalaatuisuuden ylläpidolla. Kaikilla kulttuureilla on oikeus erityisyyteen ja niitä ei pidä sekoittaa. Uuden oikeiston politiikka vastustaa ihmisten vapaata liikkumista, mikä sen mukaan synnyttää torjuntaa ja rasismia. Äärioikeiston tekstit ja puheet kertovat kulttuurien assimilaation eli toisiinsa sulautumisen mahdottomuudesta ja käyttäytymisen erojen luonnollisuudesta eri kulttuureiden välillä. Taitavasti argumentoimalla uusi oikeisto on muuntanut kulttuurin 'roduksi' käyttämättä ollenkaan sanaa 'rotu'. (Büchi 1996, 151-153.)

Jotkut tutkijat (Bonnett 2000; Büchi 1996) tekevät radikaalina pitämänsä väitteen siitä, että antirasismi ei olekaan yksinkertaisesti vain käänteisesti verrannollinen rasismiin. Varsinkin uuteen rasismiin ja äärioikeiston argumentointiin liittyen se vaikuttaa uskottavalta väitteeltä. Antirasismien kriitikot Britanniassa ja Ranskassa väittävät, että rasismi ja antirasismi käyttäisivät samoja kulttuurit toisensa poissulkevia erotteluja. Käyttämällä ennalta määrättyjä ja muuttumattomia käsityksiä kulttuurieroista, antirasismi saattaa vain kääntää rasistisen diskurssin termit omaan käyttöönsä. Modernin rasismien vastainen argumentti "oikeus olla erilainen", sisältää joissakin suhteissa vain muunnoksen rasistisesta argumentoinnista. Yhtenä antirasistisen diskurssin ominaisuutena pidetään sen käyttämän argumentoinnin heijasteisuutta monessa suhteessa rasistiseen diskurssiin nähden. (ks. Solomos & Back 1996, 115.) Antirasistisen toiminnan väitetään epäonnistuneen, koska rasismien käsite on huonosti määritelty. Tämän käsityksen mukaan antirasismi taistelee vieläkin klassista biologisiin eroihin perustuvaa rasismia vastaan, vaikka vastassa onkin uudentyyppinen rasismi. (Büchi 1996, 154.)

Rasistisen ja antirasistisen ajattelun sekoittuminen vaikuttaa myös ihmisten asenteissa ja käyttäytymisessä. Itseään rasismien vastaisena pitävä ihminen voi ajatella tai käyttäytyä tiedostamattaankin rasistisesti, tai hänen jonkin tekonsa seuraukset voivat olla rasistisia. Antirasismien on osoitettu käyttävän joskus itsekin rasistisia ajattelutapoja ja stereotyyppioita.

Esimerkiksi argumentoimalla jotain tiettyä rasistista asennetta vastaan, tuodaan se jälleen esille, ja saatetaan näin vain vahvistaa kyseistä asennetta.

3.1.1 Monikulttuurisuus-aate vähemmistöpolitiikassa

Monikulttuurisuuden merkitystä selitetään useammalla kuin yhdellä tavalla. Se voidaan ymmärtää valtion poliittisena ohjelmana konfliktien ehkäisemiseksi enemmistön ja vähemmistöjen välillä tai antirasismien ja demokratian kanssa samaa tavoittelevana edistysaatteenä. Käsitettä käytetään myös kuvattaessa tilannetta, jossa tietyssä maassa asuu rinnakkain ihmisiä monesta kulttuurista. (Ylänkö 2000, 49-50.) Monikulttuurisuus aatteenä korostaa juhlien eri kulttuurien välisiä eroja ja niiden kohtaamisesta seuraavia hyviä kulttuuria rikastuttavia seurauksia. Maaria Ylänkö (2001) kirjoittaa, että monikulttuurisuus käännettiin suomeksi alun perin väärin ja oikeampi termi olisi ollut monikulturismi. Hänen mielestään tästä käännöksestä kävisi helpommin selväksi, että kyseessä on ideologia eikä tieteellinen käsite.

Vähemmistöpoliittisena aatteenä monikulttuurisuuden syntyhistoria ulottuu 1960-luvun Yhdysvaltoihin. Silloin havaittiin, että tasa-arvon ihanne jäi toteutumatta mustan väestön keskuudessa. Yhteiskunta oli jakautunut, eivätkä julkiset palvelut huomioineet vähemmistöjen tarpeita. Monikulttuurisuus konflikteja ennalta ehkäisemään pyrkivänä politiikkana sai kannatusta aikana, jolloin Yhdysvaltoihin saapui työsiirtolaisia suurin joukoin monista eri maista. Epätasa-arvoista tilannetta yritettiin korjata ottamalla käyttöön kiintiöt mustalle väestölle koulutuksessa sekä työpaikoilla (affirmative action –politiikka). Monikulttuurisuus-aate levisi Kanadaan, vaikkakaan sen yhteiskunnalliset ongelmat eivät olleet yhtä vaikeita kuin naapurimaassa. Ajateltiin kuitenkin tulevaisuutta ja monikulttuurisuuden tunnustamisen tärkeyttä siirtolaisuuden edelleen jatkuessa. Viralliseksi ohjelmapolitiikaksi monikulttuurisuus valittiin 1970-luvulla, minkä jälkeen

etnisten ryhmien oikeudet omaan kulttuuriinsa vahvistettiin lailla 1980-luvun lopussa. (Ylänkö 2000, 50-52.)

Vuonna 1967 UNESCO:n rasismiin vastainen julistus määritteli monikulttuurisuuden ihannetavoitteeksi vähemmistöpolitiikassa, jolla säädellään enemmistön ja vähemmistön välisiä yhteiskuntasuhteita (Liebkind 1994, 36). Tänä päivänä monikulttuurisuus määrittää ulkomaalaispolitiikkaa myös Britanniassa, missä etnisten vähemmistöjen koulutukseen ja työhön pääsyä on helpotettu erityisillä asetuksilla (race relation acts). Ruotsi on omaksunut valtiokeskeisen monikulttuurisuus-politiikan. Pohjoismaiseen monikulttuurisuus-politiikkaan ei yleisestikään ole soveltunut kiintiöiden käyttö syrjinnän estämisen keinona. Monikulttuurisuus-aate ei sitä vastoin määritä ulkomaalaispolitiikkaa esimerkiksi Ranskassa, Belgiassa, Espanjassa tai Italiassa, vaan niiden politiikka on assimiloivaa eli sulauttavaa. (Ylänkö 2000, 50-52.)

Monikulttuurisuus-aatteen ideologisiin periaatteisiin kuuluvat: valtion tuki vähemmistökulttuurien säilyttämiseksi, tasa-arvo, käytännönläheisyys ja pyrkimys ongelmien ennaltaehkäisyyn. Tasa-arvon periaate pohjautuu angloamerikkalaiseen individualismin ja liberalismiin perinteeseen. Sen mukaan etninen tausta ohjaa ihmisen elämää ja kasaa huono-osaisuutta tietyille ryhmille. Oletuksena on myös enemmistön taipumus syrjiä vähemmistöjä. Käytännönläheisyydellä tarkoitetaan monikulttuurisuuden pyrkimystä ennaltaehkäistä syrjintää, erityisesti työmarkkinoilla. Suomessakin suhteellisen usein tehdyillä asennetutkimuksilla mitataan tavoitteen toteutumista. Parhaana keinona rasismiin ja syrjinnän ehkäisyyn pidetään suvaitsevaisuuskasvatusta, koska uskotaan tiedon muista kulttuureista murtavan ennakkoluuloja. Toinen keino on enemmistö- ja vähemmistöryhmien välinen vuorovaikutus. (emt., 53.)

Suomessa on nähtävissä kansallisvaltioajattelun voimakas vaikutus monikulttuurisuuden käsitteeseen. Enemmistönä pidetään valtion muodostanutta ryhmää muiden ryhmien jäädessä vähemmistöiksi suhteessa valtakulttuuriin. Enemmistönä maassa asuvia suomalaisia ajatellaan enemmän yksilöinä kuin ryhmänä. Etnisyys liitetään huomattavasti

helpommin vähemmistöryhmiin, joihin katsotaan kuuluvan maahanmuuttajat ja perinteiset etniset ryhmät kuten romanit, tai kulttuurivähemmistöt kuten venäläiset.

Samalla alueella asuvat kulttuuriryhmät ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja joutuvat eri tilanteissa neuvottelemaan toimintatavoista ja arvoista. Keskinäisen vuoropuhelun seurauksena kulttuurit vaikuttavat toisiinsa ja muuttuvat väistämättä. Monikulttuurisuutta on kritisoitu muun muassa siitä, että se korostaa vahvasti kulttuurien pysyvyyttä ja ryhmien välistä selvärajaisuutta. (Lepola 2001.) Kritiikkiä tukee Kanadassa meneillään oleva yhteiskunnallinen keskustelu monikulttuurisuuden toteutumisesta maassa. On mietitty, onko aikoinaan monikulttuurisuudesta säädetty laki vain vahvistanut eri ryhmien välisiä rajoja. Keskustelu sai alkunsa lapsen huoltajuuskiistasta erään valkoihoisen äidin ja mustaihoisen isän välillä. Nyt pohditaan oikeudessa ennakkotapausta kysymyksessä, onko ihonvärillä väliä huoltajuudesta päätettäessä. Eri kulttuuritaustaisten vanhempien lapsia ei osatakaan laittaa mihinkään tiettyyn ryhmään, eikä kanadalainen monikulttuurisuuspolitiikka vaikuta toteutuvan käytännössä. (Berghäll 2001.)

3.1.2 Antirasistinen politiikka käytäntönä

Jo pidemmän aikaa ovat ajattelijat sekä politiikan laatijat miettineet, miten rasismia tulisi vastustaa. Jostakin syystä antirasismi on kiinnostanut huomattavasti vähemmän tutkijoita, joten sen vajavaisuuksia sekä roolia yhteiskunnassa on analysoitu vain vähän. Myöskään antirasistiset liikkeet eivät ole liioin onnistuneet saamaan massojen tukea kuten rasistista ideologiaa kannattavat liikkeet ja puolueet joissakin Euroopan maissa. Yhden näkemyksen mukaan antirasistisen politiikan keskeisenä haasteena on kehittää vaihtoehtoinen tapa tuoda kulttuurierot esille ja laajentaa lähestymistapaa näin pelkän rasismin vastustamisen politiikasta. (Solomos & Back 1996, 103-119.)

Rasismiin vastaisia toimenpiteitä ja argumentteja suunniteltaessa pitää tietää mitä vastustetaan, jotta pystytään vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen. Esimerkiksi, jos rasistisia mielipiteitä omaava suomalainen pitää kaikkien kulttuurien oikeutena olla erilaisia ja pitää omaa kulttuuriaan parhaana, ei varmastikaan ole tehokasta yrittää vaikuttaa hänen asenteisiinsa argumentoimalla oikeudesta erilaisuuteen. Tällainen argumentointi vahvistaa käsitystä eroista, ja tuloksena voi olla jopa asenteiden koveneminen maahanmuuttoa kohtaan.

Rasistisiin asenteisiin yritetään usein vaikuttaa esittämällä tietoa jonkin väärän uskomuksen kumoamiseksi. Ulkomaalaisvihamieliset uskomukset eivät kuitenkaan perustu tietoon vaan ovat irrationaalisia, joten vanhan kumoutuessa löytyy helposti uusi tilalle. Asenteisiin tulisi päästä vaikuttamaan tunteiden tasolla, koska tiedolla kumottu ennakkoluulo jatkuu edelleen tunnetasolla. (Liebkind 2000, 158.) Tärkeää rasismiin vastaisessa työssä on myös olla selvillä, millä tasolla argumentoi. On suuri ero kuvailla ihmisiä rasisteiksi tai heidän toimintaansa rasistisena. Sanomalla ihmistä rasistiseksi samalla vihjataan, että vika on hänessä henkilönä ennemminkin kuin toiminnassa. Tällä lähestymistavalla ei juuri saada muutettua ihmisen asenteita tai niistä johtuvaa käyttäytymistä. (Banton 1988, 28.)

Jaakkolan (1999) tutkimuksessa todettiin koulutuksen selittävän parhaiten asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Korkeammin koulutetut ovat suvaitsevaisempia asenteiltaan kuin vähemmän kouluja käyneet. Myös valtionhallinnon päättäjät pitävät koulutuksessa annettua valistusta hyvänä tapana parantaa etnisten ryhmien välisiä suhteita. Koulutus on houkutteleva tällaisena valistuksen keinona, koska sen toteuttaminen ei edellytä yhteiskunnan lähtevän pitkälle vietyihin muutoksiin. (Jaakkola 1999, 64-65.)

Lisäksi suunniteltaessa tapoja ennakkoluulojen poistamiseen - olipa kyseessä koulutus, laki tai kulttuurien väliset kontaktit - pitäisi ottaa huomioon myös se, että monet erilaiset ihmiset omaavat ennakkoluuloja. Hyvin tärkeää on erottaa ihmisten asenteet ja arvot heidän käyttäytymisestään, koska ne eivät aina vastaa toisiaan. Yhteiskunnan ilmapiirillä on vaikutusta lähinnä siihen, kuinka helposti omat ennakkoluulot uskalletaan tuoda esille

syrvänä käytöksenä. Jo 1940-luvulla erotettiin neljä ihmistyyppiä, joihin pitäisi käyttää erilaisia strategioita: ei ennakkoluuloinen eikä syrji vähemmistöjä; ei ennakkoluuloinen ja syrjii silti hyötytarkoituksessa; ennakkoluuloinen mutta ei syrji rangaistuksen pelossa; ennakkoluuloinen ja syrjii. Liebkind esittelee ihmistyyppit, mutta ei kerro millaiset keinot auttaisivat näiden ennakkoluulojen vähentämisessä. (Liebkind 1996, 219-220.) Suomen rasismiin vastaisissa projekteissa ei ole käytetty kovin johdonmukaisesti tiettyjä metodeja, koska vaikutusmahdollisuuksista ei olla tarkkaan selvillä, eikä projektien seuranta ole juurikaan järjestetty.

4. ERILAISUUDEN KOHTAAMINEN SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA

Kulttuurien moninaisuus on lisääntynyt ja tulee edelleenkin lisääntymään maahanmuuton johdosta niin Suomessa kuin yleisestikin Euroopassa. Tämä tuo haasteen kansallisvaltiolle, eikä valtakulttuurin asema ei ole enää niin yksiselitteinen. Suomessa ajateltiin vielä 1990-luvun alussa, että etnisyys ja kulttuuri ovat olleet maassamme pitkään erityisen homogeenisia. Jossakin vaiheessa sen jälkeen havaittiin, että Suomessa onkin asunut eri kulttuuriryhmiä jo kauan aikaa. Poliitikassa oltiin korostettu kansallista yhtenäisyyttä, mutta omat perinteiset vähemmistömmä, kuten romanit ja saamelaiset, olivat samaan aikaan eläneet enemmistön keskellä. (Lepola 2001.) Nykyisin maassamme asuu lisäksi 156 kansallisuudesta noin 90 000 maahanmuuttajaa, joiden oikeudet on turvattava, vaikka he eivät olisikaan Suomen kansalaisia.

Alueilla, joissa asuu maahanmuuttajia tai etnisiä vähemmistöjä, eri kulttuuriryhmiin kuuluvat ihmiset joutuvat jokapäiväisessä elämässä tilanteisiin, joissa on neuvoteltava yhteisistä säännöistä. Suomessakin on jossakin vaiheessa kiistelty esimerkiksi muslimien rukoushetkien järjestelyistä kouluissa ja työpaikoilla sekä musliminaisten huivinkäyttöön liittyvistä ongelmista vaikka henkilöllisyyttä todistettaessa. Eri vähemmistökulttuurien omia tapoja tulisi voida soveltaa maahanmuuttomaassa, mitä myös monikulttuurisuuspolitiikka tukee periaatteissaan. Konfliktit ja ristiriidat ovat tyypillisiä neuvotteluissa, kun osapuolten toiveet eroavat. Tällaisessa vuorovaikutuksessa kulttuurit väistämättä muuttuvat, ne eivät ole stabiileja.

Henkilökohtaisella tasolla erilaisuuden kohtaamiseen liittyvät ihmisten asenteet ja käyttäytyminen, jotka eivät aina ole yhteneväisiä. Poliitiikan tasolla vuoropuhelusta ei voi muodostua, vielä ainakaan, niin vastavuoroista kuin konkreettisista arkielämän eri kulttuurien edustajien kohtaamisista. Maahanmuuttopolitiikan toimintaperiaatteet ovat lähinnä ylhäältä päin sanelemista, koska maahanmuuttajia ei ole kulttu juurikaan omiin asioihinsa liittyen. Tämä johtuu tietysti osittain heidän suhteellisen pienestä määrästä

Suomessa. Poliitikassa vähemmistökulttuurien edustajia ei näe montaakaan, eivätkä heidän omat järjestönsä ole voimakkaita yhteiskunnallisia vaikuttajia. Poliitikka määrää virallisesti, miten erilaisuuteen tulisi suhtautua. Käytännössä maahanmuuttajien integraatio ei aina toimi halutulla tavalla, koska pelissä ovat myös lopulta ihmisten asenteet, sekä suomalaisten että maahanmuuttajien.

4.1 Maahanmuuttajat tilastoissa Suomessa

Kaikista maahan vähintään vuodeksi muuttavista henkilöistä käytetään yleisnimitystä maahanmuuttaja. Heidät voidaan jakaa ryhmiin: siirtolaiset muuttavat pysyvässä tarkoituksessa maahan esimerkiksi avioliiton kautta, siirtotyöntekijät taas eivät ole asettumassa maahan pysyvästi, paluumuuttajat muuttavat takaisin synnyinmaahansa asuttuaan ulkomailla, turvapaikanhakijat pyytävät suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta. Pakolainen on Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan ”henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, tai poliittisen mielipiteen johdosta”. (Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen 1997.)

Siitä huolimatta, että tässä tutkielmassa käsitellään maahanmuuttajia ja heihin kohdistettuja asenteita ja toimintaa, on syytä muistaa myös Suomen perinteiset etniset vähemmistöt. Vähemmistöideologiat ja ennakkoluulot ovat liittyneet myös saamelaisten, islaminuskoisten tataarien, venäjänkielisen vähemmistön ja suurimman perinteisen vähemmistön, romanien, elämään. Suomenruotsalaisen kielivähemmistön asema on lainsäädännöllisesti parhaiten turvattuja maailmassa. (Ekholm 1994, 83.)

Suomi on perinteisesti ollut maastamuuttomaa, minkä seurauksena ulkomaalaisten määrä pysytteli pitkään alhaalla ja samalla tasolla. Mutta 1980-luvun alussa muuton suunta

muuttui ja vastaanotimme maahanmuuttajia enemmän kuin itse siirryimme ulkomaille. Varsinainen muuttovirta, Suomen mittakaavassa, koettiin 1990-luvun alussa. Tähän vaikutti merkittävästi paluumuuttajan aseman myöntäminen entisen Neuvostoliiton kansalaisille, jotka pystyivät todistamaan suomalaiset sukujuurensa, eli ainakin toisen isovanhemman oli oltava Suomen kansalainen. Yleisesti näistä paluumuuttajista käytetään nimitystä inkerinsuomalaiset, vaikka osa heistä ei ole koskaan asunut Inkerissä. Maahanmuuttajien vuosittaisen lisäyksen huippu saavutettiin vuonna 1991, jolloin 11 000 ihmistä, suurimpien ryhmien ollessa inkerinsuomalaiset ja somalialaiset, saapui Suomeen. Yleensä suurimmat ryhmät tulevat lähialueilta, mutta kokonaisuudessaan maahanmuuttajien joukko koostuu 156 maan kansalaisista. Suurin ulkomaalaisryhmä ovat venäläiset, 18 575 henkilöä, ja toiseksi suurin ryhmä virolaiset, 10 652 henkilöä. Nykyisen Venäjän alueelta tulleiden määrä on kuitenkin todellisuudessa suurempi, jos otetaan huomioon entisen Neuvostoliiton kansalaiset. Tilastossa seuraavina ovat Ruotsin kansalaiset, joita maassamme asuu 7 809 henkilöä. Suurin pakolaisryhmä ovat somalit ja heitä Suomessa asuu 4 410 henkilöä. He muodostavat mittavan joukon pakolaismäärästä, joka oli vuoden 1999 lopussa 17 500 henkilön suuruinen. Seuraavaksi suurimmat kansalaisuusryhmät ovat entisestä Jugoslaviasta, entisestä Neuvostoliitosta, Irakista, Iso-Britanniasta, Saksasta ja USA:sta. Vuoden 1998 lopussa Suomessa asui 85 060 ulkomaan kansalaista ja vuoden 1999 toukokuussa määrä oli 88 000. (Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 1999, 8.) Tilastotiedon mukaan elokuussa 2000 ulkomaalaisia oli yhteensä 89 709 (MoniTori 4/2000, tilastoliite).

Suomen väestöstä ulkomaalaisia on noin 1,7 %. Heistä noin puolet asuu Uudellamaalla, mikä on väestömäärään suhteutettuna 3,3 %. Yksistään Helsingissä asuu kolmasosa ulkomaalaisista. Ahvenanmaan suurehkoista ulkomaalaisväestöstä (4,3 % asukkaista) yli 70 % on ruotsalaisia. Maan keskiarvo ylittyy lisäksi Pohjanmaalla, missä asuvista ulkomaalaisryhmistä suurimmat tulevat Ruotsista ja Venäjältä. Itä-Suomen maakunnissa venäläiset ovat selvä enemmistö maahanmuuttajista. Vähiten ulkomaalaisia on asettunut Kainuuseen (0,6 % asukkaista) ja Etelä-Pohjanmaalle (0,4 % asukkaista). (Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 1999, 25.)

Suomen kansalaisuuden on saanut yhteensä 16 336 henkilöä vuosien 1990-1999 välillä. Eniten kansalaisuuksia myönnettiin entisen Neuvostoliiton alueelta, Somaliasta sekä Ruotsista muuttaneille. Kansalaisuuden saaneiden määrä on kasvanut nopeasti 1 000 kansalaisuudesta vuonna 1996 yli 4 700:aan myönnettyyn kansalaisuuteen vuonna 1999. Maahanmuuttajat sekoittuvat suomalaissyntyisiin myös avioliiton kautta. Suomessa asui vuonna 1999 yli 25 000 ulkomailla syntynyttä, joiden puoliso on syntynyt Suomessa. Eri maissa syntyneiden ihmisten välisten avioliittojen laskeminen mukaan lisää sekaliittojen määrän yli 35 000:een. Suomalaiset naiset suosivat sekaliitoissa yhdysvaltalaisia ja turkkilaisia miehiä, kun taas suomalaiset miehet valitsevat puolisoskseen useimmin venäläisen tai virolaisen naisen. (emt., 18-21.)

Suomessa maahanmuuttajien suhteellinen osuus koko väestöstä on Euroopan unionin jäsenmaista alhaisin, koska meillä on harjoitettu systemaattisen tiukkaa maahanmuuttopolitiikkaa silloinkin, kun muut maat ovat vastaanottaneet satojatuhansia siirtolaisia ja pakolaisia (Liebkind 1996, 199). Vuonna 1998 saapui Euroopan talousalueelle 347 604 turvapaikanhakijaa, joista Suomeen tuli vähiten eli 1 272. Saksasta haki turvapaikkaa 98 644, Ruotsista 12 844 ja Suomeen väestömäärässä verrattaviin Tanskaan 5 699 ja Norjaan 8 277. (Jaakkola 1999, 163.) Maamme osuus turvapaikanhakijoista Euroopan talousalueella on alle prosentin. Kuitenkin on ennakoitu, että maahanmuuttajien osuus väestöstä tulee kasvamaan 10-15 vuoden kuluessa Tanskan ja Norjan tämän hetken tasolle, 3-4 %. (R. Laakkonen, seminaari 19.8.1999.) Turvapaikanhakijamäärät ovat kasvaneet Suomessa ja vuonna 1999 Suomesta haki turvapaikkaa 3 106 ulkomaan kansalaista, joista suurin ryhmä, 1 516 ihmistä, olivat Slovakian romanit. Turvapaikka myönnettiin vain 29 ulkomaalaiselle. Pakolaisia otettiin vastaan samana vuonna 1 189 henkilöä, joihin kuuluvat kiintiöpakolaisten lisäksi perheen yhdistämisen seurauksena maahan saapuneet sekä myönteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat. (MoniTorii 1/2000.)

Työikäisiä Suomessa asuvista ulkomaan kansalaisista on jopa 74 prosenttia, mutta heidän työttömyyslukunsa ovat huomattavasti korkeampia kuin suomalaisilla. Työttömyysaste on

erityisen korkea tietyillä pakolaisina maahan tulleilla ryhmillä. Irakilaisista, iranilaisista ja somaleista on työttömänä yli 70 %. (Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 1999, 23.) Työministeriön arvion mukaan ulkomaalaisten työttömyys on laskenut huhtikuuhun 2000 mennessä 34 prosenttiin, kun samanaikaisesti koko väestön työttömyysaste on 11 prosenttia (MoniTori 4/2000, tilastoliite).

4.2 Suomalaisen asenteet maahanmuuttajiin

Tutkimusta suomalaisten asenteista maahanmuuttajia kohtaan on tehty suhteellisen vähän Suomessa, koska olemme vasta viime vuosina havahtuneet monikulttuurisuuden kasvun ja maahanmuuttajien aktiivisen integroinnin tarpeen väistämättömyyteen. Kattavimmin asiaan on perehtynyt Jaakkola (1995; 1999), joka on tehnyt haastatteluja vuosina 1987, 1988, 1993, 1998 ja 1999 suomalaisten maahanmuuttoasenteista ja vertaillut niissä tapahtuneita muutoksia tutkimuksissaan. Kahden ensimmäisen tutkimusten välisenä aikana maahanmuuttajien määrä moninkertaistui ja samanaikaisesti iski taloudellinen lama. Vuoden 1993 aineistosta selvisi, että suomalaisten asenteet olivat muuttuneet huomattavasti kielteisemmiksi ”kaikissa ikä-, sukupuoli-, koulutus- ja ammattiryhmissä sekä kaikkien puolueiden kannattajien ja molempien kieliryhmien keskuudessa kaupungeissa ja maaseudulla”. (Jaakkola 1995, 95.)

Viimeisimmässä asennetutkimuksessa Jaakkola (1999) vertaa vuosina 1987, 1988, 1993, 1998 ja 1999 tehtyjen 1000 hengen haastattelujen pohjalta suomalaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Vertailu osoittaa, että asenteet ovat tulleet myönteisemmiksi maahanmuuttajien vastaanottoa kohtaan lamavuoden 1993 jälkeen, mutta suhtautuminen ei kuitenkaan ole yhtä positiivista kuin vuonna 1987. Tähän tekee poikkeuksen suhtautuminen ulkomaalaisiin työnhakijoihin, joita suurin osa (62 %) vastaajista haluaa Suomeen ”enemmän tai yhtä paljon kuin ennenkin”. Vastaava luku oli huomattavasti pienempi (38 %) taloudellisen laman ja suuren työttömyyden aikaan. (Jaakkola 1999, 23.)

Ryhmittäin verrattuna suomalaiset suhtautuvat myönteisemmin turistien, tiedemiesten, opiskelijoiden, kieltenopettajien, ottolasten ja yrittäjien vastaanottoon kuin pakolaisten, työnhakijoiden tai muusikoiden vastaanottoon. Suhtautuminen pakolaisiin on muuttunut myönteisemmäksi vuodesta 1993 vuoteen 1998, vaikkakin pakolaisia ”nykyistä enemmän” haluavien osuus on pysynyt lähes samana. ”Nykyistä paljon vähemmän” pakolaisia haluavien osuus laski vertailuvuosina 10 prosenttiyksikköä, samalla kun 11 % suurempi kannattajajoukko oli valmis vastaanottamaan pakolaisia ”yhtä paljon kuin ennenkin”. (emt., 24-26.)

Ennakkoluulot olivat suurimmat niitä kansallisuusryhmiä kohtaan, joiden kulttuuri, elintaso, poliittinen järjestelmä tai ulkonäkö erosivat eniten suomalaisesta. Voidaan puhua etnisestä hierarkiasta, jonka mukaan Suomeen otettaisiin vastaan mieluiten pohjoismaalaisia, englantilaisia tai inkerinsuomalaisia. Kielteisintä on suhtautuminen somaleihin, arabeihin, venäläisiin sekä kurdeihin. (emt., 82-83.)

Suhtautuminen maahanmuuttajiin vaihtelee väestöryhmittäin, minkä vuoksi ei voida puhua tyypillisestä suomalaisesta asenteesta. Vuonna 1998 kielteisimmän suhtautuneita olivat vähän koulutetut, maaseudulla asuvat, nuoret, miehet, maanviljelijät, eläkeläiset, työttömät ja sellaiset ihmiset, joilla ei juurikaan ollut kontakteja maahanmuuttajiin. Helsingissä, jossa ulkomaalaisia on eniten, suhtautuminen heitä kohtaan oli myönteisintä. Naiset, hyvin koulutetut, kaupunkilaiset, ylemmät toimihenkilöt, opiskelijat, koululaiset, uskonnolliset ja puolueista vihreiden kannattajat olivat muita myönteisemmät ryhmät. (emt., 29-44.)

Ulkomaalaisasenteet ovat osa laajempaa asennekokonaisuutta ja kielteisesti maahanmuuttajiin suhtautuvat omaavat saman asenteen muitakin vähemmistöjä kohtaan. Kotimaiset vähemmistömme - saamelaiset, romanit, juutalaiset ja muslimit - saavat osansa suvaitsemattomuudesta. Asennekokonaisuus ei ulotu pelkästään etnisiin ryhmiin vaan samat ihmiset suhtautuvat kielteisimmän myös homoseksuaaleihin ja aseistakieltäytyjiin. Ruotsinkielisten asenteet eri vähemmistöjä kohtaan ovat verrattain suvaitsevaisemmat kuin

muiden suomalaisten, mikä saattaa selittyä omalla vähemmistöidentiteetillä. (Jaakkola 1995, 78.)

Jaakkolan (1999) asennetutkimukseen vastanneilta kysyttiin myös tiettyjen maahanmuuttoon liitettyjen uhkakuvien todennäköisyyttä. Suurin osa (yli 70 %) ihmisistä piti uhkana huumeiden, aidsin, järjestäytyneen rikollisuuden ja levottomuuksien lisääntymistä ulkomaalaisten muuttaessa Suomeen. Vuodesta 1993 vuoteen 1998 työttömyyden lisääntymistä todennäköisenä pitävien määrä laski 66 prosentista 56 prosenttiin. Ulkomaalaisten joutumista rasismiin kohteeksi piti vuonna 1993 todennäköisenä 79 % ja vuonna 1998 jo 83 % suomalaisista. (Jaakkola 1999, 73-75.)

Jaakkola (1999) tutki erikseen myös rasististen väitteiden kannattamista suomalaisten keskuudessa ja havaitsi selvän yhteyden kielteisiin ulkomaalaisasenteisiin. Rasististen asenteiden hyväksymisellä oli yhteys vähäiseen koulutukseen, ulkomaalaiskontaktien vähyyteen, maaseudulla asumiseen, keskustapuolueen kannattajuuteen ja miessukupuoleen. Tutkimuksen väittämään, ”on tunnustettava se tosiasia, että jotkut kansat ovat älykkäämpiä kuin muut”, vastasi olevansa ”täysin tai osittain samaa mieltä” miehistä 36 % ja naisista 32 %. Väittämästä, ”joihinkin rotuihin kuuluvat ihmiset eivät kerta kaikkiaan sovi asumaan modernissa yhteiskunnassa”, oli samaa mieltä 47 % miehistä ja 37 % naisista. Tutkimuksen valossa näiden vastaajien asenteita voidaan pitää rasistisina. ‘Skinheadien’ toiminnan ulkomaalaisia kohtaan hyväksyi täysin vain 2 % ja osittain 7 % suomalaisista. Kuitenkin on huomioitava, että 15-17-vuotiaista pojista ‘skinheadien’ toiminnan hyväksyi joka viides. (emt., 103-110.)

4.2.1 Asenteiden selityksiä

Asennetutkimuksista ei käy ilmi, mihin kielteiset asenteet maahanmuuttajia kohtaan perustuvat. On vaikeaa, ellei mahdotonta, erotella rasistisen ideologian, muukalaisvihan tai suvaitsemattomuuden eroja muuten kuin käsitteellisellä tasolla (Liebkind 1994, 40).

Kaksi vastakkaista teoreettista olettamusta, ns. konflikti- ja kontaktiteoria, ovat olleet lähtökohtina, kun maahanmuuttajien määrän vaikutusta asenteisiin on tutkittu. Konfliktiteorian mukaisesti Jaakkola on asennetutkimuksissaan osoittanut suhtautumisen ulkomaalaisten maahanmuuttoon olevan yhteydessä siihen, kuinka suurena uhkana se nähtiin omalle sosioekonomiselle asemalle. Suomessa koettiin taloudellinen lama juuri tutkimusten välisenä aikana (1987-1993) ja työttömyys kasvoi viidestä yhdeksääntoista prosenttiin. Työttömät suhtautuivat kaikista kielteisimmin maahanmuuttoon. (Jaakkola 1995, 3-5.) Ulkomaalaisvastaisuus kasvoi samalla kun ulkomaalaisten määrä lisääntyi ja enemmistö- sekä vähemmistöryhmät olivat enemmän kontaktissa keskenään. Samalla maahanmuuttajat koettiin kilpailijoina, jotka vievät työpaikat ja sosiaaliedut. Epäluuloisuutta kuvastaa vuoden 1998 asennetutkimuksessa kolmen neljäsosan ilmaisema uskomus, että ”monet ulkomaalaiset tulevat Suomeen vain käyttääkseen hyväksi sosiaalietujamme”. (Jaakkola 1999, 66-67.) Työllisyystilanteen paraneminen ja turvapaikanhakijoiden määrän lasku ovat vaikuttaneet pakolaisten ja ulkomaalaisten työnhakijoiden maahantuloa jyrkästi vastustavien osuuden vähenemiseen (emt., 27). Kuitenkin konfliktiteorian mukaisesti myös vuonna 1998 kielteisimmin kaikkiin maahanmuuttajaryhmiin suhtautuivat eniten sosioekonomista uhkaa kokevat (emt., 68-69). Kaiken kaikkiaan asennetutkimuksen haastatteluvuosi ja silloin vallitseva yhteiskunnallinen tilanne onkin tärkein pakolaisasenteita ja ulkomaalaisiin työnhakijoihin suhtautumista selittävä tekijä (emt., 50).

Suomalaiset ovat kontaktissa vain vähän tai ei ollenkaan maahanmuuttajien kanssa suurimmassa osassa maata, joten he eivät saa tietoa muualta kuin yksityisistä keskusteluista ja tiedotusvälineiden kautta. Jaakkola (1995, 1999) esittää suhtautumisen maahanmuuttajiin

olevan yhteydessä myös siihen, kuinka paljon heillä on henkilökohtaisia kontakteja Suomessa asuviin ulkomaalaisiin. Konfliktiteorialle vastakkaisena olettamuksena kontaktiteoria väittää ennakkoluulojen häviävän sitä mukaa, mitä enemmän enemmistö ja vähemmistö solmivat kontakteja keskenään. Tätä teoriaa tukee Jaakkolan tutkimuksessa se, että helsinkiläiset ovat asenteissaan myönteisimpiä ja samalla eniten kontaktissa maahanmuuttajiin, matkustavat eniten ja ovat korkeimmin koulutettuja. (emt.) Kuitenkin kontaktien laadulla on myös merkitystä. Maahanmuuttajien kanssa työskentelevien viranomaisten asenteiden on havaittu muuttuvan myönteisemmäksi jo yhden läheisemmän ja henkilökohtaisen kontaktin vaikutuksesta, vaikka kyseessä on epätasa-arvoinen asiakassuhde. Kontaktin jäädessä pintapuoliseksi, ei sillä ole myöskään vaikutusta poliisin, lääkärin tai sairaanhoitajan asenteisiin. (Liebkind 2000, 56-67.)

Kuitenkaan nämä teoriat eivät ole riittäviä selityksiä suhtautumiselle ulkomaalaisiin, jossa voidaan havaita eroja eri kansallisuusryhmien välillä. Työpaikkojen menettämisen pelko ei voi olla kysymyksessä, kun eniten niistä kanssamme kilpailevat kansallisuudet, pohjoismaalaiset ja inkerinsuomalaiset, ovat mieleisimpiä ulkomaalaisryhmiä. Kielteisimmin suhtaudutaan pakolaisryhmiin ja niihin, joiden maahanmuuton odotetaan lisääntyvän lähitulevaisuudessa. Samankaltainen etninen hierarkia on havaittu myös kansainvälisissä tutkimuksissa, ja esimerkiksi ruotsalaiset arvostivat eniten kansallisuusryhmiä, jotka heidän mielestään muistuttivat eniten heitä. (Jaakkola 1995, 55-57.) 'Oman lajin' arvostus voidaan päätellä yleiseksi tendenssiksi, ja Miles (1994) uskookin sen olevan sinänsä luonnollista, vaikkakin väitteen totuudellisuutta on syytä epäillä. Kuitenkin ongelmana voidaan nähdä tällaisesta suosimisesta johtuva arvojärjestyksen asettaminen, mikä aina merkitsee toisen ryhmän torjumista. (Miles 1994, 21.)

Tiedotusvälineiden esittämien uhkakuvien elintasopakolaisuudesta, turvapaikanhakijoiden korkeasta elintasosta ja ulkomaalaisten massamuutosta voidaan olettaa vaikuttaneen myös kielteisten asenteiden kasvuun. (Jaakkola 1995, 3-5.) Suomalaiset saattavatkin katsoa omat kielteiset asenteensa jopa hyväksyttäväksi, koska julkinen valta ja tiedotusvälineet

vaikenevat pitkälti asiasta. Tasapainottavaa kirjoittelua uhkakuvien rinnalla ei juurikaan ole esiintynyt, joten ihmisille on syntynyt vääristynyt käsitys maahanmuuttajista. Suomalaiset myös uskovat muiden kansalaisten olevan ennakkoluuloisempia kuin he itse, mikä voi johtaa ns. itseään toteuttavaan ennusteeseen eli mielipiteet muuttuvat hitaasti negatiivisemmiksi. (Jaakkola 1989, ks. Liebkind 1996, 201.)

Liebkind (1996) pitää Suomen historiaa yhtenä selityksenä ennakkoluuloisuudellemme. Suomen historia itsenäisenä valtiona ei ole kovin pitkä ja vähemmistöidentiteetti, joka on peräisin Ruotsin ja Venäjän vallan ajoilta, istuu meissä vielä lujassa. Vaikka suomalaiset ovat edelleen lähes sataprosenttisenä enemmistönä, muualta tulevan uhan tunne on helposti luotavissa. Suomi 'markkinoi' itseään vahvana vähemmistönä maailmalla, joten maan sisäisissä asioissa näyttää olevan vaikea suhtautua erilaisiin vähemmistöihin vahvan enemmistön tavoin. (Liebkind 1996, 202-203.)

Jaakkolan (1995; 1999) maahanmuuttoasenteiden tutkimuksissa on osoitettu hyvin koulutettujen ihmisten olevan suvaitsevaisimpia erilaisuutta kohtaan. Monikulttuurisuus-aatteeseen kuuluu myös usko siihen, että syrjintään ja rasismiin voidaan vaikuttaa ehkäisevästi kasvatuksen avulla. Koulutuksen ja ulkomaalaisasenteiden yhteyttä on selitetty monella tapaa. Yhden selityksen mukaan korkeammin koulutetut ovat asenteiltaan suvaitsevaisempia, koska koulussa opetetaan suvaitsevaisuutta ja erilaisten ihmisten kunnioitusta. Toinen selitys olettaa tiedon maahanmuuttajien kulttuuritaustasta vähentävän negatiivisten stereotyyppien kehittymisen mahdollisuutta. Iän karttuessa ja pidemmän koulutuksen kautta pitäisi kehittyä kognitiivinen kompetenssi, jolloin ihminen osaa katsella asioita monelta suunnalta eikä usko sokeasti vain yhden tahon mielipiteeseen. Lisäksi koulutuksen tuoman aineellisen menestyksen kautta voi saavuttaa tunteen oman elämän hallinnasta. Vähän koulutetut yhdistetään tässä selityksessä huonon elämänhallinnan tunteeseen, joka voi saada ihmisen syyttelemään muita tilanteestaan. Viidennen selityksen mukaan maahanmuuttajat ja vähän koulutetut suomalaiset ovat huonoimmassa asemassa työmarkkinoilla, mikä johtaa konfliktiteorian mukaan näiden ryhmien väliseen kilpailuun rajallisista resursseista. Koska korkeasti koulutettujen ei tarvitse kilpailla työpaikoista tai

asunnoista maahanmuuttajien kanssa, he eivät myöskään saa syytä tuntea tästä vihamielisyyttä. Kuudentena selityksenä on tarjottu hyvin koulutettujen opportunistista käytöstä, joka saa salaamaan kielteiset asenteet haastattelussa, koska heiltä odotetaan suvaitsevaisuutta. (Jenssen & Engesbak 1994; ks. Jaakkola 1999, 64-65.)

4.2.2 Asenteiden muuttaminen projektein

Ihmisten elämäntapoihin ja asenteisiin on yritetty vaikuttaa erilaisten projektien kautta jo pitkään. Eräänlainen alansa klassikko on Lewinin 1930-luvulla Yhdysvalloissa tekemä ruokatapatutkimus, joka noudatti toimintatutkimuksen logiikkaa. Tutkimuksen puitteissa perustettiin ruokatapakomitea, jonka tehtävä oli valaista viranomaisia tavoista, joilla ruokatottumuksia saataisiin muutettua terveellisempään suuntaan. Lewinin mielestä tietylle ryhmälle annettu valistus, josta se voi keskustella sisäisesti, oli tehokkain tapa vaikuttaa ruokatottumuksiin. Toimintatutkimuksen etenemisen tapaa, ensin ideasta yleiseen suunnitelmaan ja sen jälkeen toimenpiteisiin, voi käyttää kaikenlaisen tavoitteellisen suunnittelun mallina. Ryhmän toiminta ja päätöksenteko sekä tutkimuskohteen aktiivinen osallistuminen ovat tärkeitä jokaisessa projektin etenemisen vaiheessa. Yksi olennainen piirre Lewinin tutkimuksen tavassa oli käsitys, että muutoksen pitää lähteä projektin kohteista käsin ja että ihmisten toimintaa ei voida menestyksellisesti ohjata ulkoapäin. Toimintatutkimuksen periaatteiden mukaan ihmisen toiminta vaikuttaa yhteiskunnan tapahtumiin, mikä voi saada aikaan muutoksen. (ks. Kangas 1988, 70-72.)

Ruotsissa toteutettiin 1980-luvulla kulttuuripoliittinen projekti 'Kultur i boendemiljö'. Tavoitteena oli muun muassa aktivoida kulttuurielämästä syrjäytyneitä ja saada tietoa yhteiskuntaorientoituneen kulttuurityön tekemiselle. Projektiin haluttiin liittää toimintatutkimusta, mutta tutkija Gerholm (1985) halusi olla puolueeton ja käyttää tiedonsosiologiaa projektin teoreettisena näkökulmana. Tutkijan tehtäväksi oli annettu tulosten arviointi, mutta hän halusikin eritellä, miten projektia legitimoivan kielellisen

todellisuuskuvan konstruointi ja suojele tapahtui. Tuloksena syntyi hyvin kriittisiä johtopäätöksiä. Projektin johto käytti itsestään selvinä pitämiään käsityksiä - esimerkiksi 'häädystä', 'syrjäytyneistä' tai 'hyvästä elämästä' - legitimoiden näin kielellistä todellisuuskuvaansa. Paikallisten ihmisten ajatuksia ei otettu huomioon, vaan oikeutettiin toiminnan jatkaminen virallisella tasa-arvon ihanteella, vaikka ihmiset pitivät projektia tarpeettomana. 'Syrjäytyneitä' ei onnistuttu aktivoimaan, pikemminkin aktualisoitiin vanhoja intressejä luomatta juurikaan mitään uutta kulttuuritoimintaan. Projektista hyötyivät etupäässä ne ihmiset, joilla oli sosiaaliset ja kulttuuriset edellytykset omaksua jo etukäteen "hallinto- ja yliopistoeliitin konstruoimat kulttuurin yhteiskuntapoliittiset hyödyt". (Ilmonen 1998, 40-41.)

Samankaltaisia kokemuksia kuin Ruotsissa oli saatu jo 1970-luvulla Keski-Suomen kolmen vuoden toimintatutkimuksena toteutetussa kulttuuritoimintakokeilussa. Yritys muuttaa kulttuurin demokratisoinnin periaatetta ei toteutunut käytännössä. Hallinnollisilla toimenpiteillä pystyttiin lisäämään kulttuuriharrastusta vain jo aiemminkin aktiivisten kuntalaisten keskuudessa. Sen sijaan tutkimuksen aikana paikalliset ihmiset omaksuivat laajempia kielellisiä repertuaareja taiteen tehtävistä. Toisin sanoen he omaksuivat valistuksessa käytettyjä diskursseja. Kulttuuritoimintakokeilun jälkeen taiteen tehtäviksi kuvailtiin esimerkiksi kasvattaminen, rentoutuminen, ihmisen kehittäminen ja kauneuselämyksien tuottaminen. (emt., 39.)

5. VALTION MAAHANMUUTTOPOLITIikka

Hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismien vastainen toimintaohjelma vuodelta 2001 määrittää rasismien käsitteen edelleen hyvin paljon perinteisen käsityksen mukaan: ”Rasismi on oppi ja näkemys, jonka mukaan tiettyä rotua, etnistä alkuperää, uskontoa ja maailmankatsomusta edustava henkilö tai ryhmä ei ole ihmisarvoltaan tasavertainen ja kyseiseen ryhmään kuuluva ei ole myöskään henkisiltä kyvyiltään samalla tasolla kuin syrjintään syyllistyvä ja että tämä arvio oikeuttaa muukalaisvihaan, jopa väkivaltaiseen käyttäytymiseen sekä toisen eristämiseen, syrjimiseen, syrjäyttämiseen ja yhteiskunnan ulkopuolelle karkottamiseen”. Etniseksi syrjinnäksi määritetään samassa toimintaohjelmassa ”ilmiötä, jossa syrjivä asennoituminen kohdistuu toiseen hänen edustamansa rodun tai etnisen alkuperän perusteella”. Etnistä syrjintää voi esiintyä ”työelämässä, asumisessa, koulutuksessa sekä yksityisissä ja julkisissa palveluissa” joko tahallisesti tai tahattomasti. (Kohti etnistä yhdenvertaisuutta 2001, liite 1.)

Suomessa rasismien kehitys ei ole ollut aivan samanlainen kuin esimerkiksi Britanniassa ja Ranskassa. Suomi oli pitkään maa, josta ihmiset muuttivat enemmän ulkomaille kuin tänne tuli maahanmuuttajia. Voi sanoa, että vasta silloin kun Suomesta tuli maahanmuuttomaa, nousi julkiseen keskusteluun rasismien ilmiö ja siirtolaisuus politisoitiin. (Büchi 1996, 172) Yhteiskunnan murros on joka tapauksessa nähtävissä Suomessakin. Maassamme ei koskaan ole ollut suuressa mittakaavassa ulkomaalaisia siirtotyöläisiä, mutta sitä vastoin suomalaiset ovat lähteneet joukolla työnhakuun ulkomaille. Meillä ei voida siis puhua samalla tavalla muutoksesta työsiirtolaisuudesta pysyväksi siirtolaisuudeksi, usein pakolaisuudeksi, kuten monissa Länsi-Euroopan maissa. Myös Suomessa on puhuttu tulevista maahanmuuttajista ja työvoiman tarpeesta, jonka he voisivat täyttää. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus on lisääntynyt suomalaisessakin yhteiskunnassa 1990-luvun kuluessa. Varsinkin pakolaiset ja turvapaikan saaneet ovat suomalaisia työttömiäkin suuremmassa vaarassa syrjäytyä. Heille saattaa kasautua monia ongelmia kuten kielitaidon puute, asunnottomuus, koulutuksen puute, työttömyys sekä mahdollisesti vielä psyykkisiä

ja sosiaalisia ongelmia. Ilman suomen kielen taitoa ja koulutusta on vaikea, ellei mahdoton, saada työtä. Maahanmuuttajien työttömyysluvut ovatkin kolme kertaa suuremmat kuin muun väestön. Kansallisvaltion on sopeuduttava muutokseen, koska Suomessa asuu pakolaisia, turvapaikanhakijoita ja työsiirtolaisia yli 150 maasta ja monesta eri kulttuurista, mikä on otettava huomioon yhteiskunnassa. Voidaankin sanoa, että suomalaisten pitää sopeutua maahanmuuton lisäksi myös Suomen muuttumiseen.

5.1 Ideologiat ja omaksuttu integraatiopolitiikka

Monikulttuurisuus integraatiomallina ei ole sidoksissa tiettyyn valtioon, vaan sen oppeja toteutetaan monen valtion ulkomaalaispolitiikassa. Monissa Euroopan yhteiskunnissa virallinen hallituspolitiikka on sitoutunut ajamaan monikulttuurista ja antirasistista linjaa vähemmistöpolitiikassa. Tosin ei ole yhteistä jaettua käsitystä sen sisällöstä tai siitä, mitä rasismiin vastaisuus tarkoittaa toimintaperiaatteissa ja politiikassa. Monikulttuurisuuspolitiikasta on muodostunut myös erityisiä kansallisia malleja, vaikka se onkin ”eräänlainen ylikansallinen kulttuurienhallinnointimalli” (Ylänkö 2001). Yhteiskunnan kulttuurisen jakautuneisuuden käsittelyyn on olemassa muitakin malleja, joista Suomessa ei ole keskusteltu paljoakaan. Assimilaatiomalli on esimerkiksi aina kansallista omintakeista politiikkaa. (emt. 2000, 66-67.)

Bourhis ja hänen työtoverinsa (1997, ks. Liebkind 2000) ovat luokitelleet erilaisia ideologioita, jotka vaikuttavat valtioiden omaksuman integraatiopolitiikan takana. Pluralistisen ideologian (esim. Kanada) mukaan maahanmuuttajien on hyväksyttävä valtakulttuurin arvot ja normit, kuten lainsäädäntö, mutta heidän yksityisiin arvoihinsa ei puututa. Valtio tukee vähemmistökulttuurin säilyttämistä sekä periaatteellisesti että rahallisesti. Kansalaisideologia (esim. Englanti) on samankaltainen kuin pluralistinen ideologia, mutta valtio ei rahoita kulttuurin säilyttämiseen tähtääviä yksityisiä hankkeita. Assimilaatio- eli sulautumisindeologian (esim. Ranska) mukaan maahanmuuttajien on

sopeuduttava valtakulttuuriin ja valtiolla on oikeus puuttua lainsäädännöllä heidän yksityisiin arvoihinsa, kuten esimerkiksi kulttuurin erityispiirteisiin. (ks. Liebkind 2000, 25-26.) Ranskan assimilaatiopolitiikalla pyritään auttamaan etnisiä vähemmistöjä välttämättömänä pidettyä sulautumista kohden. Tavoitteena on saada maahanmuuttajat luopumaan Ranskan kulttuurista poikkeavista tavoista, jotka nähdään esteenä integroitumiselle. Assimilaatio tarkoittaa Ranskassa asuville maahanmuuttajille, ainakin teoriassa, tietä sosiaaliseen nousuun. (Ylänkö 2000, 66-67.) Etniseen ideologiaan (esim. Saksa ainakin aikaisemmin) perustuvassa maahanmuuttopolitiikassa ei välttämättä odoteta ulkomaalaisten sulautuvan valtakulttuuriin, koska heistä ei ole tarkoituskaan tehdä yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. (ks. Liebkind 2000, 25-26.) Saksassa on käyty vuoden 2000 lopulla poliittisia keskusteluja ulkomaalaisten sopeuttamisesta yhteiskuntaan. Maahanmuuttopolitiikassa on lopullisesti luovuttu ajatuksesta nähdä Saksa moni- tai multikulttuurisena yhteiskuntana. Maahanmuuttopolitiikkaa kuvastamaan on noussut uusi käsite 'Leitkultur' eli valtakulttuuri, jonka mukaan ulkomaalaisten on aina sopeuduttava valtakulttuuriin. Laajemmassa merkityksessä valtakulttuuri on määritelty "Saksan perustuslain mukaisesti suvaitsevaisuutena ja ihmisten sopuisana rinnakkaiselona". (Turun Sanomat 6.11.2000, 13.)

Suomen ulkomaalaispolitiikassa on nähtävissä monikulttuurisuus-aatteen periaatteita. Vaikka Suomesta tuli maahanmuuttomaa vasta noin kymmenen vuotta sitten ja vaikka pakolaisten sekä turvapaikanhakijoiden määrä on kasvanut nopeasti vasta 1990-luvun alusta lähtien, niin maahanmuuttajien integraation aatteeksi otettiin monikulttuurisuus jo vuonna 1990. Varhaista siihen nähden, että maahanmuutto suuremmassa mittakaavassa oli vasta aluillaan. Mietittiinkö tarkemmin, minkälaista ulkomaalaispolitiikkaa olisi parasta harjoittaa juuri oman maamme oloissa? Monikulttuurisuus-aatteen mukaisesti suomalaisessa integraatiopolitiikassa puhutaan maahanmuuttajista, joilla on sekä oikeuksia että velvollisuuksia yhteiskunnan jäseninä. (Ylänkö 2000, 68.) Periaatteisiin kuuluu myös vähemmistöjen oman kulttuurin ja uskonnon säilyttämiseen kannustaminen, minkä pitää kuitenkin tapahtua ilman ristiriitoja Suomen lainsäädännön kanssa. Konkreettisena tukena valtion tulisi järjestää maahanmuuttajan oman äidinkielen opetusta peruskoulussa, lukiossa

sekä ammatillisessa peruskoulutuksessa. Yksityisiä hankkeita kulttuurien ylläpitämiseksi, kuten omien lehtien ja radio-ohjelmien tuottamista, oman kulttuurin esittelyä suomalaisille tai oman maahanmuuttajayhdistyksen toimintaa, tuetaan vuosittaisella valtion määrärahalla. (Jaakkola 1999, 158-159.) Monikulttuurisuus-aate näkyy lisäksi siinä, että ei-eurooppalaistaustaisista maahanmuuttajista puhutaan virallisessa kielenkäytössä etnisinä ryhminä, vaikka monet näistä ryhmistä ovat alle 1000 henkilön suuruisia. Tilastojen mukaan 47 % maahanmuuttajien avioliitoista on solmittu suomalaissyntyisen kanssa, mikä kertoo heidän sekoittuvan yhteiskuntaamme, eikä vain pysyttelevän omassa etnisessä ryhmässään. (Ylänkö 2000, 68.) Valtion omaksumalla maahanmuuttopolitiikalla sekä myös yleisellä mielipiteellä on vaikutusta maahanmuuttajien integroitumisen onnistumiseen. Etnisten vähemmistöjen sopeutuminen riippuu kyllä heistä itsestäänkin, mutta enemmistö ja vähemmistö vaikuttavat toisiinsa vastavuoroisessa prosessissa monikulttuurisuutta painottavassa mallissa. (Liebkind 2000, 25.)

Koska monikulttuurisuus-aate perustuu alkujaan Pohjois-Amerikan yhteiskuntien ongelmiin, se ei ole suoraan sovellettavissa suomalaiseen todellisuuteen. Rasismia ja integraatiota käsittelevissä tutkimuksissa ja teorioissa on aina muista yhteiskunnista tulleita oletuksia. Perinteisesti Suomen ulkomaalaispolitiikka on ollut torjuvaa, vaikkakin kansalaisuuslaki on suhteellisen avoin. Vuodesta 1968 isän kansalaisuus ei ole enää määrännyt lapsen kansalaisuutta, kun ns. syntymäpaikkaoikeus eli ius soli -periaate tuli voimaan. Sen perusteella Suomessa syntynyt lapsi saa kansalaisuuden, ellei hänellä ole toista kansalaisuutta. Pohjoismaiden ulkopuolelta tulleet voivat anoa kansalaisuutta viiden vuoden maassa oleskelun jälkeen. Vuosittain hakemuksista hylätään sopimuksen mukaisesti alle kahdeksan prosenttia. (Ylänkö 2000, 70-71.)

Suomen hallituspolitiikka korostaa maahanmuuttajien kotoutumisen eli integraation tavoitteena työllistymistä. Ajan mittaan maahanmuuttajien ajatellaan myös paikkaavan työvoimapulaa, jota odotetaan viimeistään vuonna 2010 suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle. Kyseessä ovat ns. huippuosajien lisäksi mm. palveluammatteihin ja teollisuuden tarvittavat työntekijät. (Jaakkola 1999, 25.) Työvoimapula on todellisuutta

muissakin Euroopan maissa ja Saksassa onkin valmisteltu uutta maahanmuuttolakia asiaa auttamaan. Vedotaan siihen, että Yhdysvalloilla, Kanadalla ja Australialla on jo lait koskien maahanmuuttajien valintaa työvoimaksi. Vuosittain ne laativat listan, miten paljon ja mihin ammatteihin työntekijöitä tarvitaan, minkä mukaan myönnetään työluvut ulkomaalaisille. Saksan uuteen lainsäädäntöön on vaadittu erillisiä kiintiöitä työvoiman lisäksi poliittisista ja humanitaarisista syistä tai kansainvälisen pakolaissopimuksen mukaan maahan pyrkiville. (Turun Sanomat 6.11.2000, 13.) Suomessakin on hallinnon tasolla puhuttu uuden siirtolaisuuspoliittisen ohjelman laatimisesta, jotta linja sille, millaisia maahanmuuttajia halutaan, olisi selvillä (Perttunen 2000).

5.2 Ohjelmia ja periaatepäätöksiä suvaitsevaisuuden edistämiseksi

Suomessa tehtiin vuonna 1995 perusoikeusuudistus eli Suomen hallitusmuodon toisen luvun kokonaisuudistus, jolla korjattiin vihdoinkin perusoikeudet kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita noudattaviksi. Siihen asti Suomen kansalaiset olivat ainoat, joille perusoikeudet kuuluivat lain mukaan, mutta uudistus ulotti ne koskemaan kaikkia ihmisiä. Sama periaate on kirjattu jo 50 vuotta täyttäneeseen YK:n ihmisoikeuksien julistukseen. (Scheinin 1996, 13.)

Edellinen hallitus kirjasi ihmisoikeuspolitiikan periaatteet ja niiden tavoitteet ensimmäistä kertaa, ja painopistealueiksi valittiin naisten, lasten, vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen oikeudet (Niinivaara 3.12.1998). Paavo Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa on erillinen maahanmuuttoa koskeva kohta, jossa tuodaan esille hyvien etnisten suhteiden edistäminen väestön keskuudessa ja syrjinnän vastaisten toimenpiteiden aiempaa suurempi huomioiminen lainsäädännössä ja viranomaisten toiminnassa. Lokakuussa 1998 kaikki Suomen eduskunnassa edustettuina olleet puolueet allekirjoittivat ja hyväksyivät Euroopan unionin piirissä valmistellun poliittisten puolueiden peruskirjan rasismista vapaan yhteiskunnan puolesta. (Jaakkola 1999, 165.)

Erilaisia toimikuntia ja komiteoita on perustettu valtiovallan toimesta pohtimaan maahanmuuttajakysymystä ja keinoja parantaa heidän asemaansa Suomessa. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta (1997) luettelee mietinnössään viisi toimenpidettä suvaitsevaisuuden edistämiseksi. Ensiksi työssään maahanmuuttajien kanssa tekemisissä olevia ammattiryhmiä tulee kouluttaa kohtaamaan eri kulttuurista tulevia ihmisiä. Toiseksi tuetaan kansalaisjärjestöjen toimintaa suvaitsevaisuuden edistämiseksi sekä niiden tekemää yhteistyötä maahanmuuttajien kanssa. Kolmanneksi ulkomaalaisvaltuutetun toimiala laajennetaan etnisen syrjinnän valvontaan, koska se ei aiemmin ole ollut minkään viranomaisen vastuulla. Neljäntenä toimenpiteenä luodaan rasistisen syrjinnän ja väkivallan seurantarjestelmä, joka on pääasiassa työministeriön vastuulla. Viidenneksi selvitetään mahdollinen lainmuutoksen tarve YK:n rotusyrjintäsopimuksen täytäntöön panemiseksi Suomessa, koska YK:n rotusyrjintäkomitea on sitä ehdottanut. (Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen 1997, 41-42.)

Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi helmikuussa 1997. Rasistisiin tekoihin puuttumisen kynnystä tulisi sen mukaan madaltaa oleellisesti. Koulutusta on kehitettävä niin, että viranomaiset kykenevät entistä tehokkaammin puuttumaan syrjintään sellaista havaitessaan. Pyritään aktiivisesti parantamaan etnisiin vähemmistöihin kuuluvien edellytyksiä hakeutua hallinnon palvelukseen. Ministeriöiden ja niiden alaisen hallinnon tulee pyrkiä käsittelemään nykyistä enemmän etnisiä kysymyksiä julkaisutoiminnassaan. Tilastointia ja tutkimusta maahanmuuttajien asemasta kehitetään ja monipuolistetaan.

Valtioneuvoston lokakuussa 1997 tekemä periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi johti uuden lain säätämiseen. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta astui voimaan toukokuussa 1999 ja sen pyrkimyksenä on parantaa maahanmuuttajien työnsaantimahdollisuuksia sekä rohkaista heidän osallistumistaan yhteiskunnan toimintaan. Työttömällä työnhakijalla tai toimeentulotuen hakijalla on oikeus henkilökohtaiseen kotoutumissuunnitelmaan. Maahanmuuttajalla ja viranomaisilla on velvoite noudattaa sovittuja kotouttamista tukevia

toimenpiteitä. Maahanmuuttajien halutaan oppivan suomen kieltä ja kulttuuria, koska parempi kotoutuminen nähdään ohjelman mukaan heille myös velvoitteena. (MoniTORi 2/1998.) Velvoite tuo myös mukanaan sen, että kotoutumissuunnitelmasta kieltäytyvän toimeentulotukea ja muita tukia alennetaan. Myös Hollannissa, Tanskassa ja Ruotsissa ollaan tehty tai ollaan tekemässä samankaltaisia uudistuksia, joissa tasapainotetaan maahanmuuttajien oikeuksia ja velvoitteita. (Laakkonen 19.8.1999.)

Edellisen hallitusohjelman mukaan pantiin alulle rasismien ja etnisen syrjinnän seurantajärjestelmä. Sen toimintamuotoina ovat rasismien ja etnisten suhteiden säännölliset tutkimukset, viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen edustajien kouluttaminen sekä maahanmuuttajien ja rasismien kohteeksi joutuneiden tukeminen. Neljä tutkimusprojektia aloitettiin vuosina 1998-1999 opetusministeriön, työministeriön sekä sisäasiainministeriön toimesta. Tutkimuskohteina ovat olleet suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan (Jaakkola 1999), maahanmuuttajien työllistyminen (Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000), viranomaisten vieraiden kulttuurien kohtaaminen työssään (Pitkänen & Kouki 1999), sekä tiedotusvälineiden tapa käsitellä maahanmuuttopolitiikkaa (Raittila & Kuttilainen 2000). Tutkimusten tulokset ovat pohjana seurantajärjestelmän käytännön toteutuksessa seuraavien vuosien aikana. Yhteistyötä kansalaisjärjestöjen ja valtionhallinnon välillä pidetään välttämättömänä seurantajärjestelmän aikaansaamiseksi. (Laakkonen 1999, 22-23.)

Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta (1997) ehdotti jo aikanaan ulkomaalaisvaltuutetun toimialan laajentamista etnisen syrjinnän valvontaan. Sitten työministeriö on tehnyt aloitteen syrjintävaltuutetun toimen perustamisesta. Uudistuksen seurauksena ulkomaalaisvaltuutetun virka lakkautetaan ja sen tehtävät sisältyvät uuteen syrjintävaltuutetun virkaan. Ulkomaalaisvaltuutetun tehtäväkuva ei ole kattanut perinteisiä tai muita etnisiä vähemmistöjä, koska kohderyhmä on rajattu ulkomaalaisiin. Toimivalta liittyy etnisen syrjinnän valvontaan, vaikka perusteita syrjinnälle voi olla monia muitakin. Suomessa syrjintä on lailla kielletty, esimerkiksi perustuslaissa ja rikoslaissa on pykälät syrjintää vastaan. Työministeriön ehdotuksen mukaan tarvitaan viranomaistaho, joka pyrkii

vaikuttamaan positiivisesti etnisten vähemmistöjen asemaan ja osallistuu yhteiskunnalliseen arvokeskusteluun. Syrjintävaltuutetun työn painopiste onkin ennaltaehkäisevässä toiminnassa.

Maahanmuuttajia on jonkin verran pyritty kuulemaan omiin asioihinsa liittyen, mistä on esimerkkinä Etnisten suhteiden neuvottelukunta. ETNO on valtioneuvoston kolmeksi vuodeksi (1998-2001) asettama asiantuntijaelin, jonka jäsenistöön kuuluu edustaja 14 maahanmuuttajaryhmästä ja vanhoista etnisistä vähemmistöistä eri ministeriöiden, kuntien, työelämäosapuolten ja kirkon edustajien lisäksi. Erona edeltäjäänsä pakolais- ja siirtolaisasioiden neuvottelukuntaan (PAKSI) etniset vähemmistöt ja maahanmuuttajat ovat ETNO:ssa tasavertaisia osapuolia. ETNO palvelee ensisijaisesti ministeriöhallintoa, esimerkiksi laatimalla ehdotuksia ja antamalla lausuntoja, mutta sen kokoonpanolla pyritään myös edistämään etnisten vähemmistöjen poliittisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Sen pyrkimyksenä on vaikuttaa käytännön politiikkaan, esimerkiksi lainsäädäntöön ja asetuksiin. Toisenlainen tehtävä on määritelty huhtikuussa 2000 asetetulle rasismin vastaiselle valtuuskunnalle, joka kokoontuu harvoin, ja jonka pyrkimyksenä on herättää yleistä keskustelua vähemmistöjen asemasta. (Sorsa 2000, 14.) Ulkoministeriön yhteydessä riippumattomana työskentelevä kaksivuotinen toimikunta asetettiin kolmannen kerran ja jäseniä valittiin nyt sekä perinteisistä vähemmistöistä että maahanmuuttajista.

Euroopan unionin edellytysten mukaisesti Suomessa valmisteltiin vuonna 2000 Työministeriön projektina uusi ehdotus hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismin vastaiseksi toimintaohjelmaksi. Ministeriötason valmisteluprosessi käytiin laajassa yhteistyössä alue- ja paikallistasojen, kansalaisjärjestöjen, etnisten vähemmistöjen ja työelämän osapuolten edustajien kesken. Toimintaohjelman toimenpiteistä hallitus- ja ministeriötasolla ovat keskeisiä mm. syrjintävaltuutetun viran perustaminen 1.9.2001, eduskunnalle vuonna 2002 annettava hallituksen selonteko etnisen yhdenvertaisuuden ja monimuotoisuuden edistämiseksi, ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien palkkaaminen valtionhallintoon. Yhtenä ydinkohtana esitetään muutoksen tarve laissa maahanmuuttajien kotouttamiseksi ja

turvapaikanhakijoiden vastaanottamiseksi. Lain toimenpiteissä tulisi ottaa huomioon rasmin ehkäiseminen ja hyvien etnisten suhteiden edistäminen. Toimintaohjelma korostaa tarvetta huomioida aluetasolla maakuntien väliset erot sekä paikallistasolla kuntien väliset erot suunniteltaessa toimenpiteitä etnisten suhteiden kehittämiseksi. Paikallistason merkitystä pidetään huomattavana, koska kylissä ja kaupungeissa ihmiset ovat jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Lisäksi media nostetaan merkittäväksi vaikuttajaksi ihmisten asenteiden ja maailmankuvan muokkaajana. (Laakkonen 2000.)

Viime vuosina on alettu toimia rasismia vastaan aktiivisemmin Suomessa sekä myös kansainvälisesti. Nykyisin Euroopan unionin poliittisilla linjauksilla on vaikutusta siihen, millaiseksi Suomen maahanmuuttopolitiikka muotoutuu. Maastrichtin ja Amsterdamin sopimusten sekä syksyllä 1999 pidetyn Tampereen huippukokouksen perusteella on sitouduttu luomaan yhteistä maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa. Etukäteen oli joillakin tahoilla epäilty, että Tampereen huippukokouksessa tulisi luoduksi ulkopuoliset eristävä ”Eurooppa-linnake”. Arvostelijat ainakin valtionhallinnon tasolta olivat kuitenkin tyytyväisiä lopputulokseen. Ensisijainen päätös oli rinnastaa pitkään laillisesti maassa asuneet maahanmuuttajat jäsenvaltioiden kansalaisiin. Maahanmuuttajien asemaa halutaan parantaa, ainakin periaatteiden tasolla, vaikkakin maahanmuuttoa tullaan edelleenkin kontrolloimaan. Tärkeä tekijä liittyneenä maahanmuuton linjauksiin on myös Eurooppaa tulevaisuudessa uhkaava työvoimapula, mikä halutaan ottaa huomioon jo nyt päätöksissä. (Luukkanen 2000.) Kesäkuussa 2000 päästiin EU:ssa yhteisymmärrykseen ns. rasismidirektiivistä, joka koskee rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumatonta yhtäläistä kohtelua. Jäsenvaltioilla on kolme vuotta aikaa direktiivin täytäntöönpanoon ja Suomen tuleekin tarkastella lainsäädäntöään sen valossa. Rasismidirektiivi kieltää välittömän sekä lisäksi välillisen syrjinnän, jonka käsitettä Suomessa on mietittävä kansallisesta lähtökohdasta siirtymäkauden aikana. Direktiivissä välillinen syrjintä ilmaistaan esimerkiksi säännöksenä, joka vaikuttaa neutraalilta, mutta siitä huolimatta saattaa epäedulliseen asemaan jonkun tietyn etnistä alkuperää olevan henkilön. Maamme lainsäädännössä harvinainen jaettu todistustaakka sisältyy direktiiviin keskeisenä. Sen mukaan sekä etnistä syrjintää kokenut että siitä syytetty, joutuvat molemmat todistamaan

kantansa paikkansapitävyyden. Edellisten seikkojen lisäksi rasismidirektiivi edellyttää perustettavaksi riippumattoman hallinnollisen elimen edistämään ihmisten yhtäläistä kohtelua. (Virtanen 2000, 16-17.) EU:n rasismien ja muukalaisvihan vastaisen seurantakeskuksen perustamisesta päätettiin vuonna 1997 ja seuraavana vuonna se aloitti Wienissä, kuitenkin päästen täyteen toimintaansa vasta vuonna 2000. Seurantakeskus ei tee tutkimusta vaan kerää jäsenmaiden rasismiin liittyvästä tilanteesta keskenään vertailukelpoista tietoa ylläpitämäänsä tietoverkkoon. (MoniTorii 4/2000, 6.) Suomen Ihmisoikeusliitto toimii vuoden 2000 joulukuusta lähtien kansallisena rasismien seurantakeskuksena, joka toimittaa tutkimus- ja tilastotiedot EU:n rasismien vastaiselle seurantakeskukselle (Tatja Filatov tiedotusvälineille 4.12.2000).

5.3 Arviointeja toteutetusta politiikasta

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi (1997) tuodaan esille, että vuorovaikutus on olemassa myös maahanmuuttopolitiikan ja yleisen asenneilmaston välillä. Onnistuneella politiikalla pystytään edistämään myönteisiä asenteita ja vastavuoroisesti kansalaisten suvaitsevalla suhtautumisella vaikutetaan politiikan onnistumiseen. (Jaakkola 1999, 158.) Suomen virallisen hallituspolitiikan taustalla voidaan nähdä Bourhisin ja hänen työtoverinsa (1997) luokittelun mukaan pluralistinen monikulttuurisuutta ajava vähemmistöideologia, mutta millainen on kansalaisten suhtautuminen asiaan. Jaakkolan (1999) tutkimuksessa havaittiin, että kansalaisten vähemmistöpoliittinen ajattelu oli pysynyt samankaltaisena vuosien 1987, 1993 ja 1998 aikana. Asenteita universalismia, kulttuuripluralismia ja integraatiota kohtaan mitattiin suhtautumisena ulkomaalaisten sulautumiseen suomalaisten kaltaisiksi sekä suhtautumisena maahanmuuttajien oman kielen säilyttämiseen ja sen tukemiseen yhteiskunnan varoin. Vuonna 1998 yli kolmasosa kansalaisista oli sitä mieltä, että ulkomaalaisten oman edun nimissä heidän on yritettävä tulla suomalaisten kaltaisiksi. Tällainen mielipide heijastaa Bourhisin ja hänen työtoverinsa luokittelun mukaista

assimilaatio- eli sulautumisideologiaa. Toisaalta 85 prosentin mielestä ulkomaalaisten on hyvä säilyttää äidinkieltä ja opettaa sitä edelleen lapsilleen. Pluralistinen ideologia ei kuitenkaan aina ole tämän mielipiteen taustalla, koska yhteiskunnan varoin äidinkielen opetusta oli valmis rahoittamaan enää noin kaksi kolmasosaa. Osa suomalaisista kannatti siis Bourhisin ja hänen työtoverinsa luokittelemaa kansalaisideologiaan perustuvaa ajattelua. Matinheikki-Kokon (1994) mukaan vallalla oleva kansalaisten mielipide maahanmuuttajien oman äidinkielen opetukseen on liberaalpluralistinen, joka korostaa muodollista tasa-arvoa välittämättä tosiasiallisesta tasa-arvosta. Liberaalpluralismi korostaa tasa-arvoa ja oman kulttuurin säilyttämistä, mutta käytännössä etnisyyteen perustuvat erot kielletään samanarvoisuuden nimissä. Muodollisesta tasa-arvosta tulisi päästä mahdollisuuksien tasa-arvoon, jotta virallisilla maahanmuuttopoliittisilla toimenpiteillä edistettäisiin todellista tasa-arvoa (Jaakkola 1999, 116-120).

Pitkänen ja Kouki (1999) tutkivat postikyselyllä eri viranomaisten kohtaamiskokemuksia pakolaisten ja muiden ulkomaalaisten kanssa sekä viranomaisten suhtautumista maahanmuuttoon. Vertailtaessa tutkimuksessa mukana olleita viranomaisryhmiä - rajavartijoita, poliiseja, sosiaalityöntekijöitä, työvoimaviranomaisia ja opettajia - havaittiin kokemukset ja asenteet erilaisiksi. Kohtaamiskokemusten myönteisyys tai kielteisyys työssä ja vapaa-aikana vaikutti tutkimuksen mukaan viranomaisten asenteisiin. Poliisit ja rajavartijat kuvailivat kokemuksensa maahanmuuttajista asiakkaina kielteisimpinä ja samalla heidän asenteensa olivat torjuvimpia. Viranomaisryhmien asenne-eroja selitettiin lisäksi erilaisella sukupuolijakaumalla ja koulutustasolla sekä erolla ruotsinkielisten määrässä. Myönteisimmin maahanmuuttajiin suhtautuivat korkeasti koulutetut naisvaltaiset viranomaisryhmät, sosiaalityöntekijät sekä ruotsinkieliset opettajat. Viranomaisten suhtautumisessa eri ulkomaalaisryhmiin on eroja, ja eniten halutut maahanmuuttajat ovat länsi-eurooppalaisia, erityisesti pohjoismaalaiset sekä inkerinsuomalaiset. Vastavuoroisesti vähiten maahan toivotaan maahanmuuttajia Venäjältä, Lähi-idästä tai Pohjois-Afrikasta. Millaisessa asemassa viranomaiset sitten näkevät maahanmuuttajat Suomessa? Ulkomaalaiset mielletään parhaiten vähän koulutusta ja kielitaitoa vaativiin työtehtäviin, kuten siivoojina. (Pitkänen & Kouki 1999.)

Liebkind (1994) ja Matinheikki-Kokko (1994) ovat kumpikin sitä mieltä, että suomalainen vähemmistö- ja pakolaispolitiikka eivät käytännössä aivan vastaa periaatteitaan. Virallisen maahanmuuttopolitiikan lähestymistapa korostaa tasa-arvoa sekä maahanmuuttajien yksilöllisten tarpeiden huomioimista, mikä ei ole täysin välittynyt käytännön viranomaistyöhön. Parhaiten virallinen politiikka on otettu huomioon opetuslalla, jossa on saatu aikaiseksi konkreettisia ohjelmia kuten maahanmuuttajan äidinkielen opetus. Rajoitetut resurssit ovat kuitenkin vaikeuttamassa käytännön maahanmuuttajiin liittyvää työtä. Kokonaisuutena viranomaiset kannattavat voimakkaasti rasismin vastaista työtä ja toivovat yhteiskunnallisten instituutioiden suvaitsevaisuustyöstä nykyistä aktiivisempaa. (Pitkänen & Kouki 1999.) Tasa-arvo on monikulttuurisuus-aatteen mukaisena tavoitteena tärkein, joten viranomaiset haluavat kohdella kaikkia samoilla standardeilla. Valikoivia toimenpiteitä ei haluta käyttää maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa, koska erilaisuus saattaisi merkitä joidenkin mielestä eriarvoisuutta. Kaikkien tasa-arvo vaatii kuitenkin käytännössä maahanmuuttajilta kulttuurista sulautumista, vaikka periaatteena onkin integroida heidät yhteiskuntaan. (Matinheikki-Kokko 1994, 119-122.) Pitkäsen ja Koukin (1999) tutkimuksen mukaan viranomaismielipiteet eivät vaadi maahanmuuttajia assimiloitumaan suomalaiseen yhteiskuntaan vaan kannattavat vähemmistökulttuurien vaalimista. Sen sijaan kulttuuristen tapojen ristiriitatilanteessa maahanmuuttajan on sopeuduttava asuinmaansa tapoihin. (Pitkäsen ja Koukin 1999.) Jos siis halutaan tutkia tosiasiallista integroitumista ulkomaalaispolitiikan periaatteiden lisäksi, voidaan vertailla eri maiden tietoja kansalaisuuslain kehityksestä, maahanmuuttajien työllisyystilastoista, seka-avioliittojen osuudesta sekä rasismin väkivallan yleisyydestä. Joka tapauksessa nämäkin tiedot on suhteutettava yhteiskunnassa asuvien maahanmuuttajien määrään ja maahanmuuton kestoon. (Ylänkö 2000, 64.)

Maahanmuuttaja- ja monikulttuuriset järjestöt ovat ilmaisseet huolensa siitä, että kotouttamislain mahdollisuudet eivät ole toteutuneet ja maahanmuuttajia uhkaa syrjäytyminen. Järjestöt painottavat suomenkielen ja oman kielen opetuksen tärkeyttä perusedellytyksenä uuteen yhteisöön asettumisessa. (Turun Sanomat 26.3.2000, 9.) Joka tapauksessa maahanmuuttajien työttömyysaste on laskenut vuodesta 1999 vuoteen 2000

mennessä 38 prosentista 34 prosenttiin. Tänä ajankohtana on sovellettu kotouttamislakia ja työmarkkinatilanne on samalla parantunut. Lisääntyneet työpaikat tulkitaan valtionhallinnossa siten, että lain laatimisella on ollut merkitystä Suomessa asuvien maahanmuuttajien elämään. (Sorsa 2000, 13.)

Forsanderin ja Alitolppa-Niitamon (2000, 72-75) tutkimus paljastaa, että Suomessa maahanmuuttajista työllistyneillä on parempi koulutustaso kuin työttömillä. Työmarkkinoilla menestymiseen vaikuttaa koulutuksen lisäksi esimerkiksi etninen tausta, työkokemus Suomessa, asenne ja persoona. Monilla aloilla myös suomen kielen osaaminen on edellytys työhön pääsulle. Kokonaisuutena katsottuna maahanmuuttajat ovat työvoimana riippuvaisia taloudellisten suhdanteiden vaihtelusta. Jos jollakin alalla on työvoimapula, ovat sen työnantajat valmiimpia palkkaamaan maahanmuuttajia sekä panostamaan heidän työssäselviämiseensä. Työmarkkinoille pääsy tapahtuu usein ns. sisääntuloammattien kautta, myös paremmin koulutettujen kohdalla. Tällaiset ammatit ovat siivous- ja ravintola-alalla sekä lisääntyvässä määrin kaupan alalla. Tutkimuksessa todetaan, etteivät työnantajat ole sitoutuneet monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamiseen palkkaamalla maahanmuuttajia.

Tiedotusvälineet vaikuttavat suuresti siihen, millainen kuva ihmisille muodostuu Suomessa asuvista maahanmuuttajista. Monikulttuurisuus-aatteen mukaisesti rasismia ja syrjintää pyritään ehkäisemään suvaitsevaisuuskasvatuksella, joka voi olla myös julkista toimintaa. Tiedotusvälineissä esitetty tieto muista kulttuureista tavoittaa suuren määrän ihmisiä, erityisesti valtakunnalliset televisiokanavat ja laajalevikkiset sanomalehdet. (Ylänkö 2000.) Rasismiin ja etnisyyteen liittyviä sanomalehtiartikkeleita tutkittiin syys- lokakuussa 1999 osana eri hallinnon aloilla tapahtuvaa rasismien ja etnisen syrjinnän seurantajärjestelmää. Tutkimuksessa nousi korostuneena esiin, että poliittisten puolueiden edustajat olivat erittäin harvoin niiden lähteinä (Raittila 2000). Maahanmuuttopolitiikkaa käsittelevät viranomaiset ja tutkijat ovatkin toivoneet poliitikkojen ottavan useammin julkisesti kantaa syrjintää ja rasismia vastaan, minkä uskotaan vaikuttavan positiivisesti kansalaisten mielipiteisiin. Muidenkin tahojen - kuten kansalaisjärjestöt, tutkijat, työelämän edustajat, hallinnonalat,

tiedotusvälineet sekä maahanmuuttajat ja etnisten vähemmistöjen edustajat - on toivottu aktivoivan toimintaansa rasismia vastaan. Työministeriö on vedonnut yhteisvastuuseen ja sanoo hiljaisesti rasismien ja syrjinnän hyväksyvän passiivisuuden olevan yhtä huolestuttavaa kuin aktiivinen rasismi pitkällä aikavälillä. (Tarja Filatov tiedotusvälineille 4.12.2000.)

Suomen harjoittamaa maahanmuuttopolitiikkaa on joskus kritisoitu liian virkamieslähtöiseksi byrokraattiseksi ohjailuksi. Harvoin vähemmistöt ovat päässeet itse vaikuttamaan heihin liittyviin päätöksiin tai saaneet julkisuudessa tuoda esiin oman kantansa. Rasismiin ja etnisyyteen liittyviä lehtiartikkeleita tutkittaessa havaittiin median käyttävän lähteinä useammin viranomaisia kuin maahanmuuttajia, mitä selitettiin lähinnä journalistien kiireellä. Tietoisen syrjinnän ei uskottu olevan syynä siihen, että etnisten vähemmistöjen edustajia haastatellaan harvoin itseensä liittyvissä asioissa ja annetaan viranomaisten puhua heidän puolestaan. Tämä koskee erityisesti artikkeleita, joiden aiheena ovat lait ja viranomaistoiminta. Maahanmuuttajat saivat puhua omalla suullaan pääasiassa henkilökohtaisia elämäntarinoita, joissa heidän menestyksellinen sopeutumisensa maahan haluttiin tuoda esille. Saamelaisia, romaneja ja venäläisiä, joilla on omat järjestönsä, käytettiin lehtijuttujen lähteinä useammin kuin muiden etnisten vähemmistöjen edustajia. (Raittila 2000.) Pakolaiset pääsevät sanomalehteen enemmän tilastoina kuin yksilöinä, ja heidän eksoottisuudestaan kirjoitetaan korostaen samalla 'meidän' ja 'heidän' välisiä eroja (Jaakkola 1999, 169). Avoimesti ilmaistua rasismia ei lehtien palstoille päässyt kuin muutamassa yleisönosastokirjoituksessa. Ulkomaalaisten tekemät rikokset nostetaan helposti uutisiksi, mutta samantyyppinen käytäntö koskee kaikkea journalismia. Kahden kuukauden ajan seurattujen rasismiin ja etnisyyteen liittyvien sanomalehtiartikkeleiden perusteella tutkimus havaitsi lehtien välttävän etnisten vähemmistöjen leimaamista. Kuitenkin tutkimuksessa painotetaan, että journalismin ratkaisuna ei ole asioiden kaunistelu ja vaikeneminen kielteisistä asenteista maahanmuuttajia kohtaan. Journalisteja kehoitetaan tiedostamaan ja muuttamaan käytännöt, jotka uusintavat tiedostamattaankin ulkomaalaisvastaisuutta. Työrutiineja voi muuttaa esimerkiksi haastatteleamalla virkamiesten sijaan useammin maahanmuuttajia itseensä liittyvissä asioissa. (Raittila 2000.)

Kortteinen (1997) kirjoittaa suvaitsevaisuus- ja rasisminvastaisiin kampanjoihin liittyen, että niillä ei ole vaikutusta, ellei syrjittyjen omaa yhteiskunnallista aktivoitumista ja vaikutusvallan lisäämistä tueta. Hänen mielestään ei riitä, että enemmistö ottaa huomioon erilaisuuden, koska vain syrjityt itse voivat vapauttaa itsensä syrjinnästä. (Kortteinen 1997, 121.) Suomessa vähemmistöryhmät ovat sen verran hajanaisia, että ne eivät ole vielä juurikaan ilmaisseet julkisesti omia tarpeitaan. Maahanmuuttajilla on omia järjestöjään, mutta usein nekin rajoittuvat tiettyyn etniseen ryhmään. Yhteiskunnallisiin asioihin ulkomaan kansalaiset voivat vaikuttaa asuttuaan Suomessa neljä vuotta äänestämällä kunnallisvaaleissa. Suomen kansalaisuuden saaneilla maahanmuuttajilla on tietystikin täydet poliittiset oikeudet. Vuoden 1999 eduskuntavaaleissa oli taustaltaan ulkomaalaisia ehdokkaita koko maassa noin 20, mutta kukaan heistä ei tullut valituksi. (Jaakkola 1999, 153-155.) Sen sijaan lokakuun 2000 kunnallisvaaleissa valittiin eri puolilla Suomea yhteensä 13 maahanmuuttajaa kunnallisvaltuustoihin (MoniTorii 4/2000, 69).

Lainsäädäntöteitse on pyritty turvaamaan maahanmuuttajienkin asemaa, mutta Eriksson (1997) sanoo juridiikan tehoavan vain silloin, kun se pohjautuu ihmisten omiin arvoihin. Pelkästään oikeudellisilla keinoilla emme kykene turvaamaan vähemmistöjen oikeuksia, vaan ne liittyvät myös kansalaisten sivistystasoon, kasvatukseen ja koulutukseen. Suvaitsemattomuuteen perustuvien oikeudenloukkausten rikosoikeudellisista päätöksistä voidaan sanoa, että langettava tuomio sinänsä ei muuta ihmisten asenteita merkittävästi, mutta sitä seuraavalla keskustelulla saattaa olla vaikutuksia. (Eriksson 1997, 28.) Lehdissä on aina silloin tällöin lyhyitä artikkeleita langetetuista tuomioista, joissa oikeudenloukkauksen motiivit ovat olleet rasistisia. Helsingin Sanomissa (Niinivaara 28.10.1998) uutisoitiin oikeustapaus luokanopettajan tuomitsemisesta Itä-Suomen hovioikeudessa neekeri-nimittelystä. Vaikka neekeri-sana on alunperin ollut neutraali suomen kielessä, sitä ei apulaisoikeusasiamiehen mukaan voida pitää enää neutraalina virkakielessä, esimerkiksi koulussa tai poliisin ammatissa.

Suomessa 'skinheadit' erottuvat selvimmin ryhmänä, jonka jäsenillä on vahvasti siirtolaisvihamielisiä asenteita, jotka myös vaikuttavat toimintaan ja väkivallantekoihin.

Meillä toimii muutamia äärioikeistolaisia ryhmiä, mutta niiden jäsenmäärä ei ole riittänyt puolueeksi rekisteröitymiseen. Toisin on Ranskassa, Itävallassa, Belgiassa, Saksassa, Sveitsissä, Italiassa, Tanskassa ja Norjassa, joissa siirtolaisiin vihamielisesti suhtautuvat puolueet ovat viime vuosien vaaleissa saaneet 10-27 % kannatuksen. Naapurimaassa Ruotsissa on toiminnassa useita maanalaisia natsijärjestöjä, joiden toiminta on laajentunut maahanmuuttajien vastustuksesta ja syrjinnästä toimittajien ja poliisien uhkailuun, ja jopa murhiin. (Jaakkola 2000, 46-47.) Miksi Suomessa sitten ei ole syntynyt suuremmissa mittakaavassa tällaista poliittisesti organisoitua siirtolaisvihamielistä toimintaa? Suomessa kaupunkien segregoituminen ei ole vielä suuri ongelma, vaikka meilläkin on havaittavissa tiettyjen maahanmuuttajaryhmien kerääntyminen samoille asuinalueille. Syntyperäiset oman maan kansalaiset lähtevät pois alueilta, joille muuttaa paljon maahanmuuttajia, hintojen samalla laskiessa. Vain yhteiskunnasta syrjäytyneet jäävät, koska heillä ei ole varaa muuttaa paremmille asuinalueille. Muualla Euroopassa juuri näillä alueilla äärioikeisto on pystynyt kasvattamaan kannatustaan. Suomen virallinen maahanmuuttopolitiikka kannattaa pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden hajasijoittamista ympäri maata, mutta sen ei voi sanoa onnistuneen kovinkaan hyvin. Vaikka osa maahanmuuttajista sijoitetaan pienemmille paikkakunnille, hakeutuvat he suomalaisten tavoin kasvukeskuksiin, suurin osa Helsinkiin. Pääkaupunkiseudulla on tutkittu maahanmuuttajien eri kaupunginosittaista jakautumista. Somalit ovat keskittyneet suurella määrällä muutamalle asuinalueelle, kun taas esimerkiksi virolaiset ja venäläiset välttävät keskittymistä. Turvattomuutta tuntevat maahanmuuttajat saattavat hakeutua samoille asuinalueille etsien turvaa ja tukea omasta yhteisöstä. Suomalainen valtaväestö on reagoinut jo vähemmistöjen keskittymiseen, esimerkiksi eräässä kiinteistössä on esitetty somalien määrän rajoittamista 15 prosenttiin. (Tompuri 2000.) Urbanin segregoitumisen lisäksi maahanmuuttajien suhteellisen pieni lukumäärä vaikuttaa oikeiston vähäiseen kannatukseen maassamme. Siirtolaisista, siirtotyöntekijöistä, turvapaikanhakijoista, pakolaisista ja paluumuuttajista koostuvasta maahanmuuttajaryhmästä ei ole tullut näkyvää uhkaa valtaväestölle. (Jaakkola 1999, 176-178; Hynynen 1997.)

6. SUVAITSEVAISUUSKASVATUKSEN ESIMERKKIPROJEKTI

Rasismien käsitteen määrittely ja antirasismien muodot vaihtelevat, minkä vuoksi tulee tärkeäksi kysyä, miten ja miksi ihmiset tekevät työtä rasismia vastaan. Monissa tutkimuksissa on tuotu esille rasismien argumentoinnin perustan muuttuminen biologisista eroista kulttuurisiin eroihin ihmisten välillä. Rasismien käsitteen monimuotoisuutta on lisätty puhumalla institutionaalisesta, rakenteellisesta, uudesta ja vanhasta rasismista. Tärkeänä pidetään ihmisten asenteiden ja käytöksen erottamista toisistaan, koska ne eivät aina ole yhtenevät. Minkälaista rasismia vastaan suomalainen politiikka näyttää sitten kamppailevan?

Suomalainen integraatiopolitiikka on perustettu jo 1990-luvun alussa monikulttuurisuus-aatteelle, joka ei ole sidoksissa vain yhteen valtioon, vaan sen oppeja on noudatettu muissakin maissa (esimerkiksi Yhdysvallat, Kanada, Ruotsi, Britannia). Monikulttuurisuuden pohjaavan politiikan käytäntö perustuu syrjinnän ja rasismien ennaltaehkäisyyn, joka tapahtuu nimenomaan suvaitsevaisuuskasvatuksen avulla. Uskotaan, että tieto toisesta kulttuurista sekä kontaktit etnisten vähemmistöjen ja enemmistön välillä vaikuttavat ennakkoluuloja vähentävästi. Tähän liittyvät säännölliset asennemittaukset, joilla asennekasvatuksen vaikutusta arvioidaan. Valtio tukee vähemmistökulttuurien säilyttämistä tähdäten maahanmuuttajien kotoutumiseen eli integroitumiseen. Lisäksi monikulttuurisuus pitää tärkeänä ihanteena tasa-arvoa, korostaen samalla maahanmuuttajien oikeuksia ja velvollisuuksia yhteiskunnan jäseninä.

Asennetutkimusten mukaan koulutus näyttää selittävän parhaiten ulkomaalaisasenteita. Myös virallinen vähemmistöpolitiikka pitää koulutuksen avulla tehtyä valistustyötä toimivana sekä yhteiskunnan nykyiseen rakenteeseen sopivana. Valtionhallinnon tukemasta suvaitsevaisuuskasvatuksesta valitsin esimerkkiprojektin kuvailemaan rasismien vastustuksen tapoja Suomessa. Projektin valinta tapahtui Opetushallituksen julkaisusta "Rytmejä ja rajankäyntiä" (Muukkonen 1998), jossa esiteltiin Euroopan unionin rasismien

vastaisena vuonna 1997 suomalaisissa oppilaitoksissa toteutettuja monikulttuurisuuden kasvatushankkeita. Opetushallitus teki aloitteen hankkeille ja rahoitti niiden toimintaa. Valtiovallan aloitteesta käynnistynyt projekti tuntui sopivalta tutkimukseen, jossa tarkastellaan virallisen maahanmuuttopolitiikan periaatteita ja sen toteutusta. Analyysi kohdistuu rasismiin vastustukseen Suomessa kuvailemalla: projektin käynnistämisen prosessia, asetettuja tavoitteita, toteutuksessa käytettyjä käsitteitä ja sisältöjä, sekä mahdollisia vaikutuksia. Projektin kautta on tarkoitus reflektoida virallisen politiikan vaikutusta käytännön valistustyöhön. Suomalaista ulkomaalaispolitiikkaa on kritisoitu liian virkamieslähtöiseksi byrokraattiseksi ohjailuksi. Tuleeko tällainen poliittinen kulttuuri esiin myös esimerkkiprojektin toteutuksessa? Maahanmuuttajat vaikuttavat itseään koskeviin päätöksiin vain vähän, vaikka valtiolta heitä kuuleekin joidenkin toimikuntien yhteydessä. Mikä on maahanmuuttajien rooli esimerkkiprojektin suunnittelussa ja toteutuksessa?

Pitkäsen ja Koukin (1999) viranomaisten maahanmuuttoasenteiden tutkimuksen mukaan viranomaiset kannattavat vahvasti rasismiin vastaista työtä ja toivovat aktiivisempaa suvaitsevaisuuskasvatusta. Käytännössä tätä toivetta toteuttivat esimerkiksi Euroopan unionin teemavuoteen osallistuneiden oppilaitosten opettajat ja oppilaat. Näiden joukosta valitsin tutkimuksen esimerkkiprojektiksi Mikkelin maalaiskunnassa sijaitsevan Otavan opiston, osittain sijaintinsa ja osittain projektin toteutuksen monipuolisuuden vuoksi. Yhdeksi tarkasteltavaksi kysymykseksi nousee, miksi opistolaiset tekevät suvaitsevaisuustyötä? Opiston peruskoululinjalla, aikuislukiossa, maahanmuuttajien peruslinjalla, TV- ja viestintälinjalla sekä vapaavalintaisella linjalla on yhteensä noin 70 opiskelijaa. Projektin ajankohtana opistolla opiskeli ja asui myös ulkomaalaisia, mitä pidettiin tärkeänä asennevaikuttajana, monikulttuurisuusoppien mukaisesti. Entä millä muilla tavoin opiston opettajat uskovat voivansa vaikuttaa opiskelijoiden maahanmuuttoasenteisiin? Opiston arvoperusteisiin kuuluvat suvaitsevaisuus ja monikulttuurisuus, joita haluttiin tuoda esille painokkaammin puoli vuotta kestäneen rasismiin vastaisen projektin avulla. Mitä käsitteet suvaitsevaisuus ja monikulttuurisuus sitten tarkoittavat opistolla?

Keräsin projektista tutkimusmateriaalia yhdellä käynnillä paikan päällä keväällä 1999. Haastattelin projektin vastuuopettajaa ja sain mukaani kaikki projektista säästetyt dokumentit. En halunnut tukeutua pelkkään tekstiaineistoon, vaan liitin mukaan teemahaastattelun saadakseni projektin äänen esille ja näin mahdollisimman tarkkaa tietoa projektin kulusta ja rakenteesta. Dokumenttiaineistoa oli melko niukasti ja se koostuu kahdesta sanomalehtiartikkelista, Työministeriön maahanmuutto-osaston MoniTori-lehden artikkelista, Opetushallitukselle lähetetystä projektihakemuksesta sekä “Rytmejä ja rajankäyntiä” -kirjasessa julkaistusta loppuraportista. Projektiin liittyneitä oppilastoita, kuten radio- ja lehtihaastatteluja, ei ollut enää saatavilla. Projektin aikaisia opiskelijoita ei opistolla enää opiskellut tutkimusmateriaalin keruun ajankohtana, joten heidän haastattelunsa ei ollut mahdollista. Opiskelijoiden haastattelujen avulla olisi projektista ja sen vaikuttavuudesta voinut saada tarkemman kuvan ja projektin varsinaisten kohteiden näkökulman asiasta esiin. Samalla olisi ollut toteutettavissa projektin vaikutuksen tarkkailu oppilaiden kielellisen repertuaarin mahdolliseen laajenemiseen, viitaten Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilun ja Ruotsin kulttuuripoliittisen projektin vaikutuksiin (esitetty luvussa 4.2.2). Kerätyn materiaalin perusteella tutkimuksen tarkoituksena ei sinänsä ole evaluoida projektin vaikutusta, vaan esitellä sitä esimerkkinä rasismia vastaan toimimisesta liittyneenä viralliseen maahanmuuttopolitiikkaan rahoittajana toimineen Opetusministeriön kautta.

6.1 Projektin suunnitteluprosessi

Aloitteen projektille teki Opetushallitus, jonka edustaja kävi Otavan opistossa kysymässä, olisiko heillä kiinnostusta *“olla mukana kehittämässä tällöisiä hyviä käytäntöjä”*. Opetushallitus halusi Euroopan unionin rasismien vastaisena vuonna 1997 edistää hankkeita, jotka lisäävät suvaitsevaisuutta ja ehkäisevät rasismia. Opistossa kesällä paikalla olleet rehtori ja opettajat suostuivat heti. He uskoivat, että oppilaat ja muu henkilökunta olisivat

myös mukaan lähtemisen kannalla, koska *“opiston johtoajatuksena on tää moninäkökulmaisuus, kestävä kehitys ja suvaitsevaisuus”*.

Otavan opisto on tiimiorganisoitu koulu, jossa seitsemän tiimiä vastaa omasta toiminnastaan. Haastateltava, joka opettaa ruotsin kieltä, valittiin projektin vetäjäksi yhdessä saksan kielen opettajan kanssa. Vastuuhenkilöiden valinta tapahtui sillä perusteella, että ensinnäkin he olivat paikalla Opetushallituksen edustajan vieraillessa ja toiseksi he työskentelivät vapaan sivistystyön tiimissä. Tiimin vastuualueeseen kuuluu uusi ja hakeva toiminta, *“normaalin toiminnan kyseenalaistaminen”*. Rasismin vastaisen projektin katsottiin liittyvän linjan toimintaan. Toinen vastuuhenkilö lähti pois opistosta kesken projektin, joten suurimman vastuun siitä kantoi haastateltava.

Projekti suunnattiin ensisijassa opiston omille opiskelijoille *“siksi, että mää olen sitä mieltä että meidänkin opiskelijat on ennakkoluuloisia”*. Opettajien roolina oli saada opiskelijat *“puhumaan, ajattelemaan, miettimään...että he lähtis itse ulospäin”*. Välillisesti projekti suunnattiin siis opiston ulkopuoliselle väestölle, jonka suvaitsevaisuutta haluttiin lisätä oppilaiden aktiivisella toiminnalla. Opetushallitukselle lähetetyssä rahoitushakemuksessa mainittiin esimerkkejä siitä, mitä oppilaiden konkreettinen toiminta voisi olla. Eri kulttuureista tulevien ihmisten kohtaaminen, lehtiartikkelien kirjoittaminen tai yhteyden ottaminen viranomaisiin olivat suunnitteluvaiheen ideoita oppilaiden toiminnalle.

Suunnitteluprosessin alkuvaiheessa mukana ei ollut opiskelijoita, koska he olivat kyseisenä aikana kesälomalla. Projektin hyväksynnässä mukana olleet ja sen vetäjiksi valitut kaksi opettajaa miettivät ensin alustavasti, millainen projektin tulisi olla. Muiden opettajien saavuttua kesälomalta käytännön toteutuksesta keskusteltiin yhdessä. Opiston säännöllisissä opettajankokouksissa suunnitellaan opetukseen liittyviä asioita. Joka vuosi ennen opetuksen alkamista pidetään muutaman päivän pituiset suunnittelu- ja kehittämispäivät koko henkilökunnalle. Lisäksi tapana on järjestää kerran kuussa ns. foorumi, jossa koko opisto voi osallistua keskusteluun. Opettajat sopivat keskenään, että

suvaitsevaisuuden pitäisi näkyä jokapäiväisessä toiminnassa. Projektin toteuttamisen vaihtoehtona teemapäivä ei ollut opettajien mielestä riittävä vaikuttamisen keino. Keskustelujen jälkeen projektivastaavat jättivät korvaushakemuksen ja projektikuvauksen Opetushallitukselle.

Suunnittelu oli yksimielistä, eikä kukaan kieltäytynyt osallistumasta projektiin. Ehdotuksia toteuttamisen tavoista ei opettajilta saatu paljoakaan suunnitteluvaiheessa, vaan *”oikeestaan se muotoutui siinä syksyn aikana, kun meillä on niin erilaista se toiminta eri linjoilla”*. Jokainen opettaja sai tehtäväkseen miettiä ja suunnitella itse, miten projektin teema näkyy jokapäiväisessä toiminnassa, ja *”kyllä jokainen...omassa opetuksessaan ainakin ajatteli sitä asiaa ja toivottavasti toi esille sitten siellä tunnilla”*.

Rahoitus haettiin Opetushallitukselta, josta kerrottiin jo etukäteen, millaisista summista voisi olla kyse. Rahoitukseen liittyi Opetushallituksen asettamia velvoitteita ja se vaikutti jo suunnitteluvaiheessa siihen, millaiseksi projektin toiminta muotoutui. Haluttiin oppilaitosten tuovan jollakin tavalla esille hyviä käytäntöjä ja olevan näin kannustavana esimerkkinä uusille hankkeille

Opetushallitukselle suunnatussa hakemuksessa Euroopan rasismien vastaisen vuoden 1997 -projektin toteuttamiseksi on eritelty kustannukset:

- Suunnittelu ja organisointi	1600,-
- Vierailevien asiantuntijoiden palkkiot ja matkakustannukset	3600,-
- Ulkomaalaisten opiskelijoiden vierailut	900,-
- Opiskelijoiden rasismien vastaisen toiminnan tukeminen	
matkakulut (70 opiskelijaa)	8400,-
materiaalin hankkiminen/valmistaminen	3500,-
- Asennetutkimuksen laatiminen	1600,-
- Vaikuttavuusarviointi	4800,-

Kokonaisuudessaan Otavan opisto haki 20 000 markan korvausta, vaikka arvioidut kustannukset (24 400 mk) summan ylittivätkin. Projektin teeman katsottiin olevan osa opiston toimintaa, joten suuria rahamääriä ei haettu senkään vuoksi. Rahoitusta pidettiin riittävänä ja *”se kyllä meni aika tarkkaan sen mukaan mitä me haettiin sen budjetin mukaan”*.

6.2 Projektin rakenne

Opetushallituksen rooli oli idean alkuperänä ja rahoittajana suuri. Otavan opiston projekti oli osa suurempaa EU:n rasismien vastaisen teemavuoden projektia, johon osallistui myös muita oppilaitoksia. Opistolla ei ollut kontakteja muihin osallistujiin muulloin kuin teemavuoden lopussa järjestetyssä seminaarissa. Vastuuhenkilön oli osallistuttava puhujana Tampereella Opetushallituksen toimesta järjestettyyn Yhdessä rasismia vastaan -seminaariin. Paikalla olleet eri oppilaitosten edustajat esittelivät oman projektinsa toteutusta.. Tämän lisäksi projektivastaavien vastuulle kuului hakemuksen kirjoittaminen sekä projektin etenemisestä ja tuloksista raportointi Opetushallitukselle koko puolen vuoden keston ajan. Toisen vastuuhenkilön jäätyä pois koki jäljelle jäänyt vastuun liiankin suureksi. Ei niinkään vastuuta toisten opettajien tekemisistä, vaan vastuun ulospäin Opetushallitukselle. Projektin vetäjän toiminta suuntautui vain muutaman kerran, Opetushallitukselle raportoinnin ja seminaariosallistumisen lisäksi, opiston ulkopuolelle. Hän kirjoitti muutaman artikkelin lehteen ja opiston internetsivuille sekä piti luennon Mikkelin kansanopiston rasismien vastaisessa illassa.

Koko opiston henkilökunta oli tietoinen projektin kulusta säännöllisten opettajankokousten ja foorumien välityksellä. Kaikkien opettajien vastuulla oli ottaa huomioon projektin suvaitsevaisuus-teema ja kirjata ylös, millä tavalla se näkyi opetuksessa. Opetushallitukselle lähetetyssä projektin kuvauksessa pidettiin tärkeänä, että käytetään opiskelijoiden omia ideoita ja että toimitaan heidän ehdoillaan. Tässä päästiin pitkälle

peruskoululinjalaisten itse kirjoittamalla ja esittämällä näytelmällä “Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia”. Sen toteutuksessa tehtiin yhteistyötä Suomen Nuoriso-opiston opiskelijoiden ja Mikkelin kaupunginteatterin kanssa. Rasismia vastaan toimiva järjestö Antifa järjesti projektin ajankohtana suvaitsemattomuuden vastaisen mielenosoituksen Mikkelissä. Sen toteutuksessa ei tehty yhteistyötä opiston kanssa, vaikka opiskelijoita rohkaistiinkin siihen osallistumaan.

Projektin ajankohtana opistossa opiskeli kuusi maahanmuuttajaa. He tulivat seuraavista maista: Australia, Yhdysvallat, Saksa, Venäjä, Somalia ja Japani. Vähemmistöt eivät olleet millään tavalla mukana projektin suunnittelussa. Opiston ulkomaalaiset opiskelijat panostivat projektin toteutukseen kuten muutkin opiskelijat. Erityisenä panoksena voi pitää heidän vierailujaan Mikkelin seudun kouluilla kertomassa itsestään ja Suomessa asumisesta. Tarkoitus ei ollut, että heidän ”*pitää rasismia vastaisen projektin nimissä käydä tekemässä sitä tai tätä, vaan ihan se heidän olemassaolonsa*”. Näitä vierailuja oli tehty jo projektia edeltävänä keväänä eli ne kuuluivat Otavan opiston aikaisempaankin suvaitsevaisuusvalistus toimintaan. Opistolla opiskelevat tai sen ulkopuoliset maahanmuuttajat eivät antaneet erityistä palautetta projektista, ”*mutta sen minä tiedän vaan, että se palaute minkä he ovat antaneet täällä olostaan ja siitä osallistumisesta, mitä he on täällä tehny, on ollu aika positiivista*”. Projekti mukailee virallista politiikkaa siinä, että maahanmuuttajia ei ole juurikaan kuultu myöskään heihin liittyvissä yhteiskunnallisissa asioissa. Otavan opiston projektin suunnittelussa opiskelijat eivät olleet mukana käytännön syistä, koska lukuvuosi ei ollut alkanut vielä siinä vaiheessa. Mutta toteutuksessa kaikki olivat jo paikalla, ja maahanmuuttajat osallistuivat aktiviteetteihin muiden opiskelijoiden lailla. Projektin aikana ei keskusteltu maahanmuuttajaopiskelijoiden erityisestä asemasta, eikä heidän mielipiteitään painotettu muista poikkeavalla tavalla. Heiltä ei myöskään kysytty omista asenteistaan suomalaisia ja suomalaisuutta kohtaan. Voidaan sanoa maahanmuuttajien olleen myös projektin toteutuksen välikappaleita, koska heidän läsnäolollaan opistolla uskottiin olevan myönteinen vaikutus asenteisiin.

6.3 Motiivi ja tavoitteet

Opetushallitukselta tulleeseen henkilökohtaiseen vetoomukseen projektiin osallistumisesta ei haluttu vastata kieltävästi, vaan ehdotusta pidettiin hyvin opiston toimintaan sopivana. Erityisesti vapaan sivistystyön tiimin toiminta-ajatus ja lähtökohta on, että kaikki ihmiset pystyvät kehittymään jollakin tavalla. Uskotaan, että suvaitsevaisuuskasvatuksella voidaan vaikuttaa asenteisiin. Tiimin tehtävänä on tarjota mahdollisuuksia sellaisille ryhmille, joilla niitä ei välttämättä ole.

Opiston arvoperustan mukaisesti suvaitsevaisuustyötä on tehty ennen ja jälkeen EU:n rasismiin vastaisena vuonna 1997 toteutetun projektin. Esimerkiksi ennen suvaitsevaisuusprojektia saatettiin loppuun Fast-Track Youthstart -projekti, jossa Taideteollisen korkeakoulun opiskelijat ja Otavan opiston maahanmuuttajat tutustuivat toisiinsa sähköpostin ja kirjeiden välityksellä. Maahanmuuttajien koulutusta ja asumista opistolla on pidetty tärkeänä, koska näin suomalaisten ja ulkomaalaisten opiskelijoiden välille syntyy kanssakäymistä. Näiden kontaktien uskotaan parhaiten muuttavan suomalaisten käsityksiä ja asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Opetuksessa painotetaan muulloinkin kuin itse projektin aikana, että ihmisten erilaisuus on hyvä asia ja että se tulisi hyväksyä.

Opetushallitukselle lähetetyssä hakemuksessa tuotiin esille Euroopan unionin rasismiin vastaisen vuoden 1997 -projektin tavoitteet. Ensimmäiseksi opetuksessa ja toiminnassa korostettiin Otavan opiston arvoperusteisiin kuuluvaa monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta. Toiseksi projektin haluttiin vaikuttavan opiskelijoiden asenteisiin ja käsityksiin ulkomaalaisista. Kolmanneksi yritettiin aktivoida oppilaita toimintaan valtaväestön suvaitsevaisuuden lisäämiseksi.

Henkilökohtaisesti haastateltava näki projektiin osallistumisen ja sen vetämisen tarjoavan mahdollisuuden miettiä omia ennakkoluuloja, joita hänen mukaansa on kaikilla. Hänen mielestään ihmiset, myös opiston opiskelijat, voidaan jakaa kolmeen ryhmään

suhtautumisessaan rasismiin. Pieni vähemmistö esittää aktiivisesti rasistisia näkemyksiä ja toinen pieni ryhmä toimii vastustaakseen rasismia. Suuri enemmistö ihmisistä on hiljaa asiasta, ei ota kantaa vastaan tai puolesta. Asennekasvatuksen kohdistaminen esimerkiksi aktiiviseen ryhmään skinejä ei vaikuttaisi tilanteeseen juuri millään tavalla.

Mut jos mä saisin sen valtaväestön, joka ei sano juuta eikä jaata...suvaitsevais, pystyisin vaikuttaa heihin, niin minusta siinä olis se suurin voitto.

Tähän samaan asiaan on halunnut muutosta myös valtiovalta, joka on perännyt eri yhteiskunnallisten toimijoiden aktiivisempaa osallistumista julkiseen keskusteluun suvaitsevaisuuden puolesta. Kantaa ottamatonta passiivisuutta pidetään pitkällä tähtäimellä yhtä huolestuttavana kuin aktiivista rasismia.

6.4 Toteutuksen käsitteet ja tavat

Oppilaat tai opettajat eivät esittäneet vastaväitteitä projektin toteuttamiselle. Opiskelijoilta ei asiaa tosin kysytykään, koska päätöksen ajankohtana heitä ei ollut paikalla ja koska opiston opintosuunnitelmaan on kirjattu suvaitseva toiminta-ajatus ja arvopohja.

...jos opiskelijana en voi tätä hyväksyä niin eihän mun tarte sitten hakeutua tänne opiskelemaan...

Suvaitsevaisuuden käsitettä projektissa selitettiin tutkimusmateriaalissa esiintyvällä esimerkillä suvaitsemattomuuden ilmenemismuodosta. Kysyttiin, ja haluttiin samalla saada opiskelijat miettimään, miksi maahanmuuttajien omistaman paikallisen kebab-ravintolan ikkunat olivat usein rikottuna. Uskottiin ihmisen asenteiden muuttuvan suvaitsevammiksi, kun ennakkoluuloja saadaan vähennettyä valistuksella. Opistolla tehdyissä asennekyselyissä oppilailta tiedusteltiin heidän suhtautumistaan suomalaisuuteen, eli tarkemmin, mistä asioista he olivat ylpeitä kansallisuudessaan. Taustalla oli ajatus siitä, että oman itsen

hyväksynnästä lähtee muiden erilaisuuden hyväksyminen. Yhteiskunnallinen syrjäytyminen tarjoaa otollisen kasvualustan ennakkoluuloille ja rasismille. Monikulttuurisuuden käsitettä haastateltava käytti kertoessaan, että Otavan opistolla on kokemusta monikulttuurisuudesta maahanmuuttajille suunnatun opetuksen kautta. Projektissa tuotiin voimakkaasti esille maahanmuuttajien ja suomalaisten opiskelijoiden välisen monikulttuurisen vuorovaikutuksen tärkeys suvaitsevaisuuden lisäämisessä. Sekä suvaitsevaisuus että monikulttuurisuus ovat arvoja, joihin haluttiin sitoutua. Tämä myötäilee vahvasti Suomen virallisen vähemmistöpolitiikan periaatteita.

Projekti alkoi lukuvuoden käynnistyessä kaikille oppilaille suunnatulla asennekyselyllä, jolla haluttiin selvittää heidän asenteitaan ennen projektin toteutusta. Toinen asennekysely toteutettiin projektin loputtua, koska sen avulla haluttiin arvioida projektin vaikuttavuutta. Kysely pohjautui Nuorisosiain neuvottelukunnan aloitteesta vuodesta 1994 tehtyihin nuorisobarometreihin, joiden tarkoituksena on ollut selvittää maassa tapahtuvien muutosten vaikutuksia nuorten elämään ja asenteisiin. Asennemittaukset liittyvät vahvasti käytännönläheiseen monikulttuurisuus-aatteeseen, joka uskoo säännöllisiin kyselyihin rasismien ja syrjinnän vastaisen työn tavoitteiden toteutumisen arvioinnissa.

Haastateltavan mielestä aikuislukiolaisten osallistumista oli vaikea toteuttaa, koska kurssimuotoisessa opetuksessa kaikki eivät ole paikalla samaan aikaan. Lukiolaisten tapauksessa päädyttiin siihen, että suvaitsevaisuutta käsitellään eri oppiaineiden kursseilla, joihin se on jo kirjattu opetussuunnitelmassa. Suvaitsevaisuusnäkökulmaa korostettavia kursseja ovat: uskonto 1: Maailman uskonnolliset kulttuurit; äidinkieli 2: Kielen valta; maantieto 2: Ihminen ja ympäristö; historia 2: Kansainväliset suhteet; ruotsi 5: Ihmissuhteet sekä erilaisuuden ymmärtäminen; sekä englanti 8: Yhdentyvää Eurooppa, kansainvälisyys ja suomalaisuus. Opiskelijan omista kurssivalinnoista riippui, kuinka monella niistä käsiteltiin suvaitsevaisuutta.

Lukion projektin toteutukseen kuuluvaksi nähtiin myös Antifan järjestämä "Antikristalliyö" mielenosoitus, johon kutsuttiin opiskelijoita opiston seinillä olleilla julisteilla. Projektin

työnimeksi otettiin aluksi "Antikristalliyö", koska jo suunnitteluvaiheessa ajateltiin rasismiin vastaista mielenosoitusta yhtenä vaikuttamisen keinona. Länsi-Savo sanomalehdessä (10.11.1997) oli artikkeli pari sataa ihmistä koonneesta, suvaitsevaisuuden puolesta Kristalliyön muistoksi järjestetystä kynttiläkulkueesta. Tilaisuudessa käytiin keskustelua vuonna 1938 tapahtuneesta Kristalliyöstä, jolloin Hitlerin joukot tuhosivat Saksassa juutalaisten asumuksia. Rasismista artikkelissa kirjoitettiin ulkomaalaisiin kohdistuvana vainona, joka ilmenee Mikkelin seudulla skinien väkivallantekoina. Länsi-Savon artikkelin mukaan tilaisuudessa nousi esille se, että väkivaltaan ulkomaalaisia kohtaan on puututtava tehokkaasti jo varhaisessa vaiheessa, poliisipartioita olisi lisättävä ja vanhempien vastuuta painotettava. Mielenpitoissa korostettiin suvaitsemattomuuden ottamista avoimesti esille ja historian vääryyksien muistamisen tärkeyttä. Otavan opiston projekti ei mitenkään liittynyt lehtiartikkeliin, vaikkakin opistolaisia oli yritetty saada osallistumaan mielenosoitukseen.

TV- ja viestintälinjalla opiskelijat tekivät radiohaastatteluja esimerkiksi ihmisten mielipiteistä ulkomaalaisia kohtaan sekä kirjoittivat harjoitustöinä lehtiartikkeleita rasismiin vastaisista aiheista. Linjan opiskelijat perehtyivät aiheeseen ja samalla suuntasivat projektia ulospäin. Projektin tavoitteenahan oli saada opiskelijat itse ajattelemaan suvaitsemattomuutta ja aktivoita heidät toimimaan valtaväestön suvaitsevaisuuden lisäämiseksi.

Otavan opiston peruskoululinjan toiminnassa on keskeisenä luokan ulkopuolella tapahtuva oppiminen (LUTO), jonka ideana on oppia tekemisen ja kokemisen kautta. Vuoden kahdeksasta projektijaksosta neljä pidettiin rasismiin vastaisen projektin aikana ja niihin kaikkiin sisällytettiin suvaitsevaisuus-näkökulma. Opin oppimaan -jaksolla luettiin tekstejä rasismista, haastateltiin maahanmuuttajia ja opittiin eri kulttuureista TV-sarjan kautta. Ympäristötutkimus -jakson aikana opiskelijat osallistuivat kansainväliseen Globe-ympäristöprojektiin. Pohjoismaat -jaksolla käsiteltiin ennakkoluuloja perinteistä vähemmistöä eli Suomen ruotsinkielisiä kohtaan. Opetustunneilla aloitettiin ennakkoluulojen käsittely ottamalla esiin suomalaisten käsityksiä ruotsalaisista. Sen jälkeen

mietittiin, kuinka moni käsitys perustuu tosiasioihin ja kuinka moni ennakkoluuloihin. Jaksoon kuului myös kahden päivän vierailu Närpiön 'Svenska Österbottens folkakademiassa'. Haastateltava arvioi oppilaiden suhtautuneen suvaitsevammin ruotsinkielisiin vierailun jälkeen, mikä vahvistaa uskoa henkilökohtaisen kontaktin vaikuttavuuteen. Kieli- ja kulttuurijaksolla peruskoululinjalaiset kirjoittivat yhteistyössä Suomen Nuoriso-opiston opiskelijoiden kanssa 'shown', jonka toteutuksessa avusti myös Mikkelin kaupunginteatteri. "Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia" nimistä esitystä kutsuttiin katsomaan ilmoituksella lehdessä.

Antirasistisen tutkimuksen näkökulmasta esityksen nimi kuvastaa rasismiin vastaisessa työssä yleisesti käytettyjä argumentteja. Se ilmaisee monikulttuurisuuden erilaisuuden juhlintaa ja tasa-arvon korostusta eri etnisten ryhmien välillä. Ristiriita syntyy esityksen otsikon sisältämien kahden antirasismiin selityksen välillä. Universalistinen selitys korostaa ihmisten samanlaisuutta, kun taas relativistinen selitys korostaa erilaisuuden kunnioitusta (Bonnett 2000). Tasa-arvon argumenttia on käytetty perinteistä eriarvoisuuteen perustuvaa rasismia vastaan, mutta uusi rasismi on ominut sen omaksi periaatteekseen. Uusi rasismi julistaa kaikkien olevan samanarvoisia ja sanoo ihmisten erilaisuuden estävän kulttuurien sulautumisen. Uusi rasistinen argumentointi pystyisi näin ollen vesittämään sitä vastustamaan suunnatun esityksen sanoman.

Opistolla järjestetään myös kurssimuotoista koulutusta vähemmistöille, esimerkkinä romaneille suunnatut orientoivat lyhytkurssit. Perinteiset vähemmistömme kohtaavat suvaitsemattomuutta samalla tavalla kuin maahanmuuttajat. Tilannetta, jossa opiston opiskelijat näkevät romaneja opiskelemassa joukossaan, pidetään ennakkoluuloja ravistelevana. Ulkomaalaisten koulutuksen integroimista peruskoululinjan opetukseen ja asumista opistolla pidettiin tärkeänä, koska niiden kautta kontaktit suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä lisääntyivät.

...kun ne on oikeesti vuorovaikutuksessa, kanssakäymisessä ulkomaalaisten kanssa tai maahanmuuttajien kanssa, niin musta tuntuu, että se kaikkein paras

asennemuuttaja on just se kun sä alat tuntea toisia, niin näkee et hei noi on kans ihan ihmisiä vaan, eikä mitään muuta.

Aiempiä ja muualla toteutettuja projekteja ei käytetty esimerkkinä Otavan opiston projektissa. Heidän projektinsa oli tarkoitus olla esimerkkinä hyvistä käytännöistä muille oppilaitoksille. Opiston maahanmuuttajalinjan kautta kaikki opettajat ovat saaneet kokemusta suvaitsevaisuustyöstä. Suvaitsevaisuus on ollut esillä muissakin projekteissa, joihin opisto on osallistunut, ja opiston opettajat ovat saaneet monikulttuurisuuskoulutusta aikaisemman projektin (Fast-Track Youthstart) yhteydessä. Projektin vastuhenkilöllä on kokemusta maahanmuuttajien opetuksesta Ruotsissa noin 14 vuoden ajalta ennen Otavan opistoon siirtymistä vuonna 1996.

Oppikirjoissa käsitellään opetussuunnitelman mukaiset asiat, joten opettajan tehtävänä on päättää, kuinka paljon painottaa kutakin asia-aluetta. Opettajien vastuu projektin onnistumisessa oli ratkaiseva. Jälkikäteen tarkasteltuna näytti siltä, että oppilaiden toimintaa oli enemmän peruskoulu- ja TV-linjoilla, joiden opetuksessa myös käsiteltiin ennakkoluuloja eniten. Ei ole tiettyä yhtä oppikirjaa, joka käsitelisi monikulttuurisuutta, mutta opettajan sitouduttua huomioimaan teema erityisesti, hän nostaa esille eri oppikirjojen teksteistä projektia tukevat asiat.

...mietittiin...et otetaan se Suomen historia vähemmistöjen kannalta ja ite suomalaisetkin on kaikkina aikoina muuttanu...kaikki ne syyt, minkä takia tänä päivänä jostakin muusta paetaan, on itse suomalaiset kokenu.

...kun ajattelee historiaa, ajattelee toista maailmansotaa ja Auschwitzia tai ylipäänsä koko historiankirjaa, niin sehän on täynnä sitä sekä rasismia että rasismin vastaan toimimista.

Opetusmateriaalina käytettiin myös internetistä saatua tietoa tai ajankohtaisia lehtiartikkeleita.

Opetusmateriaali on aika paljon kerätty...nappasin heti projektiin liittyen niin jonkun lehtiartikkelin, kun skinit oli taas riehunu Mikkelissä...hirmu helppo lähteä sitte liikkeelle jostain paikallisesta jutusta.

Kyseisen Länsi-Savon (4.11.1997) artikkelin otsikossa luki ”skinit pahoinpitelivät jälleen ulkomaalaisia Mikkelin keskustassa”. Artikkelin kertoi, että Mikkelissä on tapahtunut useita rasistisia rikoksia viimeisen vuoden aikana. Poliisin mukaan kyse on vain tietystä ryhmästä skinejä, jotka tuovat ulkomaalaisvihansa esille väkivaltana. Hänen mielestään muualla rasismia ei näyttäisi esiintyvän.

Yhteenvedon voisi sanoa, että asenteisiin ajateltiin vaikutettavan opistolla opiskelevien ja asuvien maahanmuuttajien kontaktilla muihin opiskelijoihin sekä annetulla tiedolla toisista kulttuureista. Lähipiirissä tapahtuvan suvaitsemattomuuden tuomisella esiin keskusteluun haluttiin saada opiskelijat pohtimaan syitä ja vaikuttamisen keinoja. Tällaiset ehkäisevät suvaitsevaisuuskasvatuksen keinot ovat suoraan virallisen monikulttuurisuuden perustuvan vähemmistöpolitiikan periaatteita.

6.5 Jälkikäteisarviointia

Otavan Opiston rasismia vastaisen projektin voi sanoa toteuttaneen Lewinin toimintatutkimuksen etenemisen tapaa, jossa ideasta siirrytään yleiseen suunnitelmaan ja siitä toimenpiteisiin. Hänen mielestään tällaista toteutuksen tapaa voi käyttää kaikessa tavoitteellisessa suunnittelussa. Paras tapa vaikuttaa ihmisten elämäntapoihin oli Lewinin mukaan antaa ryhmälle valistusta, josta se keskustelee sisäisesti. Ulkoapäin ihmisten asenteita ja toimintaa ei voi ohjata, vaan muutos lähtee projektin kohteista, tässä tapauksessa opiston oppilaista. Esimerkkiprojektin opettajat antoivat suvaitsevaisuusvalistusta oppilaille, joiden ennakkoluuloihin haluttiin vaikuttaa, ja joita yritettiin aktivoida toimimaan rasismia vastaan.

Projektin vaikuttavuuden arvioimiseksi tehtiin oppilaiden keskuudessa asennekysely elokuussa 1997 ja toinen tammikuussa 1998. Projektia suunniteltaessa arviointia pidettiin tärkeänä osana toteutusta ja ajateltiin asennekyselyjen mittaavan mahdollista muutosta ulkomaalaisasenteissa. Kahden vertailevan asennekyselyn tulosten arviointi paljastui vaikeammaksi kuin etukäteen oletettiin. Tammikuussa 1998 tehdyssä kyselyssä vastaajia oli yhdeksän opiskelijaa enemmän. Tästä saattoi johtua suhtautumisen muuttuminen kyselyn tulosten mukaan hieman negatiivisempaan suuntaan. Projektin jälkeen opettajien mielestä kyselyn pääasia ei ollutkaan näyttää positiivista vaikutusta vaan tuoda esille suvaitsevaisuustyön tarpeellisuus. Tulosten ei uskottukaan näkyvän nopeasti, vaan suvaitsevaisuustyön katsotaan vaativan pitkäjänteisyyttä. Myönteisenä projektin tuomana muutoksena opiskelijoiden mielipiteissä opettajien ja oppilaitosten mahdollisuus vaikuttaa ulkomaalaismielipiteisiin lisääntyi 38 prosentista 40 prosenttiin. Yksi positiivinen muutos tapahtui peruskoululinjalla, kun toisessa kyselyssä ei enää kukaan oppilaista ollut sitä mieltä, ettei haluaisi työskennellä toista 'rotua' olevan henkilön kanssa. Kyselyssä käytettiin siis 'rodun' käsitettä, mikä on omiaan vahvistamaan käsitystä eri rotujen olemassaolosta. Nykyisin on jo yleisesti käytössä etnisen ryhmän tai kulttuurin käsite, varsinkin tieteellisessä tutkimuksessa, eroteltaessa ihmisryhmiä.

Lukiolaisten toiminnan tavoitteiden ei nähty toteutuneen projektin aikana. Mikkelissä Antifan toimesta järjestettyyn "Antikristalliyö" mielenosoitukseen rasismia vastaan ei saatu innokasta osallistujajoukkoa opistolaisista. Laimeasta osanotosta opettajat oppivat, että muualta Suomesta tulleet opiskelijat eivät koe Mikkelin seutua lähipiirikseen. Mielenilmauksen taustallahan oli ajatus, että lähipiirissä tapahtuvaan suvaitsemattomuuteen pitäisi reagoida. Opiskelijoita houkutti enemmän viikonloppu kotiseudulla kuin mielenosoitukseen osallistuminen opiskelupaikkakunnalla.

Haastateltavan mielestä TV- ja viestintälinjalla "*projekti oli jokseenkin onnistunut*". Linjalaisten toiminnalla saatiin kontakti opiston ulkopuolisiin ihmisiin ja hieman julkisuutta aiheelle. Opistolla tehdyissä kahdessa vertailevassa asennekyselyssä opiskelijat pitivät eri medioiden vaikutusta omiin mielipiteisiinsä Suomessa asuvista ulkomaalaisista

toiseksi suurimpana, heti ystävien vaikutuksen jälkeen. Maahanmuuttajiin kohdistuvaa myönteistä julkisuutta olisi voitu tuoda enemmän esille, koska TV- ja viestintälinjalla oli siihen tarvittavat resurssit. Neutraalisti suvaitsemattomuuteen suhtautuvan valtaväestön tavoittaminen ja asenteiden muuttaminen nähtiin suurimpana mahdollisena voittona, joten projektin saamalla julkisuudella olisi tavoitettu suurempi määrä ihmisiä.

Opetushallitus ei mitannut projektin tehokkuutta, mutta seurasi sen toteutusta. Tarkoituksena oli tuoda esille erilaisia esimerkkejä siitä, miten suvaitsevaisuustyötä voi tehdä oppilaitoksissa ja kouluissa. Muut ovat voineet lukea projekteista "Rytmejä ja rajankäyntiä" -julkaisusta. Otavan opistolla ei ollut tietoa, oliko heidän projektinsa ollut esimerkkinä jollekin muulle projektille. Opetushallituksen rahoittamaan Euroopan unionin rasismin vastaiseen vuoteen 1997 osallistuneet oppilaitokset toteuttivat omat projektinsa eri tavoilla, mutta *"mikä noissa oli yhteistä noissa kaikissa, niin siinä oli jonkun näkösestä kohtaamisesta aina kysymys, vuorovaikutuksesta"*. Projektin loputtua ajateltiin, että *"olis voinu tehdä paljon enemmän"* ja että *"tää työ ei oo koskaan valmista"*. Suvaitsevaisuuskasvatus nähtiin raskaana ja pitkäjänteisyyttä vaativana työnä, jossa muiden tuki olisi tarpeen. Ajatukseksi nousi, että koulujen ja oppilaitosten verkostoitumisella kyettäisiin keskustelemaan, miten suvaitsevaisuustyötä on tehty ja miten sitä voisi kehittää. Kuitenkaan *"ei semmosta mallia ole olemassakaan et miten pitäisi tehdä, et oikeestaan on vain kokemuksia"*.

Otavan opistossa suvaitsevaisuustyö on jatkunut Opetushallituksen rahoittaman projektin jälkeenkin arkipäivän työssä sekä erilaisissa projekteissa kansainvälisen vuorovaikutuksen lisäämiseksi. Vuoden 2000 lopussa opisto ei ollut mukana yhdessäkään juuri suvaitsevaisuutta pääteemana pitävässä projektissa. Yksi opiston kansainvälisistä projekteista, Leonardo-projekti Ted Lara, pyrkii ehkäisemään syrjäytymistä maaseudulla. Maahanmuuttajille suunnattua opintolinjaa ei opistolla ole lukuvuonna 2000-2001, mutta muilla linjoilla opiskelee muutama maahanmuuttaja. Lisäksi opistossa on järjestetty suomen kielen opetusta Mikkelin seudun maahanmuuttajille yhteistyössä paikallisen monikulttuurisuuskeskuksen kanssa. Kahtena lukuvuotena on pidetty romaneille suunnattu

kurssi Opetushallituksen tuella. Vuoden 1997 suvaitsevaisuusprojektin aikana oli ajatuksena mahdollisesti julistautua rasismin vastaiseksi oppilaitokseksi. Tällaisia kouluja, joissa opettajat ja oppilaat sopivat yhdessä rasismin vastaisista säännöistä sekä opetuksesta, on Yhdysvalloissa, Alankomaissa ja Englannissa. Opisto ei ollut kuitenkaan sitoutunut olemaan virallisesti rasismin vastainen koulu vuoden 2000 lopussa. Myöskään oppilaitosten välille toivotusta suvaitsevaisuustyön keskusteluverkostosta ei ollut syntynyt aktiivista. (sähköpostitse Salminen Tuija, 12.11.2000.)

7. LOPUKSI

Eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen tutkimuksen avulla on tässä tutkielmassa luotu rasismin ja antirasismien käsitelmäärittelyt, ja niihin reflektoiden tarkasteltu suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa. Suomalaisen erilaisuuden kohtaamisen ja valtion virallisen maahanmuuttopolitiikan tarkastelussa on käytetty tutkimusaineistona yhteen kerättyjä Suomessa tehtyjä tutkimuksia aihealueelta. Näitä tutkimuksia ei aiemmin ole näin käytetty yhdessä liittyneenä viralliseen antirasismiin, eli paremminkin suvaitsevaisuuden lisäämiseen virallisen retoriikan termein, eikä suomalaista virallista maahanmuuttopolitiikkaa ole juuri tarkasteltu tästä näkökulmasta. Konkreettinen esimerkkiprojekti rasismia vastaan toimimisesta valittiin sen perusteella, että se liittyi viralliseen politiikkaan aloitteen projektille tehneen ja rahoittajana toimineen Opetushallituksen kautta. Tarkoitus oli tutkia virallisen politiikan vaikutusta varsinaiseen tapaan tehdä suvaitsevaisuustyötä. Varhaisemmassa tutkimuksen tekovaiheessa harkinnassa oli valita useampia Opetushallituksen rahoittamia projekteja ja tarkastella niitä yhdessä. Siinä vaiheessa kuitenkin ajan ja kulujen säästämiseksi pitäydyttiin yhteen projektiin, jonka suunnitteluvaiheesta, rakenteesta, tavoitteista, toteutuksen tavoista ja vaikutuksista haluttiin kerätä mahdollisimman tarkkaa tietoa.

Yhteiskuntamme rasistisuutta ja syrjinnän yleisyyttä on tähän mennessä mitattu lähinnä tutkimuksilla suomalaisten maahanmuuttoasenteista ja poliisien tilastoilla rasistisina pidetyistä rikoksista. Rikostilastot paljastavat kuitenkin vain näkyvän rasismin ja etnisen syrjinnän, jolloin muunlainen syrjintä jää piiloon. Edellisessä hallitusohjelmassa aloiteltiin rasismin ja etnisen syrjinnän seurantajärjestelmää, jonka yhtenä osana ovat säännölliset etnisten suhteiden tutkimukset. Muita toimintamuotoja alulle pantavassa seurantajärjestelmässä ovat viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen edustajien koulutus sekä rasismia kohdanneiden ihmisten tukeminen. Tässä tutkielmassa on esitelty seurantajärjestelmän toteutuksen pohjaksi jo tehdyt tutkimukset: suomalaisten asenteista maahanmuuttajia kohtaan, viranomaisten vieraiden kulttuurien kohtaamisesta työssään,

maahanmuuttajien työllistymisestä sekä tiedotusvälineiden tavasta kirjoittaa etnisistä vähemmistöistä.

Suomen virallinen maahanmuuttopolitiikka vaikuttaa perustuvan edelleen perinteiseen ja suppeaan rasismin määritelmään. Työministeriön julkaisemassa hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismin vastaisessa toimintaohjelmassa rasismin käsitteen määrittelyssä (esitetty luvussa 5) puhutaan rasismista oppina ja näkemyksenä. Ihmisiä erotellaan sen mukaan rodun, etnisen alkuperän, uskonnon ja maailmankatsomuksen perusteella. Käytössä on edelleen käsite 'rotu', vaikka niiden biologinen olemassaolo on tieteellisesti todistettu vääräksi. Mutta kuten aiemmin (luku 2.1) mainittiin, 'rodun' käsite esiintyy edelleen arkidiskurssissa 'toisen' erottelun tapana. Virallisen politiikan käyttäessä käsitettä se myös edelleen vahvistaa tällaista retoriikkaa, jossa ihmisryhmät jaotellaan rotuihin. Hallituksen toimintaohjelman käsittemäärittely toistaa alkuperäisen rasismin käsitteen uskoa ihmisryhmien välisestä epätasa-arvoisesta hierarkiasta ja biologisten ominaisuuksien yhteydestä henkisiin kykyihin. Mikäli koko virallinen maahanmuuttopolitiikka on perustettu tällaiselle käsitykselle rasismista, se jättää huomiotta rasismin monimuotoisuuden. Hallituksen toimintaohjelman etnisen syrjinnän määrittelyssä puhutaan jälleen 'rodusta' ja etnisestä alkuperästä syrjinnän alkusyynä. Valtiohallinto ottaa tässä määrittelyssä huomioon syrjinnän asumisessa, työelämässä, koulutuksessa ja julkisissa palveluissa. Se myöntää, että viranomaisten määräyksiä sovellettaessa käytännössä voi tapahtua tietoista tai tiedostamatonta etnistä syrjintää. On kyse rakenteellisesta etnisestä syrjinnästä, kun tietty kaikkiin samalla tavalla sovellettu toimintaperiaate tosiasiasa asettaakin jonkin etnisen vähemmistön muihin verrattuna epäsuotuisampaan asemaan.

Kun kaikkien kohdalla sovelletaan samoja toimintaperiaatteita, johtaa se väistämättä vähemmistöjen tarpeeseen sulautua suomalaiseen yhteiskuntaan. Viranomaiset pelkäävät eriytettyjen toimenpiteiden suosivan jotain tiettyä ryhmää. Käytännössä ei voida ajatella maahanmuuttajan, jonka kulttuurin arvot ja tavat vaihtelevat suuresti omistamme, säilyttävän oman kulttuurinsa piirteitä samalla integroituen yhteiskuntaamme. Tämä on liberalismiin perustuvan monikulttuurisuus-politiikan ihanne, joka on mahdoton toteuttaa

todellisessa elämässä. Nykyisillä virallisen maahanmuuttopolitiikan periaatteilla ei näytetä päästävän tosiasialliseen tasa-arvoon. Muun muassa tästä johtuen tulisi miettiä vaihtoehtoja tasa-arvoa korostavalle monikulttuurisuus-politiikalle, mikä käytännössä tarkoittaa maahanmuuttajien tarvetta loppujen lopuksi sulautua yhteiskuntaan päästäkseen mahdollisimman tasa-arvoiseen asemaan. Onko monikulttuurisuus-aate sittenkään paras mahdollinen suomalaisen yhteiskunnan moninaisuuden määrittäjä? Jotta voidaan vastata tähän kysymykseen, tarvitaan aiheesta lisätutkimusta.

Maahanmuuttopolitiikka lähtee siitä käsityksestä, että suvaitsevaisuustyötä tarvitaan asenneilmapiirin ollessa tutkimusten mukaan melko kielteinen maahanmuuttajia kohtaan. On tarkoitus ennaltaehkäistä konfliktien syntyminen eri väestöryhmien välillä, joista on varoittavia esimerkkejä nähtävissä muissa Euroopan maissa. Syrjäytymistä estämään tarkoitetuilla toimilla yritetään torjua sosiaalisten erojen kasvaminen sekä taata näin yhteiskuntarauhaa. Maahanmuuttajien yhteiskuntaan integroitumisen onnistuminen on tässä tärkeä tekijä ja siihen on virallisessa politiikassa kiinnitetty huomiota muun muassa vuonna 1999 voimaan tulleen kotoutumislain toimeenpanolla. Kuinka hyvin maahanmuuttajat yleisesti ottaen sitten tosiasiallisesti sopeutuvat Suomeen? Tätä voidaan jossain määrin mitata tarkastelemalla rasistisen väkivallan esiintymistä, maahanmuuttajien työllisyystilastoja, seka-avioliittojen määrää sekä vertailemalla kansalaisuuslain kehitystä muihin maihin nähden. Samassa yhteydessä voi myös arvioida virallisen politiikan onnistumista tehtävissään edistää suvaitsevaisuutta suomalaisten keskuudessa ja kotouttaa maahanmuuttajat yhteiskuntaan.

Suomessa eri vuosina kootut tilastot ulkomaalaisiin kohdistuvista rasistisen motiivin omaavista rikoksista eivät ole keskenään vertailukelpoisia. Niiden ulkopuolelle on myös jätetty perinteisiin vähemmistöihimme sekä ulkomaalaistaustaisten läheisiin kohdistuneet rikokset. Väkivallan kohteeksi joutumisen uhka vaikuttaisi olevan suurin somalien keskuudessa, sillä joka neljännessä rikoksessa he ovat uhreja. Somalialaisille on myönnetty Ruotsista ja entiseltä Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden lisäksi eniten Suomen kansalaisuuksia. Kuitenkin he näkyvät selvimmin väkivaltatilastojen uhreina sekä

työttömyyslukuissa. Heidän kohdallaan integroituminen ei ole tapahtumassa vaikeuksista. Vielä huolestuttavampia kuin yksittäiset väkivallanteot ovat pääkaupunkiseudulla tapahtuneet maahanmuuttajien ja suomalaisten väliset väkivaltaiset yhteenotot. Niissä toistuvat pienessä mittakaavassa Englannin viimeaikaisten etnisten mellakoiden motiivit. Voiko tämänkaltainen levottomuus paisua tulevaisuudessa Suomessakin maahanmuuttajien määrän kasvaessa? Levottomuudet ovat pitkälti lähtöisin yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä ja rasismista, jota pyritään erilaisin monikulttuurisuus-politiikan periaattein ja toimin Suomessakin ehkäisemään. Maahanmuuttajien työllistymisessä alkaa näkyä meilläkin sama kaava kuin muissa maissa. He työllistyvät useimmiten aloille, joilla on työvoimapula, koska suomalaiset eivät halua enää tehdä kyseistä työtä. Työttömyys ulkomaalaisten keskuudessa on vähentynyt työministeriön tilastojen mukaan viime vuosina, mutta myös yleinen työllisyystilanne on samalla kohentunut. Työttömyysluvut ovat huomattavasti korkeammat ja taloudelliset suhdanteet vaikuttavat enemmän työmarkkina-asemaan verrattuna suomalaisiin. Varsinkin työnantajien puolelta asennemuutos on toivottavaa, jotta saadaan työllistettyä enemmän maahanmuuttajia. Suuri osa maahanmuuttajien avo- ja avioliitoista on solmittu suomalaissyntyisen kanssa, yhteensä yli 35 000 liittoa, ja tässä mielessä heidän voi sanoa sopeutuneen yhteiskuntaan. Suomen kansalaisuuslakia on arvioitu suhteellisen avoimeksi. Kansalaisuuden saaneet sulautuvat yhteiskuntaan saamalla samat oikeudet syntyperäisten suomalaisten kanssa sekä katoavat ulkomaalaistilastoista, esimerkiksi työttömyys- ja väkivaltatilastoista.

Rasismien vastainen argumentointi perustuu edelleen samanlaiseen retoriikkaan kuin rasistinen argumentointi, ja antirasismi on suoraan suunnattu rasismia vastaan. Monikulttuurisuus-politiikka kuuluttaa kaikkien ihmisten tasa-arvoa ja samalla suomalainen virallinen politiikka määrittää rasismien perustuvan uskomukseen epätasa-arvoisista 'roduista'. Antirasistisen politiikan keskeisenä haasteena voidaan pitää sitä, että sen tulisi kehittää vaihtoehtoinen tapa tuoda kulttuurierot esille, eikä vain vastata rasistisen argumentoinnin väitteisiin ja samalla toiston kautta vahvistaa näitä väitteitä. Rasismien ideologian alkuperäisillä argumenteilla on luotu tietynlaista maailmankuvaa ja siitä luopuminen ei käy käden käänteessä. Esimerkkinä, että vaikkakin 'rotujen' ja niihin

liitettyjen ominaisuuksien olemassaolo on kumottu tieteellisesti, Jaakkolan (1999) asennetutkimus on paljastanut suomalaisten uskovan edelleen melko yleisesti niihin. Suomalaisista naisista 32 % ja miehistä 36 % piti tosiasiana älykkyyden vaihtelua eri kansojen välillä, ja 37 % naisista ja jopa 47% miehistä uskoi joidenkin rotujen ihmisten olevan soveltumattomia asumaan modernissa yhteiskunnassa. Nämä väittämät oli annettu tutkittaville valmiina vastattaviksi. Muun muassa näihin prosenttilukuihin voi ajatella virallisen maahanmuuttopolitiikan suvaitsevaisuusvalistuksen tasa-arvon argumenttien perustuvan.

Joissakin Euroopan maissa, kuten Ranskassa ja Itävallassa, on ollut nähtävissä rasismin argumentoinnin muutos perinteisestä uuteen, äärioikeistolaisten puolueiden periaatteissa näkyvään. Se perustaa maahanmuuttajia syrjivän asenteensa luonnollisiin kulttuurieroihin ja kulttuurien assimilaation eli sulautumisen mahdottomuuteen. Argumentoidaan maahanmuuttoa vastaan siltä kannalta, että halutaan välttää kofliktien synty eri etnisten ryhmien välillä. Ongelmallisinta tässä antirasismien kannalta on, että sen käyttämiä argumentteja on nyt omaksuttu rasismin väittämiksi. Suomessa tämänkaltaista äärioikeistolaista argumentointia ei ole julkisuudessa juuri nähty.

Esimerkiksi tähän tutkielmaan valitun Mikkelin maalaiskunnassa sijaitsevan Otavan opiston arvoperustaan kuuluu suvaitsevaisuus ja moninäkökulmaisuus, ja siellä on tehty suvaitsevaisuustyötä jo ennen vuoden 1997 projektia. Näistä arvoista lähtee myös motiivi tehdä suvaitsevaisuuskasvatusta. Toki yleiseen opetusohjelmaan kuuluu kursseja, joissa käsitellään aihetta, mutta opistolla siihen on laitettu erityinen paino. Näistä lähtökohdista Opetushallitus oli katsonut sen sopivaksi oppilaitokseksi toteuttamaan monikulttuurisuuden kasvatustutkimuksen esimerkiksi muille tuleville projekteille. Vuoden 1997 rasismin vastaiseen projektiin siis lähdettiin, koska Opetushallituksen edustaja kävi sitä paikan päällä pyytämässä.

Opettajat uskoivat voivansa vähentää opiskelijoiden ennakkoluuloja opetuksen, järjestettyjen vierailujen ja opiston maahanmuuttajien kanssa saatujen kontaktien avulla.

Opiskelijoiden oma aktiivisuus oli projektin ajatuksen kantava voima. Osa opiskelijoista saatiinkin toimimaan, esimerkiksi peruskoululinjalaiset kirjoittivat ja esittivät näytelmän yhteistyössä Suomen Nuoriso-opiston kanssa. Projektin kohteiden oma osallistuminen on myös Lewinin toimintatutkimuksen periaatteidenkin mukaisesti välttämätöntä, jotta asenteita pystytään muuttamaan. Otavan opiston projektin toteutuksen keinot olivat aivan samat kuin mitä virallinen monikulttuurisuus-politiikka julistaa periaatteikseen. On mahdoton arvioida tarkkaan, millainen vaikutus Opetushallituksella on ollut projektin kulkuun, vaikkakin rahoittajana se rajoitti ainakin resurssit tiettyyn määrään. Opetushallitus myös seurasi projektin kulkua sen koko keston ajan, mutta minkäänlaisesta varsinaisesta puuttumisesta toimintaan ei mainittu.

Otavan opiston projektin vaikuttavuutta opiskelijoiden asenteisiin mitattiin ainoastaan ennen ja jälkeen tehdyllä nuorisobarometreihin perustuvalla asennekyselyllä. Sen perusteella ei voitu havaita suuria muutoksia asenteissa, mikä vahvisti opettajien käsitystä suvaitsevaisuustyön vaatimasta pitkäjänteisyydestä. Rasismin vastainen työ koettiin raskaana ja suvaitsevaisuustyön tekemiseen koettiin tarvittavan tukea esimerkiksi toisilta sitä tekeviltä tahoilta. Otavan opisto sai tätä tukea Opetushallitukselta, muutakin kuin rahallista, muistuttamalla työn tärkeydestä.

Yhden suvaitsevaisuuskasvatuksellisen esimerkkiprojektin empiirinen analyysi on tuonut konkretiaa valtiohallinnon maahanmuuttopolitiikan käytännön toteutukseen projektin aloitteentekijän ja rahoittajan ominaisuudessa. Se on osoitus siitä, miten virallisen politiikan periaatteet saavuttavat käytännössä oppilaitosten kautta opiskelijat. Tulokset ovat yleistettävissä ainakin siinä mielessä, että virallisen politiikan retoriikka on samaa ja sen perustalla oleva monikulttuurisuus-aate määrittää pitkälti periaatteita sekä toimenpiteitä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi. Aikaisemmilla toimintatutkimuksillahan (esitetty luvussa 4.2.2) on osoitettu, että projektien kohteet omaksuvat sen käyttämää termistöä, vaikka elämäntapoja tai asenteita ei pystyttäisikään muuttamaan. Voisiko antirasismi tällä tavoin tuoda uusia kulttuurien erottelun tapoja esille ja saada niitä ajan kanssa yleisempään käyttöön ja ehkä syrjäyttämään vähitellen rasismin vanhaa retoriikkaa ja maailmankuvaa?

Tähän kysymykseen liittyvä lisätutkimus vaikuttaa mielenkiintoiselta ja tärkeältä antirasistiselle toiminnalle. Otavan opiston projektista olisi voinut saada kattavamman kuvan haastattelemalla opiskelijoita ja erilaisen tutkimusotteen keskittymällä tutkimaan myös kielellisiä elementtejä, sitä millaista maailmankuvaa projektin käyttämä diskurssi tuottaa opiskelijoille.

Rasismin vastaisuudesta olisi tarpeen tehdä lisää tutkimusta, eikä keskittyä niin vahvasti vain rasismien esiintymisen tutkimiseen. Toisaalta nämäkin tutkimukset tuovat tärkeää tietoa siitä, minkälaista rasismia vastaan Suomessa kamppaillaan. Opetushallituksen rahoittamat projektit Euroopan unionin rasismin vastaisena vuonna 1997 ovat vain muutamia esimerkkejä oppilaitosten, kansalaisjärjestöjen, maahanmuuttajien omien järjestöjen ja muiden tahojen tekemästä suvaitsevaisuustyöstä. Tulevaisuudessa tulisi järjestää lisää seurantaa ja evaluaatiota rasismin vastaisten projektien jälkeen, koska nyt niiden vaikuttavuutta ei ole juurikaan seurattu. Näin ei saada tietää, millä keinoin pystytään vaikuttamaan ihmisten asenteisiin. Suvaitsevaisuuskasvatuksen tehokkuudesta asennemuuttajana ei ole olemassa selkeää tietoa. Kasvatuksen vaikuttavuuden puolesta voidaan kuitenkin esittää tutkimustietoa korkeamman koulutuksen ja suvaitsevamman maahanmuuttoasenteen yhteydestä. Seurantatutkimukset voisivat tuoda käytännön hyötyä kehiteltäessä uusia tapoja tehdä rasismin vastaista työtä. Tällä tutkielmalla Suomen rasismin vastaisesta politiikasta on haluttu antaa tarvittavaa huomiota antirasismien tutkimuksen tarpeellisuudelle.

LÄHDELUETTELO

Banton, Michael (1988) *Racial Consciousness*. New York: Longman.

Berghäll, Anna (2001) Huoltajuuskiista pakotti Kanadan keskustelemaan rasismista. *Helsingin Sanomat* 26.6.2001, Ulkomaat, s. 3.

Bonnett, Alastair (2000) *Anti-racism*. London: Routledge.

Büchi, Rolf (1996) Uudesta rasismista sekä demokratian tuhoamisesta Ranskassa ja Euroopassa. Teoksessa J. Jokisalo (toim.) *Rasismi tieteessä ja politiikassa*. Helsinki: Edita, s. 150-175.

Ekholm, Elina (1994) Suomen etniset vähemmistöt. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & R. Saleh. *Monietninen työ haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki: Hakapaino, s. 83-105.

Eriksen, Thomas H. (1993) *Ethnicity & Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

Eriksson, Lars D. (1997) Maahanmuuttajat ja oikeuden rajat. Teoksessa T. A. Järvinen & A. Kortelainen (toim.) *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, s. 22-30.

Forsander, Annika & Alitolppa-Niitamo, Anne (2000) Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto – keitä, miten ja minne. *Työhallinnon julkaisuja* 242, Helsinki.

Gerholm, Lena (1985) *Kulturprojekt och projektkultur. En fallstudie av enkulturpolitisk försöksverksamhet*. Malmö: Liber.

Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/1997.

Hynynen, Pertti (1997) *Monikulttuurinen Eurooppa-linnoitus. Vaellusliikkeiden poliittisia, sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia läntisen Euroopan maissa*. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisuja 18/1997.

Hyötynen, Pia (2000) Rasismirikosten vuoresta vain huippu poliisin tietoon. *MoniTor* 4/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 21.

Ilmonen, Kari (1998) Kulttuuri alueen käyttövarana. Kulttuuripolitiikan hallitsevat ja marginaaliset diskurssit Keski-Pohjanmaalla. Joensuun yliopisto. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Jaakkola, Magdalena (1995) Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet. Työpoliittinen tutkimus 101. Helsinki.

Jaakkola, Magdalena (1999) Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987-1999. Työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Edita.

Jaakkola, Magdalena (2000) Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987-1999. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, s. 28-47.

Kangas, Anita (1988) Keski-Suomen kulttuuritoimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. Jyväskylän yliopisto.

Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta. Hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismien vastainen toimintaohjelma. Työministeriö 2001.

Kortteinen, Juhani (1997) Alkuperään katsomatta. Lakimies rasismien äärellä. Teoksessa T. A. Järvinen & A. Kortelainen (toim.) Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki: Edita, s. 117-124.

Koskimies, Silka (1999) Experiences of ethnic and racial discrimination in Finland. A presentation of NEON material 1998-1999. Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism. University of Helsinki.

Laakkonen, Risto (1999) The Follow-up of Racism and Ethnic Discrimination is being Developed. *MoniTorii* Plus 1999, s.22-23.

Laakkonen, Risto (2000) Suomi pitkällä matkalla. Ehdotus hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismien vastaiseksi toimintaohjelmaksi: Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta. *MoniTorii* 3/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 19-20.

Lepola, Outi (2001) Monikulttuurisuutta vai kulttuurista moninaisuutta? *MoniTorii* 2/2001. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 51-52.

Liebkind, Karmela (1994) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.

Liebkind, Karmela (1996) Ennakkoluulot ja niiden uhrin. Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K. J. Lång, M. Pentikäinen & M. Scheinin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino, s.199-226.

Liebkind K., Haaramo J. & Jasinskaja-Lahti I. (2000) Kannattaa tutustua paremmin. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.). Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, s. 56-67.

Liebkind K. & McAlister A. (2000) Suomalaisnuorten asenteisiin voidaan vaikuttaa. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.). Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, s. 158-170.

Luukkanen, Aija-Leena (2000) Suomen EU-suurlähettiläs peilaa EU-kriisinhallintajoukkojen tarvetta ihmisoikeuskysymyksiin. MoniTori 1/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s.4-6.

Länsi-Suomi 19.10.2000. Joka neljäs rasismirikoksen uhri on taustaltaan somalialainen. Kotimaa, s. 10.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1994) Suomen pakolaisvastaanotto- periaatteet ja käytäntö. Teoksessa K. Liebkind Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, s. 82-127.

Miles, Robert (1994) Rasismi. Suom. A. Tiusanen & J. Koivisto. Jyväskylä: Gummerus.

MoniTori Suvaitsevaisuus Extra. 1995. Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Helsinki.

MoniTori 2/1998. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu.

MoniTori 1/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu.

MoniTori 4/2000. Tilastoliite. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu.

Muukkonen, Marita (toim.) (1998) Rytmejä ja rajankäyntiä. Kokemuksia monikulttuurikasvatuksesta koulujen ja oppilaitosten arkipäivässä. Opetushallitus.

Niinivaara, Susanna (1998) Itä-Suomen hovioikeus tuomitsi opettajan neekeri-nimittelystä. Helsingin Sanomat 28.10.1998, Kotimaa.

Niinivaara, Susanna (1998) Entä jos meillä ei olisikaan perusoikeuksia? Helsingin Sanomat 3.12.1998, Kotimaa, s.10.

Perttunen, Juhani (2000) Nyt päätöksiä tehdään kansainvälisillä foorumeilla. MoniTori 4/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s.15.

Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (1999) Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Edita.

Raittila, Pentti (2000) Mediatutkimuksen kertomaa: Etniset vähemmistöt kohteina, harvoin toimivina subjekteina. *MoniTori* 3/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 23-24.

Raittila, Pentti & Kutilainen, Tommi (2000) Rasismi ja etnisyys Suomen sanomalehdissä syksyllä 1999. *Journalismin tutkimusyksikkö*, Tampereen yliopisto. Tampere: Juvenes Print.

Rasismien ja etnisen syrjinnän seuranta Suomessa. Ehdotus seurantajärjestelmäksi 16.12.1997. (1998) Työministeriö. Maahanmuutto-osasto. Työhallinnon julkaisu nro 193. Helsinki.

Scheinin, Martin (1996) Mitä on syrjintä? Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K. J. Lång, M. Pentikäinen & M. Schein (toim.) *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 7-19.

Solomos, John & Back, Les (1996) *Racism and Society*. Malaysia: MacMillan Press.

Sorsa, Pertti (2000) Virkamiestyötä ohjaavat nyt hallituksen linjaukset. *MoniTori* 4/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 12-14.

Söderling, Ismo (1997) *Maahanmuuttoasenteet ja elämänhallinta*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D30/1997. Väestöliitto. Helsinki.

Tompuri, Vesa (2000) Miten estää ghattoutuminen ja edistää kulttuuridiversiteettiä? *MoniTori* 4/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 35-36.

Turun Sanomat 26.3.2000. Maahanmuuttajat huolissaan syrjäytymisestä. *Kotimaa*, s.9.

Turun Sanomat 6.11.2000. Saksa kiistelee ulkomaalaisten sopeuttamisesta yhteiskuntaan. *Ulkomaat*, s.13.

Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus (1999) *Väestö* 2000:10. Tilastokeskus. Helsinki: Yliopistopaino.

Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Hyväksytty valtioneuvoston yleisistunnossa 16.10.1997. Helsinki.

Virtanen, Mervi (2000) Syrjintälainsäädäntö etenee Euroopan unionissa. *MoniTori* 3/2000. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s.16-17.

Ylänkö, Maaria (2000) Kansainvälistymisen kahdet kasvot – muuttoliikkeet ja kulttuurien globalisaatio. Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.) *Aukeavat ovet*. Kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Juva: WS Bookwell Oy, s. 21-84.

Ylänkö, Maaria (2001) Monikulttuurisuusharjoja. MoniTori 2/2001. Työministeriön maahanmuutto-osaston julkaisu, s. 54-55.

Liite1

HAASTATTELURUNKO

--**keneltä** oli lähtöisin **idea** projektista? miten se otettiin vastaan?

--**ketkä lähtivät heti mukaan?**

>säilyikö sama kokoonpano ihmisiä koko projektin ajan?

>miksi ei?

--mistä tuli **rahoitus**?

>millaisia mahdollisia vaatimuksia tai ehtoja asetettiin rahoituksen saamiselle?

>miten rahoitus vaikutti projektin suunnittelussa? miten rahat riittivät?

>miten paljon rahoittajat seurasivat projektia?

--millainen **suunnitteluprosessi** oli? Mitä, miten, miksi?

>miten yksimielistä suunnittelu oli? oliko vastaehdotuksia?

--**keille projekti suunnattiin?**

>miksi juuri heille?

>miten suuntaus otettiin huomioon?

--**miten projekti lähti alkuun?** (oliko ongelmia projektin alullepanossa?)

>millainen oli projektin vastaanotto? tuliko vastustusta projektille? (esimerkiksi oppilailta?)

(-olisiko oppilaita pitänyt kuunnella suunnitteluvaiheessa?)

--**projektin rakenne?** (ei sama kuin toteutustapa tai toiminta)

>miten projekti toimi? eli oliko esimerkiksi toimikuntia? millaisia?

>kuinka paljon toimit yksin? kuinka paljon muiden kanssa yhteistyössä? toisten rooli?

>koitko olevasi vastuussa projektista? muiden toteuttajien vastuu?

--oliko **yhteistyökumppaneita** Opiston ulkopuolelta?

>vaikuttivatko he projektin luonteeseen? (suunnittelu ja toteutus)

--millainen oli **vähemmistöjen edustus ja panos** projektissa?

>miten se taattiin?

>mitkä mahdollisuudet vähemmistöillä seurata ja arvioida projektia sen toteutuksen aikana?

--**miksi** lähdettiin tällaiseen **projektiin**?

(>miten se perusteltiin? Yksimielisesti?)

--**miksi itse** lähdit mukaan vetämään projektia? (olitko vapaaehtoinen vai suostuteltiin sinut?)

--mitkä olivat **projektin tavoitteet**?

>oliko vastaehdotuksia?

--**millä keinoilla ja tavoilla projekti toteutettiin?**

>miten ne perusteltiin?

>oliko vaikea miettiä miten projektia toteuttaa?

>tuliko enemmän ehdotuksia kuin toteutettiin?

>oliko esimerkkejä toisista projekteista?

>oliko jollakin henkilöllä kokemusta samantyyppisestä suvaitsevuusprojektista?

>mistä saatiin opetusmateriaali?

>toteutettiin projekti yhteisymmärryksessä vai esiintyikö eriäviä mielipiteitä?

(>näkyikö projekti Opiston ulkopuolella? miten?)

--millaiseksi arvioi **projektin tehokkuuden?** miten **tavoitteet toteutuivat?**

>millä sinä mittasit? entä millä opetusministeriö mittasi tehokkuutta?

--**mitä opittiin**- tuliko ideoita mahdollisiin uusiin projekteihin?

>onko uusia projekteja tullut tai tulossa?

(>mitä aikaisempi antoi seuraaville projekteille?)

--**henkilötiedot:** ikä- koulutus- työhistoria -kotipaikka- perhesuhteet